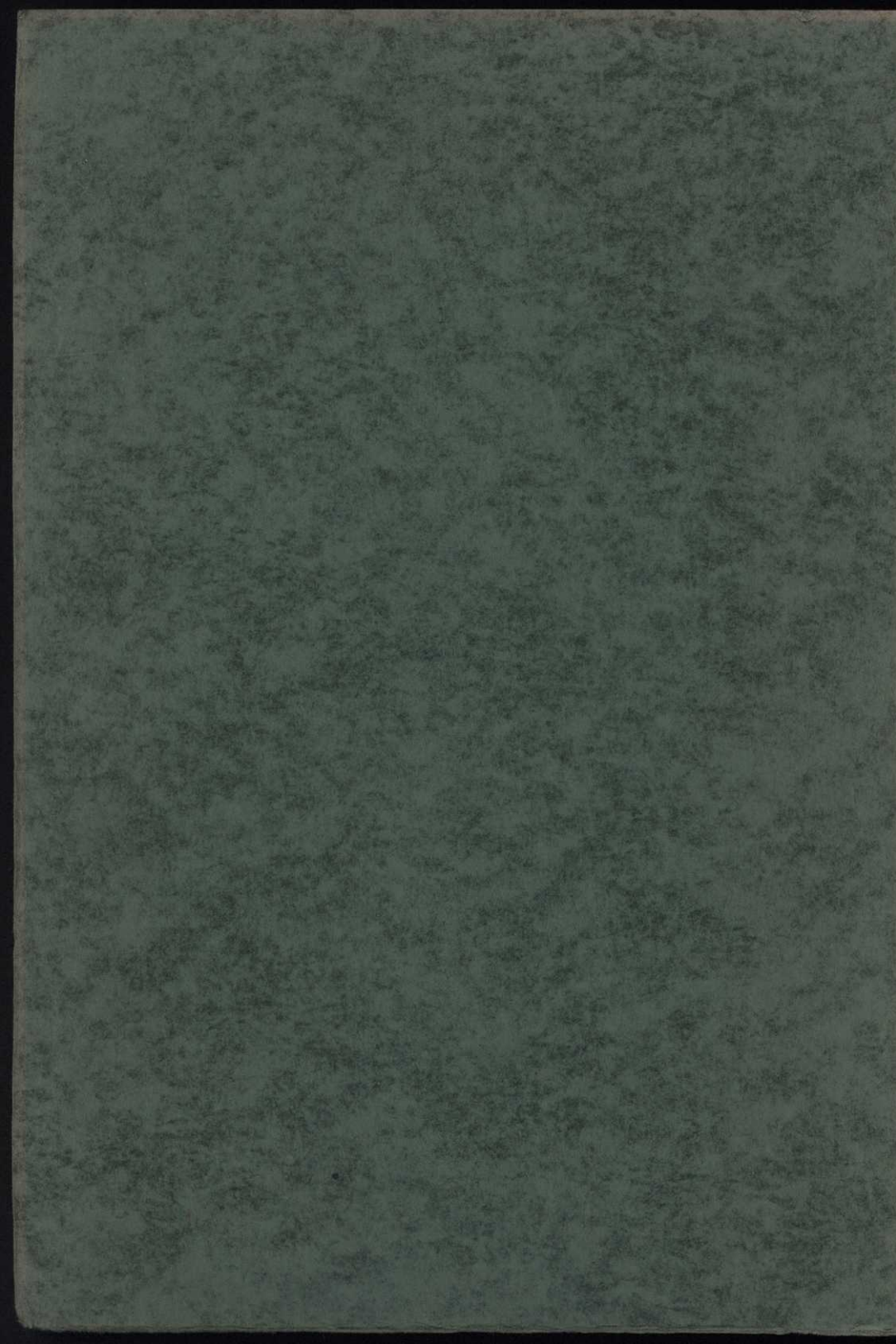

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

14000

000472551

Ab-c

UTBILDNINGS-
DEPARTEMENTET

PLIKTEXEMPLAR AV SKRIFT

Ds U 1977:12

243

UTBILDNINGS-
DEPARTEMENTET

Bertil Wennergren

**PLIKTEXEMPLAR
AV SKRIFT**

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

DEPARTEMENTENS OFFSETCENTRAL
Stockholm 1977

ISBN 91-38-03665-7

Till statsrådet och chefen för
utbildningsdepartementet

Den 15 december 1976 bemyndigade regeringen chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda frågan om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift m.m. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 14 januari 1977 regeringsrådet Bertil Wennergren såsom utredare. Såsom sekreterare förordnades samma dag nuvarande överbibliotekarien vid karolinska institutet i Stockholm, Thomas Tottie. Som expert inom utredningen förordnades den 1 mars 1977 bibliotekarien vid kungl. biblioteket, Siw Wesslén.

Jag har i samband med utredningen haft kontakter med berörda parter och samrått med representanter för Svenska tryckeriföreningen och Svenska bokförläggareföreningen. Jag har personligen studerat förhållandena vid kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala, Linköping, Lund och Göteborg. Jag har även samrått med biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (U 1975:06, BIDOK) i sådana frågor som berör denna utredning.

Jag får härmed överlämna betänkandet "Pliktexemplar av skrift" med förslag till lag jämte tillämpningsföreskrifter. Utredningsuppdraget är därmed slutfört.

Stockholm den 19 augusti 1977

Bertil Wennergren

/Thomas Tottie

<u>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</u>	<u>sid.</u>	
Sammanfattning	9	
Summary	17	
Författningsförslag	23	
Förslag till lag om pliktexemplar av skrift	23	
Förslag till förordning om ersättning för plikt- exemplar av skrift	25	
Tillämpningsföreskrifter	27	
Allmänna poststadgan	27	
Reglementen m.m. för universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg	28	
1	Inledning	31
1.1	Gällande regler	31
1.1.1	Tryckfrihetsförordningen	31
1.1.2	Lagen (1949:166) angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift	43
1.2	Historik	47
1.3	Utredningsdirektiven	49
1.4	Utländska bestämmelser om pliktleveranser	53
1.4.1	Allmänt	53
1.4.2	Nordiska förhållanden	55
1.4.2.1	Danmark	55
1.4.2.2	Finland	56
1.4.2.3	Norge	58
1.4.2.4	Island	59
1.5	Pliktleveransernas nuvarande omfattning	61
1.5.1	Producenter	61
1.5.2	Volym	62
1.5.3	Utvecklingstendenser	66
1.6	Biblioteksväsendets organisation	69
1.6.1	Allmänt	69
1.6.2	Folkbibliotek	70

		<u>sid.</u>
1.6.3	Forskningsbibliotek	72
1.6.4	Utvecklingstendenser	76
2	Allmän motivering	79
2.1	Skäl för leveransskyldighet	79
2.1.1	Allmänt	79
2.1.2	Den kulturella funktionen	83
2.1.2.1	Bevarandet och tillhandahållandet av den tryckta produktionen	83
2.1.2.2	Registrering och bibliografisk förteckning	84
2.1.2.3	Statistik	85
2.1.2.4	Behovet av kulturhistoriskt material	86
2.1.3	Forskningsfunktionen	87
2.1.4	Den administrativa funktionen	89
2.2	Materialets behandling inom biblioteken	91
2.2.1	Allmänt	91
2.2.2	Katalogisering, registrering av periodiska etc.	92
2.2.3	Ordning av okatalogiserat material	94
2.2.4	Mikrofilmning m.m.	95
2.2.5	Förvaring	96
2.2.6	Synpunkter	96
2.3	Utnyttjande av pliktexemplar	99
2.3.1	Allmänt	99
2.3.2	Utnyttjande av det katalogiserade trycket	99
2.3.3	Utnyttjande av det okatalogiserade trycket	102
2.3.4	Sammanfattning	106
2.4	Pliktleverans eller leverans efter rekvisition	109
2.5	Pliktexemplarens antal och mottagare	117
2.5.1	Historik	117
2.5.2	Antal exemplar med hänsyn till pliktleveransernas syfte	120
2.5.3	Högskolereformen	123

		<u>sid.</u>
2.5.4	Överväganden och förslag	125
2.5.4.1	Allmänt	125
2.5.4.2	Nationalexemplaret	127
2.5.4.3	Det nationella reservexemplaret	130
2.5.4.4	Regionsexemplaren	132
2.6	Leveranspliktens omfattning	143
2.6.1	Allmänt	143
2.6.2	Böcker och broschyrer	149
2.6.2.1	Allmänt	149
2.6.2.2	Oförändrat omtryck	149
2.6.3	Seriepublikationer exkl. tidningar	156
2.6.4	Tidningar	158
2.6.5	Övrigt tryck	161
2.6.5.1	Småtryck	161
2.6.5.2	Forskningsrapporter, konferenstryck och examensarbeten	165
2.6.5.3	Musikalier och blindskrift	167
2.6.5.4	Kartor	168
2.6.5.5	Vykort, planscher m.m.	169
2.6.5.6	Läromedelspaket	171
2.6.6	Övrigt material (avgränsningar)	173
2.6.6.1	Allmänt	173
2.6.6.2	Pliktleveranser av nya mediaprodukter	176
2.6.6.3	Dataarkivkommitténs (DAK:s) förslag	178
2.6.6.4	Överväganden	182
2.6.7	Skrifter undantagna från leverans	184
2.6.7.1	Hemligt och sekretessbelagt tryck	184
2.6.7.2	Tillfällighetstryck	185
2.6.7.3	Skrift framställd uteslutande för internt bruk	186
2.6.8	Dispens	188
2.7	Leveransskyldigheten	189
2.7.1	Vem skall vara leveransskyldig?	189
2.7.2	Ersättning vid leverans av visst tryck	192
2.8	Centraliserad eller decentraliserad leverans	199

	<u>sid.</u>	
2.9	Leveransbevakning och leveransfrekvens	203
2.9.1	Leveransbevakning	203
2.9.2	Leveransfrekvens	208
2.9.3	Sammanfattning	209
2.10	Sanktionssystem	211
2.11	Frågor om gallring	215
2.11.1	Bakgrund	215
2.11.2	Synpunkter och förslag	220
2.11.2.1	Allmänt	220
2.11.2.2	Vem skall gallra?	222
2.11.2.3	Mikrofilmning av material	223
2.11.2.4	Ökad registrering	224
2.11.2.5	Förbättring av nuvarande gallringsstandard	224
2.12	Kostnader	227
2.12.1	Allmänt	227
2.12.2	Kostnader för den leveransskyldiga parten	227
2.12.2.1	Framställningskostnader	227
2.12.2.2	Hanterings-, lagrings- och portokostnader	231
2.12.2.3	Sammanfattning	232
2.12.3	Bibliotekens kostnader	232
2.12.3.1	Förvärv genom köp	232
2.12.3.2	Förvärv genom rekvisition	233
2.12.3.3	Förvärv genom leverans	234
2.12.3.3.1	Personalkostnader	234
2.12.3.3.2	Bindningskostnader	240
2.12.3.3.3	Magasinskostnader	240
2.12.3.4	Sammanfattning	242
3	Specialmotivering till lagförslaget	243
	Förkortningslista	251
Bil. 1	Förslag till lag om pliktexemplar av skrifter samt vissa ljud- och bildupptagningar	253
Bil. 2	Exempel på vitesföreläggande	255
	Litteraturförteckning	257

Sammanfattning

De tidigaste svenska bestämmelserna om pliktexemplar av skrift går tillbaka till 1661 års kansliordning. Enligt gällande lag är boktryckerierna skyldiga att leverera biblioteksexemplar av tryckta skrifter till kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg. Vidare skall enligt tryckfrihetsförordningen (TF) ett granskningsexemplar lämnas. Sedan 1967 har Umeå universitetsbibliotek - med vissa undantag - den slutliga dispositionsrätten till detta exemplar.

Den 1 januari 1978 träder vissa ändringar i TF i kraft vilka återverkar på pliktleveransordningen. Ändringarna innebär bl a att skyldigheten att lämna granskningsexemplar upphör. Vidare stadgas att om skyldighet att bevara exemplar av tryckt skrift för granskning och att avlämna exemplar av skrift till bibliotek eller arkiv föreskrivs i lag. Ändringarna innebär också att TF:s tillämpning vidgas till att omfatta, under vissa betingelser, inte bara tryckta skrifter utan också skrifter som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande,

Den närmare utformningen av den följdlagstiftning som ändringarna i TF motiverar skulle övervägas av massmedieutredningen (Ju 1970:59, MMU). Vid behandlingen av dessa frågor har MMU samrått med biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (U 1975:06, BIDOK). Utredningarna konstaterade dock att underlag ej förelåg för att statsmakterna skulle kunna ta ställning i frågan om de vetenskapliga bibliotekens försörjning med svenskt tryck samt att utredningarnas tidsplaner var ansträngda. BIDOK har därför i skrivelse den 25 oktober 1976 aktualiserat frågan hos regeringen. Med anledning härav tillkallades en särskild utredare den 14 januari 1977 med uppdrag att utreda frågan om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt skrift m m. MMU har avgett förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen (DsJu 1976:18), som

innehåller bl a föreskrifter om avlämnande av arkivexemplar av tryckt skrift.

Enligt sina direktiv skulle utredaren utgå från att leveransskyldigheten bör kvarstå. Han skulle överväga i vilken utsträckning de nuvarande universitetsbiblioteken i de sex högskoleregionerna skall kunna utnyttja pliktexemplaren när det gäller försörjningen med svenskt tryck. Fann han att pliktleveranser ej kan gå till samtliga bibliotek, borde han lägga fram förslag om antalet pliktexemplar och deras fördelning. Han borde vidare beakta att ett av exemplaren får betraktas som ett nationalexemplar som skall bevaras för framtiden och alltså inte i första hand är ett bruksexemplar. Utredaren borde undersöka möjligheterna till att gallra i materialet, t ex genom selektiv rekvisition eller utgallring efter leverans. Han borde även beakta de vidgade möjligheter till samordning mellan biblioteken som LIBRIS-systemet medger.

I den översikt över utländska bestämmelser om leveranser av pliktexemplar som lämnas i utredningen konstateras bl a att antalet länder som tillämpar regler om pliktleveranser ökat under hela efterkrigstiden och fortsätter att öka. Äldre bestämmelser blir också föremål för översyn bl a med hänsyn till nya mediaprodukter. Så är exempelvis fallet i Island där ny lag antagits av Alltinget i maj 1977 och i Finland där ett nytt lagförslag beredes på grundval av ett utredningsförslag från 1973.

Varje år framställs i Sverige över 200 000 leveranspliktiga trycksaker (1976: ca 218 000 exemplar). Huvudparten av dessa lämnas av landets ca 1 900 tryckerier medan en mindre del lämnas av förlag eller motsvarande. Av statistiken framgår att det största antalet exemplar återfinns under kategorierna småtryck (ca 95 000), tidningsnummer (ca 60 000) samt tidskriftshäften (ca 43 000). Antalet böcker, broschyrer och fortsättningsverk uppgår till ca

15 000. Med hänsyn till det stora antalet småtryck lämnas en mer specificerad redogörelse för denna kategori i avslutning till en särskild delutredning. Det konstateras vidare att utvecklingstendensen är en ökning (ca 3 % per år) av det leveranspliktiga materialet och att det ej förefaller troligt att TF:s nya bestämmelser rörande stencilerade skrifter m m skulle medföra någon nämnvärd ansvällning av pliktleveranserna.

I utredningens inledande del genomgås de skäl som kan anföras för leveransskyldigheten under rubrikerna den kulturella funktionen, forskningsfunktionen och den administrativa funktionen. I samband med redogörelsen hävdas - i motsats till vad som skett inom MMU - att det är olyckligt att göra en skarp åtskillnad mellan arkiv- och biblioteksexemplar. Leveransfrågan bör i stället bli föremål för en samlad bedömning och regleras i en gemensam lag i vilken termen pliktexemplar används som samlande term. För att få fram att minst ett exemplar skall bevaras åt framtiden används inom det överordnade begreppet pliktexemplar uttrycket nationalexemplar och nationellt reservexemplar.

I en redogörelse för materialets behandling och utnyttjande inom biblioteken konstateras att det levererade materialet utgör synnerligen viktiga och flitigt utnyttjade delar av bibliotekens litteraturbestånd. För fjärrlån till låntagare på andra orter är de stora samlingarna en viktig resurs framför allt när det gäller något äldre och därför ej så lättillgängligt tryck. De samarbetsformer som redan finns mellan biblioteken i fråga om gemensamma låneregler, centralkatalogisering eller motsvarande arbete inom LIBRIS-systemets ram, ökad standardisering och utnyttjande av gemensamma resurser bör fortsättas och fördjupas samt beaktas vid bibliotekens inre organisation. Bland förslag till tänkbara projekt som borde kunna övervägas nämns en gemensam småtrycksguide och ökad registrering av periodiska skrifter i LIBRIS' databas eller på annat sätt.

Tanken på att helt eller till vissa delar införa rekvisitionsrätt i stället för nuvarande pliktleveranser avvisas som ledande till en ordning som skulle bli kostsam och opraktisk för både levererande och beställande part.

När det gäller pliktexemplarens antal och karaktär konstateras först att kulturella och administrativa skäl är synnerligen starka för att ha ett nationalexemplar och ett reservexemplar till detta. Kungl. biblioteket bör som nationalbibliotek erhålla det förstnämnda. Reservexemplaret bör placeras vid Lunds universitetsbibliotek. Vad som motiverar fler pliktexemplar än dessa två är behovet av tillgång på flera ställen till ett brett inhemskt material för forskning, akademiska studier och annat utnyttjande. Olika möjligheter till begränsning har övervägts främst då i fråga om småtrycket men så starka principiella skäl har funnits som talar för att de sex olika högskoleregionerna behandlas på ett likvärdigt sätt i fråga om tillgång för forskningsändamål m m till svenska skrifter, att det inte vore försvarligt att särbehandla någon av regionerna. Pliktleverans föreslås alltså för framtiden gå förutom till kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek - till samtliga fem universitetsbibliotek i de övriga utbildningsregionerna.

Förslaget innebär en utökning av det totala antalet pliktexemplar från nuvarande fem (granskningsexemplaret inräknat) till sju. Samtidigt innebär förslaget en principiell begränsning för framtiden av antalet exemplar. I förslaget ingår även en begränsning i skyldigheten att för framtiden bevara det levererade materialet. En sådan skyldighet skall endast gälla för nationalexemplaret och dess reservexemplar. För övriga pliktexemplar föreslås gälla att de får fritt disponeras av respektive universitetsbibliotek för i första hand regionens behov. De kan alltså både spridas och gallras i den utsträckning som befins lämpli-

gast. Beslut om hur exemplaren skall utnyttjas bör ankomma på enhetsstyrelserna för de universitet, vilkas bibliotek erhåller pliktexemplar efter hörande av respektive regionsstyrelser.

Vad härefter gäller frågan om vilka skrifter som skall vara underkastade leveransplikt konstateras att man i och med att skyldigheten att lämna granskningsexemplar upphör den 1 januari 1978 ej på samma sätt som förut behöver känna sig bunden av TF:s begreppsbestämningar vid valet av utgångspunkt för bestämmandet av leveranspliktens omfattning. Starka skäl kan tala för att det bör vara materiella och ej formella kriterier - innehållet ej framställningssättet - som bestämmer vad som skall vara leveranspliktigt. Det har dock ej befunnits möjligt att uppställa kriterier som på ett så otvetydigt sätt utmärker vilka skrifter som i så fall bör vara leveranspliktiga. TF:s begreppsbestämningar framstår därför fortfarande som de lämpligaste i sammanhanget och bör därför fortfarande utnyttjas men då i deras nya utvidgade skick inkluderande visst stencilerat material m m, som ställts under TF:s skydd genom att det påförts vissa uppgifter. Bestämmelserna om leveransplikt för vissa utrikes tryckta skrifter bör bibehållas i oförändrat skick.

Vissa nya begränsningar av leveransplikten föreslås. Oförändrade omtryck tänks sålunda i fortsättningen endast behöva levereras i två exemplar, nämligen ett nationalexemplar och ett nationellt reservexemplar. Detsamma föreslås för konstmappar med originalkonstverk och läromedelspaket. Tidningar undantages helt från leverans då de förutsätts i stället falla under en av tidningsfilmingskommittén föreslagna lag. Ej heller skall pliktexemplar levereras av mycket stora affischer eller skrift som framställts uteslutande för internt bruk hos någon. Övriga undantag är samma som i den tidigare lagen, nämligen: visitkort och notifikatio-

ner, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballage-tryck eller därmed jämförliga alster. Liksom tidigare är ej heller myndighets tryckta handlingar leveranspliktiga "om de ej är tillgängliga för envar" (1 kap 6 § TF). De anses då ej utgivna. Det påpekas dock att kulturella skäl kan tala för överenskomelser när för att på sikt göra att materialet blir bevarat för framtiden. Regeringen bör liksom enligt gällande lag äga medge undantag från leveransplikten. För att göra denna möjlighet mera smidig och flexibel föreslås den kunna delegeras till någon biblioteksinstans, exempelvis kungl. biblioteket eller det nationella ledningsorgan som BIDOK kan komma att föreslå.

Utredningen kommer även in på de nya mediaprodukter som delvis ersatt delvis kompletterat vad som nu är leveranspliktig skrift. Av särskild omfattning är här redan fonogrammaterialet - grammofonskivor, ljudkassetter etc - där frivilliga leveranser redan kommit till stånd till nationalfonoteket vid kungl. biblioteket sedan mitten av 1950-talet. Även det nya materialet kan liksom det litterära materialet grovt indelas i två grupper nämligen sådant material, vilket i likhet med manuskript och andra typer av arkivalier endast framställs i något eller några enstaka exemplar, och material, som mångfaldigas och tillhandahålles, ofta i stora upplagor, på i princip samma sätt som tryckprodukter. Vid en framtida lagstiftning bör övervägas, om inte leveransplikt för framför allt grammofonskivor och andra typer av fonogram, ljud- och bildkassetter samt AV-hjälpmiddel av skilda slag bör regleras i samma lag som gäller för leveransplikt för skrift. Om en bok eller en tidskrift framställs på band eller i tryck bör inte göra någon skillnad. Detta har nyligen beaktats i Island och föreslagits i Finland. Även från andra länder kan exempel anföras. Vare sig man väljer en samlad lösning eller följer det förslag om en särskild lag, som 1974 framlagts av dataarkiveringskommittén, är det av vikt att materialet

blir omhändertaget och bevarat på ett lämpligt sätt.

Övervägande skäl finns för att nuvarande ordning behålls där leveransskyldigheten åvilar tryckerierna. Motsvarande bör gälla för de stencilerade skrifter m m som enligt förslaget även skall vara underkastade leveransplikt om de uppfyller de i 1 kap 5 § TF angivna förutsättningarna. I enlighet med önskemål framställda av bl a Svenska bokförläggareföreningen har övervägts om ersättning skall kunna utgå för vissa dyrbarare verk som ofta produceras i mindre upplagor. Det har funnits rimligt att så skall kunna ske och att ersättning skall utgå med belopp motsvarande den del av förlagsnettopriset för skriften som överstiger 300 kr per exemplar. För att säkerställa en enhetlig bedömning bör ersättningsfrågorna handläggas centralt.

Man kan tänka sig centraliserad eller decentraliserad leverans. Vad som talar för en leveranscentral i dagens läge är egentligen endast, att det skulle kunna innebära en fördel för de leveransskyldiga att endast behöva sända materialet till en adress i stället för till sju. Med hänsyn till såväl portofriheten, det trots allt mycket begränsade antalet adressater, samt de uppenbara nackdelar, som en centraliserad leverans skulle medföra för mottagarsidan, avvisas dock tanken på centraliserad leverans.

Leveransfrekvensen föreslås bli sänkt från att avse varje halvår med tre månaders respit till att ske kvartalsvis med en månads respit. Krav ställs på leveransförteckning.

Kungl. biblioteket föreslås få rätt att meddela vitesförläggande vid utebliven leverans och att ej som nu detta endast skall kunna ske genom medverkan av allmän åklagare och domstol. Sådant vitesföreläggande bör gälla till förmån för samtliga bibliotek. Det bör kunna överklagas till kammarrätt. En väg öppnas härigenom till domstolsprövning av frågor om leveransskyldighet och leveransplikt enligt lagen.

Beträffande gallring framhålles att sådan är nödvändig och att en rationell sovring av materialet ej får förhindras av några slags moraliska betänkligheter. Såväl tryckerier som bibliotek är överens om att gallringen bör ske hos den mottagande parten. Detta förhindrar ej att det även bör finnas vissa centralt utfärdade riktlinjer för gallring, som bl.a. syftar till en ökad samordning mellan biblioteken i dessa avseenden. Dylka riktlinjer - kompletterade av lokala bestämmelser - kan lämpligen utarbetas av forskningsbiblioteksrådet eller av det organ som enligt BIDOK:s förslag kan komma att ersätta detta.

I kostnadsavseende konstateras att, även om pliktleveranserna medför kostnader för de leveransskyldiga, belastningen i flertalet av fall måste bedömas som marginella. När det gäller bibliotekens kostnader kan man konstatera att dessa torde ställa sig högre vid såväl köp som vid förvärv genom rekvisition än vid nuvarande system. För kungl. biblioteket har förslag framförts om en viss utökad service. Dessa förslag har ej kostnadsberäknats i utredningen med hänsyn till att kungl. bibliotekets organisation även i andra avseenden befinner sig under översyn och att avvägningarna bör göras i ett gemensamt sammanhang. För Lunds universitetsbibliotek tillkommer vissa ökade uppgifter när det gäller utlån av i första hand sådant material som kan komma att saknas i framtiden vid de andra universitetsbiblioteken (exempelvis visst småtryck, oförändrade omtryck etc.). Denna uppgift är dock under den närmaste framtiden tämligen begränsad och merkostnaderna bör därför redovisas i de årliga anslagsframställningarna sedan ytterligare erfarenhet vunnits. För universitetsbiblioteken i Göteborg, Umeå och Uppsala har räknats med oförändrade hanteringskostnader medan en viss kostnadsökning för de två tillkommande regionala biblioteken - universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm - givetvis måste uppstå. Denna merkostnad har - sedan nuvarande inköpresurser för svensk litteratur beaktats - beräknats till ca 250 000 kr per bibliotek.

SUMMARY

Legal deposit of publications

The institution known as legal deposit has a long tradition in Sweden. The system was introduced as early as 1661, when the Royal Library obtained the right of receiving deposit copies of all works printed in Sweden. The prevailing reason was censorship. The cultural aspect became important when the right of legal deposit was extended somewhat later to include the universities within the Sweden of that time: Uppsala (1692), Lund (1698) as well as in Åbo and Dorpat (the present Tartu). When Sweden received its first Freedom of the Press Act (Tryckfrihetsförordningen, TF) in 1766, it included stipulations concerning legal deposit. These have had the character of constitutional law until 1949. According to the Freedom of the Press Act, the printers were also required to deliver a so-called "granskningsexemplar" (copy to be scrutinized) to the Ministry of Justice for subsequent control of press regulations. According to existing law, the printer shall deliver all prints to the Royal Library (kungl. biblioteket) in Stockholm, which is the present national library of Sweden, and to the university libraries in Uppsala, Lund and Gothenburg. The Bibliographical Institute at the Royal Library also received voluntary copies from publishers as a link in the production of the Swedish national bibliography. Since 1967 "Granskningsexemplaret" has been passed over from the Ministry of Justice to the University Library of Umeå. The objects of deposit are defined in the Freedom of the Press Act as all printed publications that are multicopied by means of printing press in the country and published there.

The Swedish Freedom of the Press Act has been revised and will become effective in its new form on 1 January 1978. The changes mean, among other things, that the system of copies to be scrutinized ceases. The provisions of the

Freedom of the Press Act will also be extended to cover not only all prints but also material multicopied in other ways, which is supplied by the publisher with information as to who has reproduced it and where and when it was reproduced (TF, 1 chap. 5 §).

In January 1977 Mr. Bertil Wennergren, judge of the Swedish Supreme Administrative Court, was commissioned by the Swedish government to submit a proposal for a new law on legal deposit to be effective from 1 January 1978. Mr. Thomas Tottie, director of the library of the Caroline Medico-Chirurgical Institute, was appointed secretary. The report - Legal deposit of publications - was presented in August 1977. The report contains an historical outline of the regulations in Sweden and other countries concerning legal deposit, and the motives behind these. As a result of discussions held at a Scandinavian meeting in Reykjavik 1973, the purpose of legal deposit was expressed in three points, viz:

- 1) to preserve the printed matter of a country for the future;
- 2) to register this material, or certain specified parts of it, in a bibliographic publication;
- 3) to place the material at the disposition of research, administration, or others with a reasonable need.

It is pointed out that a new law on legal deposit was passed in Iceland in May 1977, and that a proposal for a new law has been submitted in Finland. Both Norway and Denmark are considering law revisions. An outline is given in the report of the treatment and use of the Swedish material, as well as problems connected with legal deposit such as those of cost, weeding and different types of deposits (centralized, decentralized, real deposit and deposit on request). The number of obligatory objects of deposit in Sweden amounts to approx. 218,000 copies per year

(360 meters of shelving). Of these, approx. 15,000 consist of books, 43,000 of periodical numbers, 60,000 of newspaper issues and 95,000 of small prints of different kinds (many of the latter important for research in the social and economic sciences).

In the report it is suggested that the number of deposits be increased from the present five copies to seven. At only two of the libraries - the national library and the University Library of Lund - the obligation of deposit shall be matched by an obligation of preservation. The other five copies (plus the reserve copy in Lund) are justified by the need for this material within the six university regions, in which the country has been divided according to the university and college reform which went into effect 1 July 1977. This material should be weeded, and when desirable distributed among other libraries within the regions.

According to the draft, all materials defined in the Freedom of the Press Act shall continue to be considered objects of deposit. Some exceptions, however, are made in the law. Newspapers will be microfilmed according to a special law and only one copy shall be delivered in original form according to that law. In addition, only two copies of certain material (e.g. unchanged reprints) shall be delivered.

An appendix contains a proposal of extension in order to cover the audio-visual media produced and published within the country. One copy of such material should be delivered to the national library which already includes the National Swedish Phonotheque (based on voluntary deposits). This proposal has a counterpart in the new Icelandic law and in the laws of many other countries. A similar extension of legal deposit is also included in the Finnish report. The proposal is submitted as an alternative to a previous Swedish proposal "Preservation of sounds and pictures" (Bevara ljud och bild, SOU 1974:94) which was pre-

sented in 1974. It was proposed that delivery of material including cultural productions etc. presented to the public via the modern media, such as radio, TV, phonograms, films and videograms, should be regulated by a special law and that the material should be preserved in a joint special institution.

For further information concerning the proposal see the Draft Act on Legal Deposit below.

Draft Act on Legal Deposit

- Art. 1. This act applies to publications to which the Freedom of the Press Act is applicable.
- Art. 2. Of a publication produced within the country the producer shall deliver one copy each to the Royal Library and the University Library of Lund (national copies) and one copy each to the university libraries of Stockholm, Uppsala, Linköping, Gothenburg and Umeå.
- Art. 3. The national copies and the other legal deposit copies of a publication shall be delivered free of charge. Compensation may, however, in particular cases be granted according to rules issued by the government.
- Art. 4. Of sets of text books and teaching aids, and of portfolios with original works of art, only national copies shall be delivered. The same applies to a publication that is a reproduction of an earlier produced publication and that has exactly the same content and typography as that one.

Art. 5. Of newspapers and very big posters as well as of cards and notifications, address forms, labels, forms, advertising and packing prints or similar products, no deposit copies shall be delivered. Nor shall any deposit copy be delivered of what has been produced exclusively for internal use.

Art. 6. The government or an authority that the government designates may grant exceptions from the obligation enjoined by article 2.

Art. 7. Of a publication produced abroad, about which an authorization to publish shall be issued or has been issued, the publisher shall deliver copies according to article 2.

If another publication which has been produced abroad is being distributed within the country and wholly or partially is worded in Swedish and is not imported in just a few copies, the publisher or, if there is no publisher, the one who distributes the publication within the country shall deliver copies of it to the same extent as applies to a publication that is produced within the country.

Art. 8. National and other legal deposit copies shall be delivered quarterly within a month from the end of the quarter. The delivered copies shall be accompanied by a list of delivery.

A legal deposit copy shall be complete and impeccable and in other respects in the same state as the copies meant for distribution.

Art. 9. He who neglects his obligations according to this

act will be fined. The Royal Library may order him under penalty of a fine to comply.

Art. 10. A decision by the Royal Library according to article 9 may be appealed to the Administrative Appeal Court.

Författningsförslag

Förslag till

Lag om pliktexemplar av skrift

- 1 §. Denna lag gäller skrift, på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig.
- 2 §. Av inom landet framställd skrift skall framställaren leverera vardera ett exemplar till kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek (nationalexemplar) samt var sitt exemplar till universitetsbiblioteken i Stockholm, Uppsala, Linköping, Göteborg och Umeå.
- 3 §. National- och övriga pliktexemplar av skrift skall levereras utan ersättning. Ersättning kan dock utgå i vissa fall enligt bestämmelser som regeringen meddelar.
- 4 §. Av läromedelspaket och konstmappar med konstverk i original skall endast nationalexemplar levereras. Detsamma gäller skrift som utgör ny framställning av en tidigare framställd skrift och som har alldeles samma innehåll och utförande som denna.
- 5 §. Av tidningar, mycket stora affischer samt visitkort och notifikationer, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballagestryck eller därmed jämförliga alster skall intet pliktexemplar levereras. Ej heller skall något pliktexemplar levereras av skrift, som framställts uteslutande för internt bruk hos någon.
- 6 §. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer äger medge undantag från den i 2 § föreskrivna leveransplikten.
- 7 §. Av utomlands framställd skrift, för vilken utgivningsbevis skall finnas eller ändå utfärdats, skall utgivaren leverera exemplar enligt vad i 2 § sägs.

Sprides inom landet annan utomlands framställd skrift, som helt eller till någon del är avfattad på svenska språket och ej införes endast i enstaka exemplar, skall förläggaren eller, om förläggare ej finns, den som låtit utlämna skriften för spridning inom landet leverera exemplar av skriften i samma mån som gäller för inom landet framställd skrift.

- 8 §. National- och övriga pliktexemplar av skrift skall levereras för varje kalenderkvartal inom en månad från kvartalets utgång. De levererade exemplaren skall vara åtföljda av en leveransförteckning. Pliktexemplar skall vara fullständigt och felfritt samt i övrigt i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren.
- 9 §. Den som åsidosätter sin leveransskyldighet enligt lagen dömes till böter. Kungl. biblioteket äger förelägga honom vid vite att fullgöra skyldigheten.
- 10 §. Talan mot kungl. bibliotekets beslut enligt 9 § föres hos kammarrätten genom besvär.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1978, då lagen (1949:166) angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift skall upphöra att gälla utom i fråga om förhållande som hänför sig till tiden före ikraftträdandet.

Förslag till

Förordning om ersättning för pliktexemplar av skrift

- 1 §. För pliktexemplar av skrift som levereras enligt lagen (1977:000) om pliktexemplar av skrift utgår ersättning med belopp motsvarande den del av förlagsnettopriset för skriften som överstiger 300 kronor per exemplar.
- 2 §. Om ersättning för pliktexemplar beslutar regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.
- 3 §. Ansökan om ersättning ges in sedan pliktexemplaren levererats. Ansökningshandling skall innehålla uppgifter om skriften och om förlagsnettopriset.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1978.

Tillämpningsföreskrifter

Allmänna poststadgan.

Bil. E. Frankeringsfrihet. Uppgifter om de myndigheter m.fl. till vilka vissa slags försändelser får lämnas till postbefordran enligt föreskrifter som regeringen meddelar.

Nuvarande lydelse

Kungl. Biblioteket samt universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg, för oassurerat paket, som väger högst 10 kg, eller vanlig brevårsändelse innehållande tryckalster, som levereras enligt föreskrift i lagen om skyldighet att lämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift, dock under förutsättning att det inte är fråga om leverans till bibliotek som finns på avsändarens adressort. Försändelse och adresskort skall vara försedda med beteckningen Biblioteksexemplar.

För paket, i vilket endast enstaka bok levereras, får maximivikten 10 kg överskridas.

Föreslagen lydelse

Kungl. biblioteket samt universitetsbiblioteken i Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund, Göteborg och Umeå för oassurerat paket, som väger högst 10 kg, eller vanlig brevårsändelse innehållande tryckalster, som levereras enligt föreskrift i lagen om pliktexemplar av skrift, dock under förutsättning att det inte är fråga om leverans till bibliotek som finns på avsändarens adressort. Försändelse och adresskort skall vara försedda med beteckningen Pliktexemplar.

För paket, i vilket endast enstaka bok levereras, får maximivikten 10 kg överskridas.

Reglemente för Lunds universitets
bibliotek av Kanslern utfärdat den
18 januari 1958 med av rektorsämbe-
tet fastställd ändring 1973-10-31

§ 1

§ 1

Nuvarande lydelse

Lunds universitetsbiblioteks
uppgift är att genom tillhanda-
hållande av erforderlig litte-
ratur betjäna och främja veten-
skaplig forskning och undervis-
ning, varvid i främsta rummet
det vid universitetet bedrivna
arbetets krav böra tillgodo-
ses.

Därjämte åligger det biblioteket
att i största möjliga utsträck-
ning samla och förvara all inhemsk
litteratur.

Föreslagen lydelse

Lunds universitetsbiblioteks
uppgift är att genom tillhanda-
hållande av erforderlig litte-
ratur betjäna och främja veten-
skaplig forskning och undervis-
ning, varvid i främsta rummet
det vid universitetet bedrivna
arbetets krav bör tillgodo-
ses.

Därjämte åligger det biblioteket
att såsom nationellt reserv-
exemplar i största möjliga ut-
sträckning samla och förvara all
inhemsk litteratur.

Reglemente för Uppsala universitets
bibliotek (med av rektorsämbetet fast-
ställda ändringar av den 2 december
1966 och den 28 april 1969) av Kanslern
utfärdat den 18 januari 1958.

§ 1

§ 1

Uppsala universitets biblioteks
uppgift är att genom tillhanda-
hållande av erforderlig littera-
tur betjäna och främja vetenskap-
lig forskning och undervisning,
varvid i främsta rummet det vid
universitetet bedrivna arbetet
bör tillgodoses.

Uppsala universitets biblio-
teks uppgift är att genom
tillhandahållande av erforder-
lig litteratur betjäna och
främja vetenskaplig forskning
och undervisning, varvid i
främsta rummet det vid univer-
sitetet bedrivna arbetet bör
tillgodoses.

Därjämte åligger det biblioteket
att i största möjliga utsträckning
samla och förvara all inhemsk litte-
tur.

Instruktion för Göteborgs universitetsbibliotek. Fastställd av konsistoriet vid Göteborgs universitet den 19 december 1969

§ 2

Nuvarande lydelse

Göteborgs universitets biblioteks uppgift är att genom tillhandahållande av erforderlig litteratur betjäna och främja vetenskaplig forskning, undervisning och högre studier, varvid i främsta rummet det vid universitetet, handelshögskolan och socialhögskolan i Göteborg bedrivna arbetets krav bör tillgodoses.

I dessa uppgifter ingår bl.a. att i största möjliga utsträckning samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna tryckta skrifter.

Universitetsbiblioteket skall svara för en central och enhetlig ledning av biblioteksorganisationen vid ovannämnda läroanstalter och för en effektiv samverkan med institutionsbiblioteken, varvid de olika litteratursamlingarna vid ifrågavarande läroanstalter bör betraktas som en enhet.

§ 2

Föreslagen lydelse

Göteborgs universitets biblioteks uppgift är att genom tillhandahållande av erforderlig litteratur betjäna och främja vetenskaplig forskning, undervisning och högre studier, varvid i främsta rummet det vid universitetet, handelshögskolan och socialhögskolan i Göteborg bedrivna arbetets krav bör tillgodoses.

Universitetsbiblioteket skall svara för en central och enhetlig ledning av biblioteksorganisationen vid ovannämnda läroanstalter och för en effektiv samverkan med institutionsbiblioteken varvid de olika litteratursamlingarna vid ifrågavaande läroanstalter bör betraktas som en enhet.

1. Inledning

1.1 Gällande regler

1.1.1 Tryckfrihetsförordningen

Enligt nu gällande 4 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen (TF) skall av varje tryckt skrift, som framställts vid boktryckeri här i riket, boktryckaren, samtidigt med skriftens utgivande, för granskning avlämna ett exemplar (granskningsexemplar). Granskningsexemplaret skall i Stockholm lämnas till chefen för justitiedepartementet och å annan ort till hans där förordnade ombud. Vad sålunda föreskrivits skall dock ej avse bild- eller tillfällighetstryck och ej heller meddelanden från offentlig myndighet. Regeringen äger också i andra fall medge undantag. Boktryckare är vidare enligt nu gällande 4 kap. 6 § TF skyldig att under ett år förvara och på polismyndighets begäran för granskning tillhandahålla ett exemplar av alla tryckalster, som utgått från tryckeriet. I 4 kap. 7 § TF stadgas vidare att angående skyldighet för boktryckare att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift meddelas bestämmelser i lag. Skyldigheten regleras i lagen (1949:166) angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift.

Med bild- eller tillfällighetstryck, s.k. accidenstryck, förstås enligt 4 kap. 9 § TF vykort och bildalbum, visitkort och notifikationer, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballagetryck samt annat affärstryck ävensom andra sådana tryckalster, allt under förutsättning att på grund av texten eller vad eljest framställs tryckfrihetsmissbruk kan anses uteslutet.

Enligt nu gällande 4 kap. 1 § TF skall rätt att själv eller med biträde av andra genom tryckpress framställa tryckalster tillkomma varje svensk medborgare eller svensk juridisk person. Inrättning för sådan framställning benämns i TF boktryckeri. I nu gällande 4 kap. 3 § TF ges föreskrifter om anmälningsskyldighet för boktryckare som grund för registrering av dem. Ett centralt register förs på justitiedepartementet. Från anmälningsskyldigheten undantas tryckeri, varest allenast framställs bild- eller tillfällighetstryck för innehavarens eget bruk.

TF äger enligt nu gällande 1 kap 5 § TF tillämpning allenast å skrift, som framställts i tryckpress. Till skrift hänförs karta, ritning eller bild, även om den ej åtföljs av text. Enligt nu gällande 1 kap. 6 § TF skall tryckt skrift, för att anses såsom sådan, vara utgiven. Skrift anses utgiven, då den blivit utlämnad till salu eller för spridning på annat sätt. Detta gäller dock inte myndighets tryckta handlingar, om de skall hållas hemliga. TF skiljer mellan icke periodisk och periodisk skrift. Enligt 1 kap. 7 § TF förstås med periodisk skrift tidning, tidskrift eller annan sådan tryckt skrift, som enligt utgivningsplanen är avsedd att under bestämd titel utges med minst fyra å särskilda tider utkommande nummer eller häften årligen samt därtill hörande löpsedlar och bilagor. Enligt 5 kap. 5 § TF får periodisk skrift inte utges innan bevis utfärdats att hinder enligt TF inte möter för skriftens utgivning, s.k. utgivningsbevis. För periodisk skrift skall enligt 5 kap. 2 § TF finnas en utgivare.

I 13 kap. 1 § TF föreskrives att skrift, som tryckts utom riket, skall anses här utgiven, då den på sätt i 1 kap. 6 § sägs blivit utlämnad för spridning inom riket. Är periodisk skrift, som trycks utom riket, huvudsakligen avsedd för spridning inom riket, gäller enligt 13 kap. 2 § TF i tillämpliga delar vad i 5 kap. TF är stadgat bl. a. om utgivningsbevis. För utgivning här i riket av annan utom riket tryckt periodisk skrift erfordras däremot ej utgivningsbevis. Enligt nu gällande 13 kap. 4 § TF skall granskningsexemplar lämnas enligt 4 kap. 7 § TF av periodisk skrift, för vilken utgivningsbevis skall finnas eller ändock utfärdats. Detta gäller också skrift, som ej är periodisk, om den helt eller till någon del är avfattad på svenska språket samt ej införs allenast i enstaka exemplar. Skyldigheten att avlämna granskningsexemplar skall ifråga om periodisk skrift åvila utgivaren och beträffande annan skrift förläggaren eller, om förläggare ej finns, den som låtit utlämna skriften för spridning inom riket. I 13 kap. 4 § TF tilläggs att angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av skrift, som tryckts utom riket, meddelas bestämmelser i lag. Skyldigheten regleras i den förut nämnda lagen (1949:166) angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift.

Genom lag (1976:955) om ändring i tryckfrihetsförordningen, som träder i kraft den 1 januari 1978 genomförs bl. a. följande förändringar. 4 kap. TF får som kapitelrubrik "Om tryckta skrifers framställning" i stället för "Om boktryckare och boktryckeri" och boktryckares skyldighet att avlämna granskningsexemplar av tryckt skrift och att under ett år förvara och på polismyndighets begäran för granskning tillhandahålla ett exemplar av alla tryckalster, som utgått från tryckeriet, utgår. Kvar blir endast en föreskrift i 4 kap. 4 § TF, som anger att om skyldighet att bevara exemplar av tryckt skrift för granskning och att lämna exemplar av skrift till bibliotek eller arkiv föreskrivs i lag. På samma sätt utgår föreskrifterna i 13 kap. 4 § TF om skyldighet att avlämna granskningsexemplar av utom riket tryckt skrift. Kvar blir här på samma sätt endast en föreskrift som anger att om skyldighet att för granskning bevara exemplar av skrift, som tryckts utom riket och att lämna exemplar av sådan skrift till bibliotek eller arkiv föreskrivs i lag.

I 1 kap. 5 § TF inträder den förändringen, att TF ej längre anges tillämplig allenast å skrift, som framställts i tryckpress utan också på skrift som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande under förutsättning antingen att utgivningsbevis gäller för skriften eller att skriften är försedd med beteckning som utvisar att den är mångfaldigad samt i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som har mångfaldigat skriften och om ort och år för mångfaldigandet. Det förklaras vidare i paragrafen att bestämmelse i TF som har avseende å skrift som framställts i tryckpress eller å tryckning skall, när ej annat anges, äga motsvarande tillämpning å annan skrift, varå förordningen enligt vad förut sagts är tillämplig eller å mångfaldigande av sådan skrift. Slutligen tilläggs att till skrift hänförs bild, även om den ej åföljs av text.

För förståelsen av såväl nu som fr.o.m. den 1 januari 1978 gällande regler fordras en mera detaljerad inblick i de överväganden som legat till grund för föreskrifterna om vad

som skall utgöra föremål för TF:s skydd samt vad som skolat utgöra föremål för avlämnande av granskningsexemplar och för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift.

Föremål för TF:s skydd är som redan framgått f.n. skrift som framställts i tryckpress och som är utgiven. Att tilllämpningen sålunda begränsats till skrift som framställts i tryckpress har sin historiska förklaring. Redan i 1912 års förslag till tryckfrihetsförordning framfördes emellertid tanken att bestämmande för om TF skulle vara tillämplig på en skrift borde vara inte om den tryckts eller ej utan om den framställts med en metod som kunde jämföras med tryckning när det gällde att sprida ett tankeinhåll till en större allmänhet. Också vid remissbehandlingen av förslaget till 1949 års TF höjdes röster för att avgörande borde vara inte framställningssättet (tryckningen) utan framställningssättets effekt. Departementschefen uttalade (prop 1948:230 s. 117) att det fanns skäl att låta TF omfatta även andra skrifter än de tryckta men att det var synnerligen svårt att genomföra en utvidgning på sådant sätt att begreppsbestämningen inte blev alltför obestämd, och på denna punkt var det av stor vikt att ovisshet inte rådde. Den tekniska utvecklingen hade heller ännu inte nått därhän att det förelåg ett oavvisligt behov att utsträcka TF:s tillämplighet till metoder som i effektivitet närmade sig tryckningen. Därför borde inte tryckning i tryckpress överges som grund.

Begreppet skrift är i TF inte definierat på annat sätt än att i 1 kap. 5 § TF sägs att till skrift hänförs karta, ritning eller bild, även om den ej åtföljs av text. Fråga skall emellertid under alla förhållanden vara om något som framställs i tryckpress. Om framställningen sker på papper eller annat underlag är däremot utan betydelse. Eftersom i andra sammanhang i TF begreppet bild används som beteckning på karta eller ritning och man så långt möjligt bör ha en enhetlig terminologi, omformulerades vid 1976 års ändring i TF nyssnämnda föreskrift till att utsäga, att till skrift hänförs bild, även om den ej åtföljs av text. Någon saklig ändring är alltså ej åsyftad (prop 1975/76:204 s 136).

Tryckta musiknoter utan text anses inte utgöra tryckt "skrift", förmodligen därför att de inte kan anses förmedla något "tanke-innehåll". Under framställning i tryckpress faller naturligtvis i första hand framställning genom boktryck men även framställning genom t.ex. sten- eller koppartryck. Till framställning i tryckpress hänförs emellertid enligt fast praxis också framställning genom offsettryck, även då fråga är om mindre offsetmaskiner (rotaprint, multilith och liknande), företrädesvis avsedda för kontorsbruk. Vidare räknas hit t.ex. notstick och silkscreen. Från tryckteknisk synpunkt skiljs mellan relieftryck (eller högtryck), djuptryck och plantryck. Utanför begreppet framställning i tryckpress faller däremot mångfaldigande genom maskinskrift, stencilering, hektografering, duplicering, ljuskopiering, fotokopiering eller liknande metoder.

Massmedieutredningen (MMU) föreslog i sitt betänkande Massmediegrundlag (SOU 1975:49) att som tryckt skrift, på vilken TF är tillämplig, skulle anses inte bara skrift som framställs i tryckpress utan också skrift som mångfaldigas genom stencilering, ljuskopiering eller liknande tekniskt förfarande. Meningen var att inte det tekniska framställningssättet som sådant utan de möjligheter att ge spridning åt skrifter som typiskt sett är förbundna med ett visst framställningssätt skulle vara avgörande för om en skrift blev skyddad av TF eller ej. Beträffande skrifter som mångfaldigats på annat sätt än genom tryckning föreslog MMU emellertid att också ett formellt krav skulle vara uppfyllt för att skriften skulle bli att betrakta som tryckt skrift i TF:s mening. Skriften skulle vara försedd med uppgift om vem som mångfaldigat den samt om ort och år för mångfaldigandet. Med denna lösning skulle den som t.ex. mångfaldigat en skrift genom stencilering eller fotokopiering få en valmöjlighet. Ville han att skriften skulle åtnjuta det skydd som TF ger en tryckt skrift, kunde han förse skriften med de erforderliga uppgifterna. Eftertraktade han inte TF:s skydd för skriften kunde han utelämna uppgifterna. Periodisk skrift, för vilken utgivningsbevis gäller, skulle dock alltid anses utgöra tryckt skrift enligt TF och falla under TF. MMU föreslog också att som tryckt skrift inte längre skulle anses

tillfällighetstryck, varmed skulle förstås visitkort, blanketter, adresskort, etiketter, förpackningstryck, bruksanvisningar och andra sådana alster. Som exempel nämndes köllappar, formulär, prislappar, biljetter, valsedlar och mindre tabeller.

I propositionen med förslag till 1976 års ändring i TF (prop 1975/76:204 s 90) uttalade departementschefen att han ansåg det mycket angeläget att TF blev tillämplig inte bara på skrifter, som framställts genom tryckning, utan också på skrifter som mångfaldigats genom andra metoder som såvitt gäller resultatet kan jämföras med tryckning. För den enskilde medborgarens rätt att utnyttja TF:s skydd var det av stor betydelse att andra och billigare framställningsmetoder än tryckning kunde användas utan att skyddet gick förlorat. Han förordade därför i likhet med MMU att TF gjordes tillämplig även på andra skrifter än tryckta. Den tekniska lösningen blev emellertid något annorlunda. Departementschefen fann det mindre lämpligt att låta begreppet "tryckt skrift" beteckna också andra skrifter än sådana som framställs genom tryckning. Uttrycket "tryckt skrift" borde liksom hittills beteckna skrift som har framställts i tryckpress med den innebörd detta uttryck har f.n. Även tryckning t.ex. i offsetpress borde alltså inbegripas. Departementschefen förordade sålunda, att TF förklarades tillämplig på skrift som framställts i tryckpress samt på skrift, som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande. Det innebar bl.a. att skrifter som mångfaldigats genom maskinskrift inte kom att falla under TF. I likhet med MMU ansåg departementschefen det inte möjligt att ange vilket antal exemplar mångfaldigandet skall ha skett i. Ordet mångfaldiga skulle inte ges annan betydelse än att skriften skall vara framställd i tillräckligt många exemplar för att den skall kunna lämnas ut för spridning. Beträffande vad som är ett stencilering och fotokopiering liknande tekniskt förfarande uttalade departementschefen att även en metod som inte tillåter fullt 30 - 40 kopior borde kunna jämföras med tryckning. Depar-

tementschefen konstaterade emellertid att skrifter, som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande i en helt annan utsträckning än tryckta skrifter har användningsområden som ligger utanför dem, som tryckfriheten skall skydda. Detta gällde bl. a. flertalet allmänna handlingar, som fotokopieras i ett antal exemplar men också t.ex. många enskilda handlingar som genom stencilering mångfaldigas för spridning i en trängre krets. Departementschefen anslöt sig därför till MMU:s uppfattning att TF inte kunde göras tillämplig på alla skrifter som mångfaldigas genom stencilering eller därmed jämställt förfarande. När det gällde att finna ett lämpligt skiljemärke borde enligt departementschefen avgörande vikt fästas vid att man lätt kan konstatera om en skrift faller under TF:s skydd eller inte. Det borde därför av själva skriften framgå, att den föll under TF, vilket innebar att den borde innehålla något som gav vid handen att så var fallet, lämpligen då en beteckning som utvisade att den är mångfaldigad samt i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som har mångfaldigat skriften och om ort och år för mångfaldigandet. Uppgifterna skulle vara tydligt angivna, så att det lätt kan avgöras, om skriften föll under TF. Det var alltså inte tillräckligt att man vid ett närmare studium av skriften kunde läsa ut uppgifterna. Dessa skulle i stället sättas ut på ett sätt som motsvarar det som sker på tryckt skrift, t.ex. på titelblad, i vinjett eller på liknande sätt. Uppgifterna skulle återfinnas på ett enda ställe och fick alltså inte vara spridda på olika håll i skriften. I uppgift om att skrift är mångfaldigad skulle klart anges att den är framställd i ett flertal exemplar. Det vore givetvis att föredra om ordet mångfaldigad återfanns i skriften. Just detta ord skulle dock inte behöva utsättas om det av något annat uttryck med samma innebörd framgick, att skriften är mångfaldigad, t.ex. uttryck som stencilerad, kopierad eller liknande. Enligt departementschefens åsikt borde man vara tämligen generös vid bedömningen av om skrift innehåller uppgift om att den är mångfaldigad och inte fästa alltför stort avseende vid själva ordalagen, om det framgick vad som har åsyftats med använd beteckning. Beträffande uppgiften vem som har mångfaldigat stencilerad eller därmed jämställd skrift anförde departementschefen att, om det är författaren eller

den som ger ut en sådan skrift som också har mångfaldigat denna, det givetvis var denne som skall anges. På samma sätt som tryckt skrift kan även en stencilerad eller därmed jämställd skrift ges ut av ett förlag som mångfaldigar skriften. Förlagets namn skall i så fall uppges. Men det var även tänkbart att en författare eller ett förlag anlitar någon som endast sköter den tekniska framställningen av en skrift, t.ex. ett företag som åtar sig fotokopiering. I sådana fall var det inte lika klart vem som skall anges ha mångfaldigat skriften. Enligt departementschefens mening kunde det vara anledning att låta en viss valfrihet råda. Sattes författarens eller förlagets namn ut på skriften som den som har mångfaldigat denna kunde man utgå från att detta var förhållandet.

Beträffande skrifter, som är mångfaldigade på annat sätt än genom tryckning och som kommer ut periodiskt, d v s med minst fyra nummer per år, skulle följande gälla. I fråga om en sådan skrift, t.ex. en stencilerad tidning, skulle föreligga samma valfrihet som i fråga om en icke-periodisk skrift som är stencilerad. Utsattes inte de angivna uppgifterna på tidningen, var den inte att betrakta som periodisk skrift i TF:s mening. Utgivare och utgivningsbevis behövdes alltså inte. Sattes däremot alla de angivna uppgifterna ut, föll tidningen under TF:s regler om periodisk skrift och utgivare och utgivningsbevis skulle finnas. Hade utgivningsbevis för tidningen väl utfärdats var, intill dess beviset återkallats, TF tillämplig på den, även om inte alla de angivna uppgifterna satts ut på tidningen.

I en allmän regel skulle visserligen utsägas, att TF ägde tillämpning inte bara på skrift som framställts i tryckpress utan också på skrift som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, om vissa förutsättningar var uppfyllda. Begreppet tryckt skrift liksom uttryck som tryckalster, tryckning o s v finns emeller-

tid i många bestämmelser i TF. Det skulle uppenbarligen inte vara lämpligt att låta varje sådan bestämmelse ange vilka förfaranden som jämföras med tryckning. Det borde därför föreskrivas att bestämmelse i TF som har avseende på skrift som framställts i tryckpress eller på tryckning skall när ej annat anges äga motsvarande tillämpning på stencilerad eller därmed jämförd skrift eller på mångfaldigande av sådan skrift.

Beträffande s.k. tillfällighetstryck ansåg departementschefen att dylika tryckalster tills vidare liksom f.n. borde falla under begreppet tryckt skrift, vilket givetvis inte hindrade att de i visst hänseende kunde särbehandlas i TF. En sådan särbestämmelse finns i 4 kap. 2 § TF om att tryckeri, tryckort och tryckår ej behöver utsättas på sådant tryck.

Enligt 1 kap. 6 § TF skall tryckt skrift för att anses såsom sådan vara utgiven. Skrift skall anses utgiven då den blivit utlämnad till salu eller för spridning på annat sätt. Detta skall dock inte gälla myndighets tryckta handlingar, om de skall hållas hemliga. Någon gräns har inte satts mellan spridning till en mindre krets och spridning till allmänheten, så att enbart det sistnämnda slaget av spridning medför att skriften är att anse som utgiven. Tryckta skrifter som endast sprids inom en liten och helt sluten krets lär dock vanligen inte kunna anses som utgivna. Tryck som framställs inom ett företag uteslutande för internt bruk betraktas vanligen ej heller som utgivet. Även om spridningen begränsas till t.ex. medlemmarna av viss förening blir skriften däremot normalt att betrakta som utgiven. Av myndighet tryckta, hemliga handlingar kan på grund av undantagsstadgandet inte anses utgivna och är alltså inte tryckta skrifter enligt TF. Icke sekretessbelagda tryckta allmänna handlingar torde däremot vara att anse som utgivna och alltså som tryckta skrifter, även om de endast sprids inom myndigheten. De kan ju på grund av offentlighetsprincipen när som helst komma att utlämnas. Departementschefen var inte beredd att föreslå någon ändring beträffande bestämmelsen att tryckt skrift för att anses som sådan skall vara utgiven.

Denna bestämmelse borde givetvis gälla också stencilerad eller därmed jämförlig skrift. För att vinna överensstämmelse med föreslagna ändringar i 2 kap. TF borde uttrycket "om de skola hållas hemliga" undvikas. I dess ställe sattes in "om de ej äro tillgängliga för envar".

Den anmälningsskyldighet för boktryckare som är föreskriven i 4 kap. 3 § TF och skyldigheten för boktryckare enligt 4 kap. 7 § TF att lämna granskningsexemplar av tryckt skrift sammanhänger med den särskilda tillsynsorganisation, bestående av chefen för justitiedepartementet och dennes tryckfrihetsombud, som enligt gällande regler i TF skall finnas. 1976 års ändring i TF innebär emellertid att denna tillsynsorganisation avskaffas. Som följd härav har också bestämmelserna om boktryckares anmälningsskyldighet och skyldighet att avlämna granskningsexemplar ansetts böra upphävas. Vidare har den i 4 kap. 6 § TF stadgade skyldigheten att bevara tryckt skrift för granskning inte längre ansetts böra regleras i TF utan i vanlig lag på samma sätt som f.n. redan gäller beträffande skyldigheten att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift. 4 kap. 4 § TF kommer därför fr.o.m. den 1 januari 1978 att ha det innehållet att om skyldighet att bevara exemplar av tryckt skrift för granskning och att lämna exemplar av skrift för bibliotek eller arkiv föreskrivs i lag.

Med anledning av att i den nya lydelsen av 4 kap. 4 § TF talas om skyldighet att lämna exemplar av skrift för bibliotek eller arkiv medan i nu gällande 4 kap. 7 § TF talas om skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift, bör en redogörelse ges för vad saken gäller. Den nya lydelsen av 4 kap. 4 § TF går tillbaka på MMU:s förslag. MMU anförde härom (SOU 1975:49 s 205) blott att lagrummet täcker också föreskrift i lag om att exemplar skall lämnas till arkiv, jfr dataarkiveringskommitténs betänkande (SOU 1974:94) Bevara ljud och bild. I sammanhanget kan erinras om att 1944 års tryckfrihetssakkunniga i sitt förslag till bestämmelse om skyldighet för boktryckare att avlämna granskningsexemplar och exemplar till universitetsbiblioteken kallade de senare för arkivexemplar. De sakkunniga anförde härom bl. a. (SOU 1947:60 s. 92):

Arkivleveranser har till syfte att sätta de statliga biblioteken i tillfälle att åstadkomma fullständiga samlingar av den inhemska produktionen av böcker, tidningar, tidskrifter och annat tryck. För vetenskaplig forskning och andra kulturella ändamål är dylika samlingar av synnerligt värde. Särskilt i fråga om småtryck och andra skrifter med ringa spridning är det knappast praktiskt möjligt för biblioteken att åstadkomma fullständiga samlingar annat än genom leveranser från tryckerierna.

Departementschefen tog i propositionen med förslag till tryckfrihetsförordning fasta på den av tryckfrihetssakkunniga valda terminologin och följde i stort sett deras förslag i ifrågavarande avseende. Konstitutionsutskottet anförde emellertid i sitt utlåtande i anledning av propositionen (KU 1948:30 s 40f) att skyldigheten för boktryckare att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift helt saknade tryckfrihetsrättslig betydelse, och att regleringen av frågan därför kunde överföras till annan lagstiftning. Utskottet förordade att i TF såvitt angick skyldigheten att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift skulle anges endast att bestämmelser därom meddelades i lag. Detta blev också riksdagens beslut. I sitt förslag till lag angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift övergav departementschefen sedan termen arkivexemplar och valde i stället termen biblioteksexemplar, vilken term alltså gällt sedan lagens tillkomst 1949.

Eftersom MMU vid sin erinran om att det av utredningen föreslagna lagrummet täckte också föreskrift i lag om att exemplar skall lämnas till arkiv fogade en hänvisning till dataarkiveringskommitténs betänkande, kan här inskjutas att betänkandet innehöll förslag till lag om arkivexemplar av vissa ljud- och bildupptagningar, vilken ålade skyldighet att till en offentlig arkivinstitution avlämna arkivexemplar av ljud- och bildupptagningar som görs tillgängliga för allmänheten i form av fonogram, spelfilm och videogram. Kommittén be- tecknade själv den föreslagna lagen som en motsvarighet till lagen om skyldighet att avlämna biblioteksexemplar av tryckta skrifter.

Uppdrag att utarbeta förslag till följdförfattningar i anslutning till de nya bestämmelserna i TF bl.a. om skyldighet att hålla tryckt skrift tillgänglig för granskning, om att lämna exemplar av sådan skrift till bibliotek eller arkiv och om utgivningsbevis lämnades till MMU. MMU har fullgjort uppdraget genom att avlämna betänkande "Förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen" (Ds Ju 1976:18).

Beträffande skyldigheten att hålla tryckt skrift tillgänglig för granskning innebär MMU:s förslag att tryckfrihetsombudens granskning skall ersättas av en granskning av allmänheten. Den tidigare skyldigheten för boktryckare att bevara ett exemplar av allt som tryckts under ett år och att på polismyndighets begäran tillhandahålla det för granskning föreslås därför utvidgad till en skyldighet att hålla det tryckta tillgängligt för envar. Skyldigheten föreslås åvila inte bara boktryckare utan också den som framställer annan mångfaldigad skrift än tryckt skrift på vilken TF skall vara tillämplig.

När det gäller arkivexemplar har MMU utgått från antagandet att det föreligger stora intressen att för all framtid bevara det som trycks här i landet. Detta anser MMU vara en tryckfrihetsrättslig fråga. När det gäller biblioteksexemplar gör sig de tryckfrihetsrättsliga aspekterna enligt MMU:s mening inte i samma grad gällande. Biblioteks- och forskningsintressena är där av större vikt. Efter överläggningar med riksarkivet och kungl. biblioteket har MMU funnit att sistnämnda institution bör svara för handhavande av arkivexemplaret. MMU har vidare stannat för att man från säkerhetssynpunkt bör ha två exemplar, genom kungl. bibliotekets försorg förvarade på olika håll. MMU:s förslag innebär att av allt som trycks inom landet och allt som trycks utom landet men som sprids här skall finnas exemplar bevarade. Undantag görs dock för bild- och tillfällighetstryck. MMU föreslår, att arkivleveranserna skall ske halvårsvis liksom hittills skett med biblioteksleveranserna. Regeringen

eller den myndighet regeringen bestämmer skall kunna ge dispens från skyldigheten att leverera arkivexemplar. Med den myndighet regeringen bestämmer har MMU närmast avsett kungl. biblioteket. Med hänsyn till att en särskild utredning tillsatts beträffande biblioteksexemplaren framlägger MMU inte något förslag om dem.

Vid sina överväganden om vilken myndighet som lämpligen bör pröva frågor om utgivningsbevis och handha registreringen av periodiska skrifter har MMU stannat för att uppgiften lämpligen bör ankomma på patent- och registreringsverket.

1.1.2 Lagen (1949:166) angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift

Lagen, i det följande kallad leveranslagen, är naturligt nog skriven med utgångspunkt i TF:s systematik och terminologi. I 1 § föreskrivs att av varje tryckt skrift som framställts här i riket och här utgivits, skall boktryckaren från upplagan avta och utan betalning till ettvarvt av kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg avlämna ett exemplar (biblioteksexemplar). I 2 § undantas från boktryckarens leveransskyldighet visitkort och notifikationer, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballagetryck och därmed jämförliga tryckalster. Den skillnaden föreligger alltså mellan boktryckares skyldighet enligt 4 kap. 7 § TF att avlämna granskningsexemplar och boktryckarens skyldighet att avlämna biblioteksexemplar att från den förra undantagits samtliga de kategorier av tryck som ingår i TF:s begrepp bild- och tillfällighetstryck samt därjämte meddelanden från offentlig myndighet, medan från den senare endast undantagits de i lagen uppräknade slagen av tryckalster men ej de till bild- och tillfällighetstryck även hörande kategorierna vykort och bildalbum samt annat affärstryck och ej heller meddelanden från offentlig myndighet. Å andra sidan är att märka att de i lagen uppräknade slagen av tryckalster undantagits från den senare leveransskyldigheten även om på grund av texten eller vad eljest framställs tryckfrihetsmissbruk inte kan anses uteslutet, medan de i sådant fall

är underkastade den förra leveransskyldigheten. De överväganden som legat till grund för ordningen framgår av följande departementschefsuttalande i propositionen med förslag till lagen (prop 1949:11 s. 9 f).

Liksom hittills torde undantag från leveransskyldigheten böra gälla i fråga om tillfällighetstryck. Bestämmelserna härom torde emellertid icke böra omfatta annat än sådant som uppenbarligen icke behöver samlas och bevaras i biblioteken. I den mån tvekan härom föreligger bör det tillkomma biblioteken att själva företaga erforderlig gallring och således något generellt undantag icke föreskrivas.

Med hänsyn härtill torde, såsom hemställts i motionen I:388 vid 1948 års riksdag, något undantag för "bildtryck" icke böra göras och ej heller för "annat affärstryck". Undantag synas sålunda lämpligen kunna omfatta "visitkort och notifikationer, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballagestryck och därmed jämförliga tryckalster."

I 2 § tilläggs regeringen befogenhet att också i andra fall än de nu behandlade medge undantag från den i 1 § föreskrivna leveransskyldigheten. Med stöd härav har regeringen förordnat bl. a. den 2 mars 1973 att den enligt 1 § leveranslagen för statsdepartementens offsetcentraler gällande skyldigheten att avlämna biblioteks-exemplar av tryckt skrift skall omfatta endast betänkan- den och därmed jämförliga promemorior, informations- och läromedelstryck samt personaltidningar och liknande färdiga produkter som inte är avsedda uteslutande för myndighets eget bruk och som inte heller i annan ordning tillställs vederbörande bibliotek.

I 3 § föreskrivs att, om boktryckare i fall som avses i 4 kap. 5 § TF låtit utsätta uppgift om sitt boktryckeri å skriften, ehuru denna helt eller delvis framställts å annat tryckeri, skall skyldigheten att avlämna biblioteks-exemplar åvila honom. Enligt 4 § skall avlämnandet av biblioteks-exemplar för varje halvt kalenderår ske inom tre månader från halvårets utgång. Biblioteks-exemplar

skall vara fullständigt och felfritt samt i övrigt i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren. I cirkulärskrivelse den 15 mars 1954 har chefen för justitiedepartementet förklarat att, om skrift utges - d.v.s. utlämnas till salu eller för spridning på annat sätt - i såväl bundet som häftat skick, boktryckaren äger efter eget val avlämna gransknings- och biblioteksexemplar av skriften i vilkettera band han önskar. Skulle skrift utges endast i bunden upplaga men viss del därav utgå i enklare band, får boktryckaren leverera gransknings- och biblioteksexemplar av skriften i vilkettera band han önskar. I cirkulärskrivelsen erinras också om att leveransplikten åvilar boktryckaren och att detta gäller även då skriften binds hos ett annat företag. För att i dylika fall kunna fullgöra leveransen måste boktryckaren därför, då han mottar beställning på tryckning av en skrift, förbehålla sig att av beställaren eller bokbindaren i samband med skriftens utgivning erhålla föreskrivet antal exemplar av skriften i sådant skick att han kan fullgöra sin leveransskyldighet.

Avlämnas ej biblioteksexemplar i enlighet med lagens föreskrifter, är straffet enligt 6 § böter lägst femtio och högst trehundra kronor. Domstol äger på talan av allmän åklagare genom vite tillhålla den försumlige att fullgöra sin skyldighet. Härom anfördes följande i förarbetena (prop 1949:11 s. 10 ff.):

Enligt bestämmelse i den nu gällande tryckfrihetsförordningen kan underlåtenhet att fullgöra leverans till bibliotek medföra bötesstraff; dessutom kan vitesföreläggande meddelas. De sakkunniga anförde emellertid att då det här gällde en leveransskyldighet som endast avsågs att tillgodose kulturella syften och ej hade betydelse ur tryckfrihetsrättslig synpunkt, det icke syntes tillfredsställande att bötesstraff utginge vid försummelse. Därför bibehölls i förslaget endast möjlighet att ålägga vite.

Leveranserna förutsätta att boktryckaren undantar erforderligt antal exemplar från upplagan och bevarar dessa till dess halvårsleveransen skall ske. Om boktryckaren underlåter detta kan det stundom visa sig utsiktslöst att, sedan boktryckaren lämnat upplagan från sig, genom vite söka framtinga leverans. Att enbart genom viten tillhålla boktryckaren att fullgöra leveranserna kräver dess-

utom en omfattande kontroll av vad som tryckes och utgives. Möjligheten att giva vitesföreläggande kan enligt min mening icke anses tillräcklig för att säkerställa lagens efterlevnad. Bötesstraff för försummad leverans till biblioteken bör därför bibehållas. Stundom kan det väl förekomma att utkrävande av straff för en mera tillfällig försummelse icke är påkallad ur allmän synpunkt. För sådana fall finns allmänna regler om åttalseftergift.

I 5 § lagen förklaras att vad i 1 - 2 och 4 §§ lagen är stadgat skall äga motsvarande tillämpning beträffande skrift, som tryckts utom riket och utlämnats för spridning inom riket. Dock skall vad sålunda sagts gälla i fråga om periodisk skrift, endast om utgivningsbevis enligt vad därom är stadgat skall finnas för skriften eller ändock utfärdats, samt beträffande skrift som ej är periodisk, endast om skriften helt eller delvis är avfattad på svenska språket och ej införes allenast i enstaka exemplar. Leveransskyldigheten skall ifråga om periodisk skrift åvila utgivaren och beträffande annan skrift förläggaren eller, om förläggare ej finns, den som låtit utlämna skriften för spridning inom riket.

1.2 Historik

De svenska bestämmelserna om pliktleveranser är av gammalt datum. I 1661 års kansliordning^{1/} konstateras det att "thet är schattat för nyttigt och nödigt, att Kongl. Maj:t må weta hwadh för böcker och schriffter, som vthi dess Rijke, och tillhörige provincier tryckes och bringes vthi liuset". Därför skulle de lokala myndigheterna avkräva tryckerierna "alle vthgående böcker, Tractater, Predikningar, och schriffter, the hafwe hwadh för titul, form och materie (andelig eller werldszzlig) som dhe hafwa kunne, ingen vndantagandes, strax dhe ähre trychte, och för än såsom exemplaren distraherade blifwa, sända twenne Exemplar till Kongl. M:tz Cantzlie, ther af thet ene schall läggias vthi Kongl. M:tz Archivum [dvs. riksarkivet], och thet andre vthi K. M:tz Bibliothek [dvs. kungl. biblioteket]. Ty hörer till RijkzCantzlerens, och CancellieCollegij omsorg först och frempst att see och höra effter, om the som tryckerij hafwa, holla sig effter ofwanbem:te Kongl. M:tz allernådigste willie och befallning". Kanslikollegium tillhölls även att till Kungl. Maj:t rapportera om skrifterna innehöll "något præiudicerligt", dvs. något föregripligt.

Som framgår av formuleringarna var ett viktigt syfte med bestämmelserna att underlätta den statliga censuren av vad som trycktes på rikets (1661) sammanlagt nio tryckerier. Den kulturella aspekten kommer tydligare till synes när leveransskyldigheten något senare utsträcks till att även gälla universiteten i Uppsala (1692), Lund (1698) samt Åbo och Dorpat (1707).

När Sverige 1766 fick sin första tryckfrihetsförordning intogs bestämmelserna om pliktexemplar i denna och bibehöll sedan grundlagskaraktär ända t.o.m. 1949. Enligt tryckfrihets-

1/ C. G. Styffe, Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finnland. Föranstaltad af Kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. I. Stockholm 1856, s. 362 f.

förordningen skulle boktryckaren även avlämna ett s.k. granskningsexemplar (för granskning i efterhand). Enligt gällande lag (1949:166) är boktryckarna skyldiga att leverera tryckta skrifter till kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg. Granskningsexemplaret har fr. o. m. 1922 kunnat disponeras vid stadsbiblioteket (sedermera universitetsbiblioteket) i Göteborg (t. o. m. 1949) och stadsbiblioteket i Umeå (1950 - 1966). Sedan 1967 har Umeå universitetsbibliotek den slutliga dispositionsrätten till granskningsexemplaret; dagstidningar dock undantagna. Granskningsexemplaret kommer, som ovan framgått (1.1.1), att försvinna fr. o. m. den 1 januari 1978 i samband med att skyldigheten att lämna granskningsexemplar upphör.

Utformningen av skyldigheten att avlämna pliktexemplar har varierat vad beträffar antal, adressater, leveranssätt, innehåll m.m. Redogörelser för den historiska bakgrunden kommer här nedan att lämnas i samband med att dessa frågor behandlas under respektive avsnitt.^{1/}

1/ Redogörelser för de svenska pliktexemplarens historia har bl. a. lämnats av:

Bernhard Lundstedt, Om aflemnandet af arkivexemplar utaf tryckalster till biblioteken i Sverige samt dermed sammanhängande frågor Tidning for boktryckarkonst, 1891, s. 49 - 51 och 63 - 64 ;

Axel Nelson, Statsbibliotekens förvärfv af den inhemska produktionen, med särskild hänsyn till Sverige. Biblioteksbladet. 1920. s. 49 - 58 ; samt

Lars Tynell, Biblioteksexemplar - när, hur och varför. Grafiskt forum, 1963, s. 84 - 87.

En historisk överblick lämnas även i Förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen. Betänkande av massmediautredningen (Ds Ju 1976:18), s. 14 - 15 (för granskningsexemplaret) och s. 54 - 74 (för biblioteksexemplar).

1.3 Utredningsdirektiven

I anförande till protokoll vid regeringssammanträde den 15 december 1976 yttrade chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Wikström , bl. a. följande:

Riksdagen har vid 1975/76 och 1976/77 års riksmöten beslutat om vissa ändringar i tryckfrihetsförordningen (prop. 1975/76:204, KU 1975/76:54, rskr 1975/76:394, KU 1976/77:1, rskr 1976/77:2). Ändringarna innebär bl.a., att skyldigheten att lämna granskningsexemplar upphör. I tryckfrihetsförordningen i dess nya lydelse, som träder i kraft den 1 januari 1978, anges i 4 kap. 4 §: "Om skyldighet att bevara exemplar av tryckt skrift för granskning och att lämna exemplar av skrift till bibliotek eller arkiv föreskrives i lag." Ändringarna innebär vidare, att begreppet tryckt skrift vidgas till att omfatta, under vissa betingelser, även skrift som mångfaldigas genom stencilering, ljuskopiering eller liknande.

Chefen för justitiedepartementet anförde i propositionen om grundlagsändringar angående tryckfriheten (1975/76:204 s 149): "Efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet vill jag som min åsikt uttala att slopandet av ordningen med granskningsexemplar inte bör få leda till en försämring av Umeåbibliotekets litteraturförsörjning. Lämpligen kan skyldigheten att lämna granskningsexemplar i behövlig omfattning ersättas av en skyldighet att leverera biblioteksexemplar till universitetsbiblioteket i Umeå". Enligt föredragandens mening var det lämpligt att huvuddelen av de bestämmelser till vilka det hänvisas i 4 § togs in i en särskild tillämpningslag till tryckfrihetsförordningen.

Följdlagstiftningens närmare utformning skulle övervägas av massmedieutredningen (Ju 1970:59). Vid behandlingen av dessa frågor har massmedieutredningen samrått med biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (U 1975:06, BIDOK). Vid sina diskussioner har de två utredningarna konstaterat att ett tillräckligt underlag ännu inte före-

ligger för att statsmakterna skall kunna ta ställning i frågan om de vetenskapliga bibliotekens försörjning med svenskt tryck. BIDOK har därefter i särskild skrivelse aktualiserat frågan hos regeringen.

I detta sammanhang vill jag också ta upp två frågor som har samband med skyldigheten att lämna tryckt skrift.

Vid riksdagens behandling av förslagen till ändring av tryckfrihetsförordningen framhölls i en motion (1975/76: 2533) att mängden leveranspliktigt tryck skulle komma att öka betydligt genom vidgningen av begreppet tryckt skrift. Enligt motionen borde man pröva om inte den generella leveransplikten kunde ersättas med ett system av mera differentierad leveransplikt, något som skulle ha betydelse från personal- och kostnadssynpunkt. Motionären förutsatte att universitetsbiblioteken i Umeå, Linköping och Stockholm inom ramen för ett sådant system skulle tillerkännas samma rättigheter som övriga universitetsbibliotek. Konstitutionsutskottet uttalade att frågorna i motionen torde komma att tas upp i arbetet på följdlagstiftning till förslagen i propositionen varför utskottet inte fann anledning att göra något särskilt uttalande.

Vidare har konsistoriet vid universitetet i Linköping hemställt att försörjningen av svenskt tryck för dess del beaktas i det fortsatta arbetet med bl. a. följdlagstiftning till tryckfrihetsförordningen. Konsistoriet hänvisar bl. a. till att landet enligt riksdagens beslut år 1975 om reformering av högskoleutbildningen m.m. (prop. 1975:9, UbU 1975:17, rskr 1975:179) skall delas in i sex högskoleregioner, och att Linköping blir huvudort i en av dem. Detta ställer enligt universitetet ökade krav på universitetsbiblioteket att betjäna inte bara forskning och utbildning vid universitetet utan även bl. a. folkbiblioteken.

Pliktleveranserna av svenskt tryck till vissa bibliotek har spelat en stor roll för deras möjligheter att betjäna utbildning och forskning. För kungl. bibliotekets uppgift att bevara trycket för framtiden är de nödvändiga. Det är enligt min mening viktigt att de kulturella intressena, däribland utbildningen och forskningen, inte ställs i en ogynnsammare situation än hittills som en följd av de nya tryckfrihetsbestämmelserna.

Mot bakgrund av vad jag nu har anfört finner jag att vissa problem i sammanhanget måste klarläggas ytterligare. Regler om pliktleveranserna måste föreligga till den 1 januari 1978, då de nya tryckfrihetsbestämmelserna träder i kraft. Massmediutredningen och BIDOK har båda ansträngda tidsplaner. Jag förordar därför att en särskild utredare tillkallas med uppgift att utreda frågan om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt skrift m.m.

Utredaren bör mot bakgrund av vad jag har anfört utgå från att leveransskyldigheten bör kvarstå. För att fastställa omfattningen av den krävs ytterligare överväganden.

I varje högskoleregion kommer att finnas ett av de nuvarande universitetsbiblioteken. Utredaren bör överväga i vilken utsträckning dessa bibliotek skall kunna utnyttja plikt-exemplaren när det gäller försörjningen av svenskt tryck. Han bör i detta sammanhang beakta att ett av exemplaren får betraktas som ett nationalexemplar som skall bevaras för framtiden och alltså inte i första hand är ett bruks-exemplar. Finner utredaren att pliktleveranser inte kan gå till samtliga bibliotek bör han lägga fram förslag om antalet plikt-exemplar och deras fördelning på biblioteken. Det ankommer inte på utredaren att närmare överväga bibliotekens möjligheter i övrigt att förvärva svenskt tryck.

Varje år framställs enligt uppgift ca 200 000 leverans-pliktiga tryckalster. Till följd av vidgningen av begreppet svenskt tryck kommer tryckmängden att öka. Hanteringen

och förvaringen av detta ökande material kommer att medföra såväl personal- som ekonomiska problem. Det är enligt min mening inte rimligt att samtliga bibliotek som får tryckleveranser skall bevara allt tryck. Utredaren bör undersöka möjligheterna att gallra i materialet t.ex. genom selektiv rekvisition eller utgallring efter leverans. Han bör därvid beakta de vidgade möjligheter till samordning mellan biblioteken som LIBRIS-systemet ger.

Utredaren bör belysa konsekvenserna av olika alternativ ur ekonomisk och servicesynpunkt.

Utredaren bör i sitt arbete överlägga med olika berörda parter. Han bör även samråda med BIDOK i sådana frågor som berör denna utredning.

1.4 Utländska bestämmelser om pliktleveranser

1.4.1 Allmänt

Lagbestämmelser om skyldighet för boktryckare eller utgivare att avlämna exemplar av sin produktion till ett eller flera bibliotek förekommer i de flesta länder. Publikationen Bibliographical services throughout the world 1965-69^{1/} upptar 104 länder, varav endast 17 saknar bestämmelser av detta slag. Av dessa är två europeiska, nämligen Holland och Schweiz. I Holland har dock en av regeringen tillsatt kommitté 1971 lagt fram en rapport^{2/} med förslag om lagbestämmelser. I Schweiz finns en överenskommelse där förläggarna frivilligt åtagit sig att avlämna ett exemplar av varje ny skrift till Schweizerische Landesbibliothek.^{3/} En liknande överenskommelse har i Västtyskland i slutet på 1960-talet ersatts av lagbestämmelser som förpliktar förläggarna att leverera ett exemplar av allt tryck till Deutsche Bibliothek i Frankfurt, som utger den tyska nationalbibliografi.^{4/} Generellt kan sägas att antalet länder som tillämpar pliktleveranser har ökat under hela efterkrigstiden och fortsätter att öka.

De äldsta bestämmelserna om pliktleveranser av tryckt material går tillbaka på 1500-talet, då de första öreskrifterna av detta slag utfärdades 1537 av Frans I i Frankrike (Mont-

1/ Paul Avéenne, Bibliographical services throughout the world 1965-69. Paris, Unesco 1972.

2/ Rapport van de Studiecommissie Wettelijk Depot. Haag 1971.

3/ P. Bourgeois, Le dépôt gratuit et volontaire en Suisse. Bibliothekleeven 47(1962) s 397-401.

4/ Gesetz über die Deutsche Bibliothek 1969-03-31.

pellierförordningen).^{1/} Behovet av en övervakning av det tryckta ordet var ett starkt motiv till förordningen liksom sedan även var fallet med de tidigaste motsvarande föreskrifterna i exempelvis Sverige (kansliförordningen 1661) och i Danmark (universitetsförordningarna 1623 och 1648). Även önskan att berika de egna biblioteken med inhemskt material och i viss utsträckning även med inhemskt tryck för byte mot utländskt material tog sig tidigt uttryck i lagstiftningen på området. I Danmark stadgade exempelvis den första kungl. förordningen i frågan (1697) om 5 friexemplar till det kungl. biblioteket bl. a. för att tillgodose bytesbehovet.

Även frågan om privilegier av skilda slag, i första hand privilegiet som boktryckare, kopplades samman med förpliktelserna att leverera exemplar. Så var exempelvis fallet i vissa schweiziska kantoner fram till 1905, då systemet bedömdes oförenligt med den federala lagen om näringsfrihet. Än idag är bestämmelserna i vissa länder dock intimt förknippade med lagstiftningen om litterär äganderätt; så är exempelvis förhållandet i U.S.A. även om förslag lagts fram om en ändring i detta förhållande.^{2/} Bernkonventionens föreskrifter om att författarrättigheter ej får begränsas av formella krav har dock försvårat användandet av denna moti-

1/ Översikter över förhållanden i olika länder har bl. a. lämnats av Estrid Bjerregård i *Legal deposit - Purpose and scope in modern society* (Libri 1973; s 331 ff) och i *Det nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundets (NVBF:s) möteshandlingar vid rundabordskonferenser 1964 (Pliktavleveringen og dens problemer, Oslo 1965) och 1973 (Pliktavlevering, Byttesvirksomhed, Katalogisering, Reykjavik 1975.)* Vissa översikter finns även i Lars Tynells utredning 1966 (Betänkande angående utnyttjandet av granskningsexemplar av tryckt skrift, s 6 ff) samt i statskontorets utredning 1972 (Biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift, s. 13 ff)

2/ I försl. till revision av den amerikanska copyrightlagen stadgades att leverans av två exemplar till Library of Congress fortfarande skall vara obligatorisk men ej en förutsättning för copyright. Bjerregård, a.a. (1972), s. 332.

vering i länder anslutna till konventionen. I Belgien var av dessa skäl lagbestämmelserna om pliktexemplar avskaffade mellan 1888 (då copyrightlagen reviderades) och 1965 då en ny lag antogs. Av samma skäl har Holland, som anslöt sig till Bernekonventionen 1912, från detta år saknat lagbestämmelser i frågan.^{1/}

Redan i Montpellierförordningen fanns tanken med om den kulturella betydelsen av bestämmelsen när det gällde att bygga upp en representativ samling utgörande en nations andliga arv.^{2/} Sedermera har även behovet av att skapa underlag för bibliografiska förteckningar och statistik samt att garantera forskningens och statsförvaltningens behov av tillgång till det inhemska materialet kommit att beaktas i olika länders lagstiftning. Skälen för leveransskyldighet kommer att närmare behandlas under 2.1, varvid även utländska exempel berörs. På samma sätt kommer redogörelser att lämnas om förhållanden i olika länder i samband med att speciella problem i fortsättningen tages upp. Av särskilt intresse är dock en överblick över hur bestämmelserna är utformade i de nordiska länderna. Detta kan redan här motivera en något utförligare redogörelse.

1.4.2 Nordiska förhållanden

1.4.2.1 Danmark ^{3/}

De danska bestämmelserna om pliktleveranser går tillbaka till 1600-talet. Bestämmelserna som fr.o.m. 1732 endast gällde för Köpenhamn utvidgades 1781 till att gälla hela landet. Antalet exemplar minskades från 5 (1703) till 3 (1732). Leveransplikten har hela tiden ålegat tryckerierna med undantag för en kort period (1821-32) med förlagsleveranser. 1902 ändrades bestämmelserna till att omfatta ytterligare 1 exemplar

1/ Bjerregård a.a., (1973) s. 332.

2/ M T Dognac & M Guilbaud, Le dépôt légal: son sens et son évolution. Bulletin des Bibliothèques de France, 5 (1960), s. 284 .

3/ En redogörelse med uppgifter även om tidigare litteratur i ämnet har lämnats i Lise Hasselager, Pligtaflevering i Danmark. En översigt og et framtidsperspektiv. NFFB, a.a. 1975, s. 99 - 109.

till det nyinrättade Statsbiblioteket i Århus. Därutöver erhöll Det Kongelige bibliotek 2 exemplar och universitetsbiblioteket i Köpenhamn 1 exemplar. Samtidigt infördes förlagsleveranser av material tryckt i utlandet.

De nuvarande bestämmelserna regleras genom lag av den 1 juli 1927, sedermera kompletterad av ministeriella förordningar. Det Kongelige bibliotek och Statsbiblioteket i Århus erhåller vardera ett exemplar. Därutöver har universitetsbiblioteket i Köpenhamn rekvisitionsrätt på ett exemplar (med undantag av Köpenhamns-tidningar, som erhålles automatiskt som pliktleveranser). Oförändrade omtryck behöver ej levereras, vilket däremot är fallet i Sverige och Finland. I likhet med i Sverige svarar förläggarna även enligt 1927 års lag för leveranser av i utlandet tryckta verk.

En diskussion har länge pågått om vissa förändringar i lagen. Någon lagrevision har ännu dock ej ägt rum.

1.4.2.2 Finland

I Finland har det förekommit pliktleveranser omspännande allt svenskt tryck (1707 - 1809) och allt ryskt tryck (1828 - 1918). De nuvarande föreskrifterna ingår i 1919 års tryckfrihetslag (§ 13) som kompletteras av tillämpningsföreskrifter utfärdade av statsrådet den 14 mars samma år. (Tillägg 1936, 1947, 1950 och 1960). Leveransplikten åligger uteslutande boktryckarna. Antal exemplar är 3, vilka skall insändas till Friexemplarbyrån vid Helsingfors universitetsbibliotek. Två av exemplaren skall vara fullständiga, medan de tre övriga inte behöver innehålla småtryck (d.v.s. affärstryck m.m.), särtryck, dyrbarare planschverk samt sådana periodiska publikationer som utkommer en gång i veckan eller oftare - d.v.s. bl. a. hela tidningspressen. Exemplaren fördelas sålunda att Helsingfors universitetsbibliotek erhåller ett komplett exemplar, Åbo akademis bibliotek och Åbos finska universitetsbibliotek (Turun Yliopiston kirjasto) delar på ett komplett och ett inkomplett exemplar, så

1/ Översikter har bl. a. lämnats i Friexemplarkommitténs betänkande (1973) och av Esko Häkli i Bestämmelser om friexemplar i Finland. NVBF, a.a. 1975, s 111 - 115.

att det förstnämnda biblioteket erhåller den i Finland tryckta svenskspråkiga litteraturen komplett, medan det senare på motsvarande sätt tillgodoses i fråga om finskspråkig litteratur (och litteratur tryckt på utländska språk). Av de övriga två ofullständiga exemplaren går det ena till biblioteket vid universitetet i Jyväskylä och det andra till Riksdagsbiblioteket i Helsingfors, som vidarebefordrar viss litteratur till universitetsbiblioteket i Uleåborg.

I en delutredning framlagd av Kursbibliotekens organisationskommitté 1971 ^{1/} föreslogs att antalet pliktexemplar skulle minska i Finland från fem till tre. Förslaget väckte en stark opposition, särskilt från biblioteksföreträdare i Åbo. ^{2/} I det förslag som 1973 framlagts av den s.k. Friexemplarkommittén ^{3/} förutsätts antalen även i fortsättningen vara fem. Förslaget, som f.n. är under beredning i det finska utbildningsministeriet innebär bl. a., att alla tryckprodukter skall levereras i samma antal, att även grammofonskivor i musik- och bildkassetter eller annat AV-material skall levereras (i två exemplar), att leveransperioderna skall minska till varje kvartal med en månads respekt (i stället för som nu halvårsvis), samt att även produkter som tillverkas utomlands men sprids i Finland skall vara leveranspliktiga på i princip samma sätt som nu är fallet i Sverige. Leveransskyldigheten åligger även fortsättningsvis boktryckaren och i fråga om grammofonskivor m.m. tillverkaren. Leveranserna skall även fortsättningsvis ske till en leveranscentral (Friexemplarbyrån) vid Helsingfors universitetsbibliotek (jfr dock nedan). De fem exemplaren skall distribueras så att universitetsbiblioteket i Helsingfors behåller ett exemplar, medan övriga exemplar distribueras till Riksdagsbiblioteket, Åbo akademis bibliotek, Åbo universitetsbibliotek och Jyväskyläs universitetsbibliotek. Av de pliktexemplar som levereras i två exemplar, stannar bägge hos Helsingfors universitetsbibliotek.

1/ Komiteanmietintö 1971:B 130, s. 80 - 86 och 89 - 90.

2/ Olof Mustelin, Friexemplaren och framtiden. Några reflexioner med anledning av ett kommittébetänkande. Finsk tidskrift 1972, s. 117 - 122.

3/ Vapaakappalettoimikunnan mietintö. [Friexemplarkommitténs betänkande]. Komiteanmietintö 1973:128. Helsinki 1973.

I betänkande rörande den framtida organisationen av forskningsbibliotekens gemensamma arbetsuppgifter i Finland (1974)^{1/} föreslås att arkivexemplaret vid Helsingfors universitetsbibliotek överflyttas till en särskild nybildad centralenhet (omfattande bl. a. även nuvarande Friexemplarbyrån) som successivt under en 10-årsperiod skall omvandlas till ett finländskt nationalbibliotek. Interurbanutlåningen av finländsk litteratur föreslås baseras på verksamheten och bestånden vid Åbo universitetsbibliotek (litteratur på finska) och Åbo akademis bibliotek (litteratur på svenska).

1.4.2.3 Norge^{2/}

De danska leveransbestämmelserna av 1697 omfattade även Norge. Bestämmelserna, som begränsats 1732 enbart till att gälla boktryckerierna i Köpenhamn, utsträcktes ånyo till att gälla Norge 1781 (3 exemplar) och 1783 (2 exemplar) hela tiden med leveransskyldighet till Det Kongelige bibliotek i Köpenhamn. Bestämmelserna av 1815 stadgade om 3 exemplar, varav 1 exemplar skulle lämnas till det nyinrättade universitetsbiblioteket i Oslo, de övriga 2 exemplaren till justitiedepartementet och statsrådsavdelningens sekretariat i Stockholm. Som följd av den s.k. "håndverkslagen" (1839) kom leveranserna att upphöra till de ånyo infördes genom lag 1882. Ett starkt motiv för lagens tillkomst var intresset - inte minst från förlagens sida - att få materialet samlat, registrerat och bevarat. 1882 års lag stadgade om ett pliktexemplar som skulle levereras en gång om året till Oslo universitetsbibliotek. Genom frivillig överenskommelse tillkom därutöver 1920 fortlöpande förlagsleveranser till bruk för den av biblioteket utarbetade Norske bokfortegnelse.

1/ [Svensk översättning 1975:] Omorganisation av forskningsbibliotekens gemensamma arbetsuppgifter i Finland. Ett förslag utarbetat av Rådet för vetenskaplig information. Helsingfors 1975.

2/ Den utförligaste redogörelsen för utvecklingen i Norge av pliktleveransbestämmelser återfinns i Wilhelm Munthe, Norska avdelningens förhistoria. *Norvegica*. Minnesskrift till femti-årsdagen för oprettelse av universitetsbibliotekets norska avdelning. Oslo 1933.

De nuvarande bestämmelserna går tillbaka på lagen om leveransplikt av trycksaker till offentliga bibliotek av den 9 juni 1939 med tillhörande föreskrifter av den 12 september 1940. Obligatorisk leveransplikt av allt tryck (med vissa smärre specificerade undantag) åligger boktryckarna med leverans till universitetsbiblioteket i Oslo, medan universitetsbiblioteket i Bergen och Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs bibliotek i Trondheim har rekvisitionsrätt (från förläggarna) på sådant material som man önskar införлива med sina samlingar. Leveransplikt för norskt material tryckt i utlandet åligger förläggarna.

Den norske riksbibliotekarien har i skrivelse till Kirke - og Undervisningsdepartementet 1976-11-10 föreslagit att en arbetsgrupp skall tillsättas för att utarbeta "forslag til ny lov om pliktavlevering av trykksaker og andre informasjonsmedia".

1.4.2.4 Island

I Island har den tidigare pliktleveranslagen från mars 1949 den 2 maj 1977 ersatts av en ny lag.^{1/} De största förändringarna i förhållande till den tidigare lagen är att antalet exemplar som tidigare varierat mellan fyra och tolv efter materialets art nu sätts till fyra, samt att även gramofonskivor, liksom andra former av ton- och talupptagningar, omfattats av lagen. I det senare fallet skall tre exemplar levereras om inte materialet hör till ett leveranspliktigt tryckalster, då full leveransplikt gäller. Om det finns avvikelser i text, bildmaterial, papper eller annan utstyrsel i samma upplaga skall leveransplikten omfatta tre exemplar av den vanligaste typen men dessutom ett exemplar av varje avvikande typ. Helt oförändrade omtryck är undantagna från leverans (däremot ej oförändrade upplagor).

1/ Lög um skylduskil til safna. [Lag om pliktleveranser till bibliotek]. Stj-tí A, nr 43/1977. (1977-05-02). En redogörelse för förhållandena i Island har lämnats av Olafur Pálmason i Om pliktavleveringens status i Island. INVEF, a.a.(1975), s. 117 - 119.

Leveransskyldigheten åvilar tryckerierna med undantag av det auditiva materialet (och annat material som bifogas tryckalster, t.ex. fotografier), samt material framställt i utlandet. I dessa fall är det förläggarna som är ansvariga. Vid uraktlåtenhet att leverera kan dagsböter utgå upp till 2 000 isländska kronor per dag.

Leveranstiden är kalenderårsvis, varvid leveranserna skall ha ägt rum senast den första februari påföljande år. Leveranserna skall åtföljas av en förteckning i två exemplar med en specificering av materialet. Mindre publikationer får dock anges gruppvis med bara specifikation av antal. Förteckningen skall åtföljas av en försäkran om att allt leveranspliktigt material levererats. Motsvarande förklaring skall även inges av tryckeri eller reproduktionsföretag, som ej framställt något leveranspliktigt material under året. Landsbókasafn Islands skall ge ut blanketter för förteckningar över leveranspliktigt material.

Landsbókasafn Islands är leveranscentral. Biblioteket behåller två exemplar och distribuerar de två övriga till Fjördingsbiblioteket i Akureyri och Universitetsbiblioteket i Reykjavik. Lagen föreskriver att de två förstnämnda biblioteken uteslutande skall låna ut exemplaren som läsesalslån samt att Landsbókasafn Islands skall ge ut bibliografier över det material som biblioteket erhåller genom pliktleveranser med undantag för småtryck. I lagen finns även en särskild bestämmelse som stadgar att förläggare, institutioner, föreningar eller enskilda personer som fått statsbidrag skall inlämna upp till tio sådana exemplar till Landsbókasafn, om den isländska riksbibliotekarien (landsbókavörður) önskar det.

1.5 Pliktleveransernas nuvarande omfattning

1.5.1 Producenter

Enligt den statistik som årligen redovisas i Riksbibliotekariens Ämbetsberättelse fördelade sig tryckerier och leveranser från dessa verksamhetsåret 1976 på följande sätt:

	Tryckerier		Summa	Leveranssändningar
	med leveranspliktigt tryck	utan leveranspliktigt tryck		
Utom Stockholm	1 213	263	1 476	2 897
Stockholm	318	91	409	1 014
	1 531	354	1 885	3 911
	(1975: 1 508)			(1975: 3 754)

Som framgår av 1.5.2 kommer den helt dominerande delen av det leveranspliktiga materialet in som tryckerileveranser. (För bibliotekens möjlighet att överblicka tryckerierna och kontrollera leveranserna lämnas en redogörelse under 2.9.)

De flesta tryckerierna är anslutna till någon av branschorganisationerna: Grafiska arbetsgivarförbundet, Grafiska industriförbundet och Svenska tryckeriföreningen och därigenom relativt lätta att överblicka och nå med information etc. Verksamheten är också reglerad genom vissa bestämmelser som fram till den 1 januari 1978 finns upptagna i 4 kap. TF.

När det gäller bokförlagen är endast drygt ett 80-tal redovisade i Svenska bokförläggareföreningens matrikel medan ca 600 årligen redovisas i den adressförteckning som publiceras i Svensk bokförteckning. Möjligheten att överblicka bokförlagen och vilka av dessa som framställer sådant tryck som enligt lag är leveranspliktigt erbjuder därför svårigheter. Förlagsleveranserna till bibliografiska institutet erbjuder här en av de viktigaste kontroll- och kontaktmöjligheterna.

Ännu större svårigheter är det givetvis att överblicka producenterna av sådant material som framställts med hjälp av kontorsoffset och som sprids på ett sådant sätt att leveransskyldighet föreligger. Samma svårighet kommer troligen att finnas fr. o. m. den 1 januari 1978 när det gäller sådana skrifter som mångfaldigas genom stencilering, fotokopiering och liknande tekniskt förfarande och som innefattas under 1 kap. 5 § TF.

1.5.2 Volym

Den fullständigaste statistiken över fördelningen av svenska tryckprodukter på olika kategorier återfinns i Riksbibliotekariens Ämbetsberättelse som årligen redovisar tryckeri- och förlagsleveransernas omfattning. Statistiken, som återfinns under uppslaget svenska avdelningen, är specificerad på två avsnitt avseende dels tryckår (för produkterna) dels verksamhetsår (för biblioteket). Fördelning, antal och omfång av 1975 års biblioteksexemplar framgår av nedanstående tre tabeller hämtade ur ämbetsberättelsen för 1976 (s. 10-11):

Tab. 1. Tryckåret 1975: Översikt av biblioteksexemplar

Tryckslag	Antal exemplar	Antal hyllmeter
<u>Tryckerileveranser</u>		
Böcker, broschyrer och fortsättningsverk	14 895	
Tidskriftshäften	42 511	
Redogörelser och kataloger för skolor och sjukhus	382	
Kartor och planscher m.m.	<u>3 080</u> ^{1/}	
Summa	60 868	(1974: 62 526)
Småtryck		
fördelat på realfack	51 853	
teater- och konsertprogram	1 265	
särtryck	4 938	
affärstryck	31 162	
affischer m.m.	<u>5 310</u>	
Summa	94 528	(1974: 85 258)
Musikalier	<u>535</u>	(1974: 516) 0,58
Tryckerileveranser utom tidningar	155 931	(1974:148 300) 280,72
Tidningsnummer	<u>59 575</u>	(1974: 57 363) 72,18
Tryckerileveranser Summa	215 506	(1974:205 663)
<u>Förlagsleveranser</u>	<u>1 568</u>	(1974: 920) <u>9,41</u>
Biblioteksexemplar totalt	217 074	(1974:206 583) 362,89
Härtill bör läggas följande poster, huvudsakligen utgörande ersättning för uteblivet leveranspliktigt tryck för 1975:		
Inkrävt tryck 1976	1 068	(1974: 511) 3,80
Gåvor 1976 som ersättning för leverans	<u>223</u>	(1974: 354) <u>6,30</u>
Totalt	218 365	(1974:207 458) 372,99

1/ Härav kartor och planscher 2 562, kartor i bokform 5, övriga planscher 408 och vykort 105.

Tab. 2. Tryckåret 1975: Antal bibliografiska band av vissa kategorier

Böcker (över 48 s.)	5 391	
Broschyrer (under 49 s.)	2 274	
Fortsättningsverk (Årsböcker m.m.)	7 230	
Tidskrifter	4 006	(1974: 3 942)
Summa	18 901	

Tab. 3. Tryckåret 1975: Svenska tidningar

Antal tidningar	220	(1974: 221)
Antal tidningsnummer	59 575	(1974: 57 383)
Antal band eller kapslar	887	(1974: 884)
Antal hyllmeter	72,18	(1974: 71,94) ^{1/}

Som synes uppgår hela materialet för tryckåret 1975 till ca 218 000 exemplar, motsvarande ca 373 hyllmeter. Enligt en inom LUP:s magasinigrupp inhämtad beräkning tillväxer det levererade materialet med ca 3 % per år.

Som vidare framgår av tabellerna återfinns den stora mängden av materialet räknat i exemplar under kategorierna tidningsnummer (59 575), tidskriftshäften (42 511) och småtryck (94 528). Det kan här påpekas att enligt mitt förslag kommer tidningar att undantagas från pliktleverans i samband med att denna fråga regleras genom mikrofilmning enligt en särskilt föreslagen lag (2.6.4).

Vad småtrycket beträffar är det i tabell 1 endast grovt fördelat på vissa kategorier. För att skapa en bättre överblick över sammansättningen av detta okatalogiserade material har förvärvet även granskats ämnesvis fördelat efter omfång räknat i hyllmeter. Detta har skett genom en särskild delutredning som på mitt uppdrag utförts av bibliotekarie Siw Wesslén. (Jfr även 2.6.5.1, 2.2.3 och 2.3.3.) Av utred-

^{1/} Beräknat medeltal i bundet skick vid stående uppställning såsom böcker i hylla.

ningen framgår att accessionen för 1975 av småtryck vid kungl. biblioteket uppgick till 93,42 hyllmeter fördelade ämnesvis enligt nedanstående tabell:

Tryckåret 1975: Biblioteksexemplar av småtryck

<u>Kategori</u>	<u>Hyllmeter</u>	<u>Anm.</u>
A (Bok & bibl.väsande)	3,05	
B (Allm & blandat)	1,90	
C (Religion)	2,50	
D (Filos. & psyk.)	0,03	
E (Uppf. & underv.)	11,89	Kompend. & korr.- kurser ingår
F (Språkvet.)	0,05	
G (Litt.hist.)	0,05	
H (Skön.litt.)	3,01	Även s.k. kiosk- litt. på utl. språk tr. i Sverige
I (Konst, musik etc.)	2,10	
J (Arkeologi)		
K (Historia)	0,08	
L (Biogr. med geneal.)	0,09	
M (Etnogr. & folkliv)	0,01	
N (Geografi)	0,75	
O (Samh. & rättsvet.)	30,81	Kommuntryck ingår
P (Teknik, industr. etc.)	5,60	
Q (Ekon. & näringsv.)	23,50	Varav reklamtryck 19,02
R (Idrott, lek & spel)	4,00	
S (Krigsväsen)	1,04	
T (Matematik)	0,02	
U (Naturvet.)	1,04	
V (Medicin)	0,40	
Särtryck	<u>1,50</u>	
Summa	93,42	

Som framgår av statistiken dominerar facken E (uppfostran och undervisning), O (samhälls- och rättsvetenskap) och Q (ekonomi och näringsväsen).

Av intresse är givetvis även att se närmare på kategorien böcker, broschyrer och fortsättningsverk. Här lämnas årligen genom bibliografiska institutet specificerade statistiska uppgifter av vilka vissa även redovisas i Svensk statistisk årsbok. Enligt denna statistik uppgick den totala i Svensk bokförteckning registrerade bokproduktionen för 1975 till 9 925 verk fördelade på tryckslag enligt nedanstående tabell:

Antalet i Svensk bokförteckning 1975 registrerade verk

Böcker (49 s. och däröver)	7 359	} 9 012 ^{1/}
Broschyrer (under 49 s.)	1 653	
Årsböcker o. d.	827	
Lösa kartor	52	
Talskivor	<u>34</u>	
	9 925	

I Svensk bokförteckning lämnas härutöver bl. a. statistiska uppgifter där litteraturen fördelas på olika ämnesområden samt på originalverk och nya upplagor. Bland böcker och broschyrer uppgår de sistnämnda till ca 23 % av det totala antalet. Även om det ej framgår av statistiken hur många av dessa upplagor som är helt oförändrade är uppgiften av intresse bl. a. med hänsyn till mitt förslag (2.6.2.2) att oförändrade upplagor och omtryck endast skall behöva levereras i sammanlagt två exemplar, nämligen ett nationalexemplar och ett reservexemplar till detta.

1.5.3 Utvecklingstendenser

Mot bakgrunden av ovanstående redovisning av dagens läge bör något sägas om de faktorer som kan tänkas påverka de framtida pliktleveransernas omfång. I en översikt utförd inom BIDOK:s sekretariat (Pliktleveranser av tryckt skrift. Diskussionspromemoria 1976-08-14) har försök gjorts till en kvantifiering av material framställt genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande samt kon-

1/ I summan är även inräknat 183 i Finland (primärt) utgivna arbeten.

torsoffset av olika typer av producenter som statlig och kommunal förvaltning, fackliga, politiska och religiösa organisationer etc., näringslivet m.m. Slutresultatet blir att även om man har att räkna med stora mängder av dylika produkter förefaller det ej troligt att möjligheten att föra in stencilerade skrifter m.m. under TF:s skydd kommer att medföra någon mera markant ansvällning av pliktleveranserna med tanke på de mängder det här redan är frågan om. Som framgår av vad jag nedan anför under 2.6.1 delar jag denna uppfattning. Liksom nu är fallet kommer det även i framtiden att ankomma på biblioteken att på annat sätt än genom pliktleveranser införliva den intressanta delen av detta material med sina samlingar. Ett exempel på dylika initiativ är den överenskommelse som 1968 träffats om frivilliga leveranser av icke tryckta statliga skrifter till riksdagsbiblioteket för förteckning i den av biblioteket utgivna Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Samtidigt har under en lång följd av år en tendens gjort sig gällande att material som tidigare stencilerats numera mångfaldigas genom kontorsoffset och därigenom i princip framställs genom ett tryckförfarande. Som påpekas i sekretariatspromemorian skulle onekligen ett strikt tilläpande av leveransskyldighet för allt dylikt offsettryck få betydande inverkan på leveransernas omfattning. Som jag framhållit under 2.6.7.3 är dock redan nuvarande praxis att skrift som framställts uteslutande för internt bruk ej levereras även om den framställts med exempelvis kontorsoffset. Jag har föreslagit att denna begränsning skall regleras i själva lagtexten.

En annan betydelsefull faktor att räkna med när det gäller uppskattning av de framtida pliktleveranserna och deras omfattning är tillkomsten av nya media som delvis ersatt, delvis kompletterat det skrivna ordet. En redogörelse för denna utveckling lämnas nedan under 2.6.6. Av särskilt omfattning är här redan fonogrammaterial - gramfonoskivor, ljudkassetter etc. - där frivilliga leveranser även kommit till stånd till

nationalfonoteket vid kungl. biblioteket från mitten på 1950-talet. (1976 levererades sålunda 878 skivor av producenter och distributörer. Motsvarande summa 1975 var 1 042.) I många länder innefattas redan grammofonskivor och andra typer av fonogram, bild- och ljudkassetter samt AV-hjälpmedel av skilda slag i samma lag som reglerar leveranserna av biblioteksexemplar av skrifter. Ett sådant förslag har även nyligen lagts fram i Finland. Jag har i bilaga 1 lagt fram ett alternativt förslag om lag om pliktexemplar av skrifter samt vissa ljud- och bildupptagningar.

1.6 Biblioteksväsendets organisation

1.6.1 Allmänt

För att kunna bedöma frågan om pliktleveranser och dessas plats inom en större helhet krävs en överblick över biblioteksväsendets organisation. Av utrymmesskäl måste en sådan dock här göras mycket summarisk och med tyngdpunkt lagd på sådana faktorer som just har betydelse för frågan om pliktleveranserna och dessas framtida utformning. För en fylligare översikt över svenskt biblioteksväsen hänvisas främst till den översikt som publicerats av Gösta Ottervik och Sigurd Möhlenbrock. BIDOK- och SINFODK-utredningens gemensamma betänkande, som är under utarbetande, och vissa förarbeten i samband med detta.^{1/}

Det svenska biblioteksväsendet indelas traditionellt i två skilda bibliotekstyper, nämligen folkbibliotek (och dessa närstående skolbibliotek) och vetenskapliga bibliotek eller forskningsbibliotek. Vid sidan om eller i direkt anslutning till de senare finns även i vissa fall specialinriktade informationscentraler - t. ex. IDC-KTHE vid tekniska högskolan och MIC vid karolinska institutet - som lämnar informationssökningstjänster av skilda slag. Inom forskningsbiblioteken brukar man skilja på allmänbibliotek, specialbibliotek och förvaltningsbibliotek. Även vissa företags-

1/ Gösta Ottervik och Sigurd Möhlenbrock, Svenska bibliotek. Historia - Organisation - Funktion. En översikt. (Sveriges allmänna biblioteksförnings handböcker. 15.) 2:a uppl. Lund, Bibliotekstjänst 1973.

Forskningsbiblioteksrådet, Det svenska informations- och biblioteksområdet. En lägesrapport. Stockholm april 1975.

Björn Tell, Internationell och nordisk IoD-politik samt försök till riktlinjer för en svensk samverkanspolitik. (Rapport TRITA-LIB-6010.) Stockholm november 1976.

[Statskontoret,] SINFODK-utredningen, Statskontorets delutredning. Rapport 1976:34. Stockholm 1976-10-07.

och industribibliotek har karaktären av forskningsbibliotek. Som vetenskapliga allmänbibliotek räknas i första hand kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken. Samtliga bibliotek som nu är berättigade till pliktleveranser hör till denna kategori. De flesta betydande specialbibliotek hör till större högskolor eller motsvarande vetenskapliga institutioner eller akademier. Bland förvaltningsbiblioteken märks riksdagsbiblioteket och vissa större myndigheters bibliotek, flertalet befintliga inom stockholmsområdet.

Rent kvantitativt, räknat i biblioteksenheter, dominerar folkbiblioteken medan det största sammanlagda bokbeståndet, räknat i titlar, återfinns vid de vetenskapliga biblioteken. Ekonomiskt är folkbiblioteken i första hand en uppgift för kommunerna (sammanlagd kostnad 1975 enligt Svensk statistisk årsbok ca 270 milj. kronor vartill kom ca 13 milj. kronor i statsbidrag) medan staten bär huvudansvaret för de vetenskapliga biblioteken (med en total kostnad budgetåret 1974/75 - inklusive IoD-verksamhet - på ca 118 milj. kronor).^{1/}

1.6.2 Folkbibliotek

Folkbiblioteken skall enligt Unescos normerande manifest "bjuda människor vederkvickelse genom böcker för förströelse och nöje" men även "bistå de studerande genom aktuell teknisk och vetenskaplig information".^{2/} Utvecklingen har bidragit till att på olika områden närma folkbiblioteken och forskningsbiblioteken till varandra. I ett förslag till målsättningsprogram utarbetat inom Sveriges allmänna biblioteks-förening 1970 heter det även att i princip "bör mediabeståndet i landets offentliga bibliotek stå till varje med-

1/ [Statskontoret,] a.a. 1976-10-07, s. 43 ff.

2/ Unesco Public Library Manifesto återgivet i Program för bibliotek. 15 konkreta exempel. (Biblioteksdebatt 2.) Lund, Biblioteketjänst 1975, s. 132 ff.

borgares förfogande genom förmedling av de folkbibliotek han utnyttjar".^{1/} I praktiken ställs även forskningsbibliotekens bokbestånd i betydande utsträckning till förfogande via folkbiblioteken som fjärrlån. (Ca 30 % av forskningsbibliotekens fjärrlån är lån av detta slag.) Även om utlånet av svensk litteratur endast utgör en mindre del av det totala interurbana utlånet från forskningsbiblioteken har detta ändå stor betydelse när det gäller något äldre material som på grund av förslitning och utgallring ofta saknas vid folkbiblioteken. (Jfr 2.3.)

De svenska folkbiblioteken fick sin nuvarande organisation i samband med genomförandet av centralbiblioteksorganisationen 1930-1954. Härvid tillkom 24 särskilda länsbibliotek med uppgift att bl. a. fungera som stödpunkter för det lokala biblioteksväsendet. Systemet förstärktes ytterligare under 1960-talet med tre lånecentraler placerade vid stadsbiblioteken i Malmö, Stockholm och Umeå. Genom utfärdande av särskilda låneregler (1969) har ordningsföljden vid fjärrlån mellan biblioteken - den s.k. lånekedjan - blivit reglerad i syfte att inte i onödan belasta forskningsbibliotekens samlingar av litteratur. Genom skapandet av Bibliotekstjänst (1951) har ett särskilt serviceföretag kommit till stånd som bl. a. tillhandahåller färdigbunden och katalogiserad litteratur för landets folkbibliotek - den s.k. sambindningen. Verksamheten omfattar även grammofonskivor, talskivor och andra AV-media. Fr. o. m. 1970 har sambindningens bokutbud vidgats till att omfatta i stort sett hela den svenska förlagsproduktionen. För att rationalisera arbetet vid folkbiblioteken har Bibliotekstjänst med engelsk förebild även utvecklat ett eget datasystem: Bibliotekstjänst utlånings- och mediakontrollsystem (BUMS). Tolv folkbibliotek var vid årsskiftet 1976/77 anslutna till systemet. Bibliotekstjänst katalogiserar och lagrar i BUMS' databas bl. a. praktiskt hela den svenska förlagsproduktionen. Som framgår nedan (1.6.3) innebär detta ett ganska omfattande dubbelarbete med tanke på den verksamhet som även bedrivs inom bibliografiska institutet och LIBRIS.

1/ Folkbibliotekens målsättning - ett förslag. Texten återgiven i Program för bibliotek, s. 136 ff.

1.6.3 Forskningsbibliotek

Forskningsbibliotekens främsta uppgift kan i korthet sägas vara att betjäna forskning och utbildning och inom ramen för sina resurser förvaltning och industri. Till sin struktur utgör det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet en decentra- liserad organisation, dvs. huvuddelen av biblioteken är knutna som serviceinrättningar till olika huvudmän som universitet, högskolor och akademier m.m. Ett undantag utgörs här av kungl. biblioteket som är direkt underställt utbildningsdepartementet dit även huvuddelen av de övriga biblioteken hör genom sina huvudmän och det centrala universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Denna organisation hindrar dock ej att det finns många former för samarbete biblioteken emellan. Fr. o. m. 1965 existerar sålunda ett samrådsorgan i form av forskningsbiblio- teksrådet som till sin huvuddel består av cheferna för de större vetenskapliga biblioteken. (Även folkbiblioteken har viss representation i rådet.) Forskningsbiblioteksrådet är bl. a. genom sitt sekretariat administrativt knutet till kungl. biblioteket. Genom att publicera särskilda riktlinjer för fjärrlåneverksamhet (1967) - till vilka folkbibliotekens låneregler an knyter - samt genom att taga initiativ till olika särutredningar om ett statligt interurbanlånebibliotek, organisationen vid statens biblioteksdepå, nya svenska kata- logiseringsregler m.m., samt genom att aktivt delta i LIBRIS-projektet (se nedan) har forskningsbiblioteksrådet även haft stor betydelse för frågor i samband med hanteringen och utnyttjandet av det svenska trycket.

Som nationalbibliotek har kungl. biblioteket ett särskilt ansvar för bevarandet och förtecknandet av den inhemska litteraturen. Enligt sin instruktion (SFS 1965:733) har biblioteket sålunda i uppgift att:

samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna tryckta skrifter samt utomlands utgivna tryckta skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden,

mottaga och förvara handskrifter som tillhöra området för bibliotekets verksamhet,

främja utvecklingen av svenskt biblioteksväsen.

Vid kungl. biblioteket finns även sedan 1953 ett bibliografiskt institut och sedan 1955 ett nationalfonotek.

Bibliografiska institutet tillkom som resultat av ett förslag avgivet av den s.k. Bokkatalogkommittén 1952.^{1/} Förslaget gick ut på att genom en ekonomisk överenskommelse mellan bokbranschens organisationer (Svenska bokhandlareföreningen och Svenska bokförläggareföreningen) och staten trygga det framtida utgivandet av nationalbibliografien. Den senare består f. n. av Svensk bokförteckning, Svensk bokkatalog, Svensk tidskriftsförteckning och Svensk tidskriftskatalog. (Jfr 2.1.2.2.) Vid institutet utges även en periodisk förteckning över böcker om Sverige och svensk litteratur på främmande språk, Suecana extranea. En central katalogisering av hela den svenska bokproduktionen har vidare ålegat bibliografiska institutet fr. o. m. 1958. Avsikten med denna har bl. a. varit att undvika dubbelarbete. Varje svenskt verk skall i princip endast behöva katalogiseras en gång. Från bibliografiska institutet har sålunda tidigare stencilerade katalogkort distribuerats till bl. a. samtliga bibliotek som erhåller pliktexemplar av svenskt tryck. Fr. o. m. 1976 har denna distribution upphört i och med att biblioteken beställer önskade kort via LIBRIS. Sedan Sverige 1971 anslutit sig till det internationella standardboknumreringssystemet har en särskild nummercentral inrättats vid institutet som administrerar systemet när det gäller såväl numreringen av böcker (ISBN) som av periodika (ISSN). Numreringen är i princip frivillig men utnyttjas av praktiskt taget nästan alla större svenska förlag. Bakgrunden till denna numrering är den växande användningen av automatisk databehandling (ADB) inom bokbranschen och i bibliografisk verksamhet och behovet i samband härmed av snabb och enkel identifikation av det

1/ M. Förslag rörande utgivningen av de svenska nationalbibliografierna avgivet av bokkatalogkommittén.
[Stockholm 1952. Dapl.]

behandlade materialet.

Nationalfonoteket har byggts upp genom frivilliga leveranser av olika typer av fonogram (i första hand grammofonskivor). Man räknar med att på detta sätt täcka ca 90 % av den löpande svenska produktionen av grammofonskivor. Genom olika insamlingsaktioner har man även samlat in större delen av det äldre materialet (uppskattningsvis ca 80-90 %). Över beståndet utges särskilda förteckningar (diskografier) ordnade efter skivmärken.

Även om bibliografiska institutet har huvudansvaret för större delen av de nationalbibliografiska publikationerna så framställs även utanför institutet ämnes- och specialbibliografier av klart nationellt innehåll. Av de senare bör här särskilt nämnas

- o Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer, utgiven av riksdagsbiblioteket (jfr 2.1.4).
- o Svenska tidskriftsartiklar och Svenska tidningsartiklar, bägge publikationerna utgivna av Bibliotekstjänst.

LIBRIS (Library Information System) är ett datorbaserat informationssystem för de svenska forskningsbiblioteken som utvecklats av statskontoret i nära samarbete med bl. a. forskningsbiblioteksrådet. Det är ett interaktivt system som arbetar med bildskärmsterminaler (och under ett övergångsskede även hålremsstansar) vid de deltagande biblioteken och med en central databas f. n. placerad i Linköping. Syftet med LIBRIS - i dess ursprungligen planerade skick - är att integrera arbetsrutinerna vid biblioteken för sökning, förvärv, katalogisering, periodikakontroll och lån. Sedan 1972 pågår en successivt utbyggd försöksverksamhet vid ett antal bibliotek - f. n. 15 st utrustade med 24 bildskärmsterminaler och 10 hålremsstansar - koncentrerade till funktionerna sökning, katalogering och katalogframställning. I samband

härmed har nya svenska katalogiseringsregler (SKR) utvecklats av forskningsbiblioteksrådet och presenterats 1974.

En genomgående tanke inom LIBRIS är att integrera framställningen av olika katalogprodukter med löpande bibliografering och registrering vid de vetenskapliga biblioteken. LIBRIS har sålunda utformats med syfte att även konventionella katalogprodukter, nyförvärvsförteckningar och bokkataloger skall kunna framställas ur databasen. Vad beträffar de sistnämnda har man härvid i första hand koncentrerat sig på utgivningen av Accessionskatalog över utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek (AK). Bland de projekt som planeras är dock även utvecklingen av en datorläsbar svensk nationalbibliografi (SVEMARC).

En huvudprincip inom LIBRIS är vidare att varje registrering av de grundläggande bibliografiska uppgifterna endast skall ske en gång (primärkatalogisering). Genom att uppgifterna omedelbart blir tillgängliga via terminal från samtliga anslutna bibliotek skall dessa endast behöva komplettera dem med lokala uppgifter, t. ex. uppställningsignum (sekundärkatalogisering). Produktionen av katalogkort till biblioteken har sedan hösten 1976 skett genom att korten trycks och distribueras av Bibliotekstjänst på grundval av databand producerade vid LIBRIS' centrala databas. Fr. o. m. tryckåret 1976 registreras även den svenska litteraturen vid bibliografiska institutet på detta sätt. (Jfr 2.2.2.) ^{1/}

Arbetet med LIBRIS-systemet har inneburit stora svårigheter. Ett förslag om att överföra huvudmannskapet från statskonto-

1/ Litteraturen om LIBRIS är omfattande. Den grundläggande rapporten avgavs av statskontoret 1972 och har sedan kompletterats med en rad lägesrapporter. Den utförligaste presentationen av systemet vid sidan om dessa är Marianne Sandels, LIBRIS. Library information system. En presentation av de svenska forskningsbibliotekens datasystem. (Dokumentation och data. 8.) Stockholm, kungl. biblioteket 1975. För en litteraturöversikt se Arne Sträng, LIBRIS-bibliografi 1965-76. Dokumentförteckning och litteraturöversikt. (Linköpings universitetsbiblioteks publikation nr 9.) Linköping 1977.

ret till biblioteken själva har ännu så länge ej lett till något ställningstagande från statsnakternas sida. Frågan om driften av LIBRIS kommer emellertid att behandlas i BIDOK's betänkande i enlighet med kommitténs direktiv. Oberoende av vilka organisatoriska former som man kommer att välja för framtiden förefaller det dock troligt att nationalbibliografin på sikt kommer att automatiseras. Detta är nämligen förutsättningen för att den skall kunna göras bl. a. internationellt tillgänglig i maskinläslig form på sådant sätt som redan skett i en rad andra länder, s.k. MARC- (Machine Readable Cataloguing)produkter .

1.6.4 Utvecklingstendenser

Den internationella utvecklingen inom informations- och dokumentations (IoD)-området kännetecknas av en stor litteraturtillväxt och en snabb teknisk utveckling inom bl. a. reprografi, telekommunikationer och ADB. Rent allmänt kan man säga att utvecklingen innebär att de enskilda länderna i ökad utsträckning måste anpassa sina informationssystem till större internationella mönster och att de internationella systemen måste präglas av gemensamma normer och långtgående samarbete över de enskilda ländernas gränser. Organisatoriskt har detta inneburit att man överallt är i färd med att se över, pröva och förbättra sina informationssystem. Riktlinjer har utfärdats av Unesco i de s.k. UNISIST- och NATIS-programmen. (Jfr 2.1.2.) I Sverige är bl. a. arbetet inom BIDOK- och SINFODK-utredningen exempel på detta.

Även hanteringen av den inhemska litteraturen berörs av denna utveckling. Inom ramen för det internationella samarbetet får de enskilda länderna ett ökat ansvar för både bevarandet, förtecknandet och tillhandahållandet av det egna landets litteratur. Samtidigt som organisationen av det som med BIDOK:s terminologi benämns de nationaldokumentära uppgifterna på detta sätt fått en ökad betydelse - och bl. a. ställer ökade krav på kungl. biblioteket som nationalbibliotek - gör utbyggnaden av det högre undervisningsväsendet

det naturligt att sträva efter en så jämn och likvärdig fördelning av basresurserna som möjligt inom landet. Vid utformning av regler för en ny leveranslag bör sålunda hänsyn tagas till den nyligen av riksdagen beslutade reformeringen av svensk högskoleutbildning och den i detta sammanhang fastställda regionsindelningen. (Jfr 2.5.)

Biblioteksväsendets organisation påverkas även av de metoder man väljer för att arkivera, förteckna och tillhandahålla de nya mediaprodukter som ovan kortfattat berörts under 1.5.2. Det är material som i många fall kompletterar eller ersätter den information som tidigare förmedlats bl. a. genom pliktleveranser till biblioteken. För synpunkter på detta hänvisar jag här till avsnitt 2.6.6.

2. Allmän motivering

2.1 Skäl för leveransskyldighet

2.1.1 Allmänt

De skäl som anförts för skyldighet att leverera skrifter till bibliotek under den tid av mer än 400 år som leveransskyldighet av detta slag existerat har varierat. Som även framgår av redogörelsen under avsnittet angående utländska bestämmelser om pliktleveranser (jfr 1.4) möter bl.a. som skäl att få nationalbiblioteket/det kungliga biblioteket så fullständigt som möjligt försett med inhemska litteratur och bygga upp en eller flera representativa nationella samlingar,

att förse dessa eller andra statliga bibliotek med material för byte mot utländsk litteratur

att skapa en kontrollmöjlighet för övervakning och i vissa fall censur rörande det som publiceras i landet,

att främja landets vetenskap och kultur genom ökad tillgång till inhemskt material

samt att skapa underlag för bibliografiska förteckningar och statistik.

Leveransskyldigheten har tidigare också ofta varit förknippad med privilegier av olika slag, i första hand privilegiet som boktryckare, och är i många länder än idag intimt förknippad med litterär äganderätt (copyright). I många länder har den rättsliga regleringen av leveransskyldigheten även varit nära knuten till tryckfrihetslagstiftningen och - som i Sverige fram t.o.m. 1949 - i sin helhet ingått som en del av densamma. Även folkrepresentationens och den centrala statsförvaltningens behov av omfattande referensbibliotek eller specialsamlingar har i vissa fall varit vägledande för bestämmelserna om fördelningen av pliktexemplaren, stundom ersatta - som i Sverige - av speciella bestämmelser om leveranser av officiellt statligt tryck.

Även om skälet till de lagstadgade leveranserna av skrifter till biblioteken har växlat och alltjämt varierar, torde den kulturellt-vetenskapliga funktionen nu vara helt dominerande i alla de länder där tryckfrihet råder. I departementschefens förut återgivna yttrande till 1949 års lagförslag framhölls just, att syftet med leveranser av tryckta skrifter till biblioteken "är att möjliggöra fullständiga samlingar av det inhemska trycket för vetenskaplig forskning och andra kulturella ändamål." I de anvisningar, som utgetts av kungl. biblioteket anges syftet med pliktleveranserna till biblioteken vara "att skapa så fullständiga samlingar som möjligt av den svenska tryckproduktionen för att tillgodose forskningen, förvaltningens och de enskilda medborgarnas skiftande litteraturbehov i såväl samtid som framtid."^{1/} Vid den nordiska rundabordskonferens rörande bl a pliktleveranser, som hölls i Det nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundets (NVBF:s) regi i Reykjavik 1973 preciserades avsikten med pliktleveranser i tre punkter, nämligen:

- 1/ att bevara landets tryckta produktion för framtiden;
- 2/ att registrera denna produktion eller närmare definierade delar av den bibliografiskt samt
- 3/ att ställa materialet till förfogande för forskning, förvaltning och för alla dem, som har ett rimligt behov av att utnyttja det.

Det framhölls även, att det enligt konferensens åsikt var viktigt att vid framtida nordiska lagrevisioner på området noga precisera syftet med lagen i fråga.^{2/} För svensk del möter inga svårigheter att ansluta sig till NVBF:s motive-

1/ Tryckeri och bibliotek: Anvisningar rörande tryckleveranserna utgivna av Kungl. biblioteket. Stockholm, 3:e översedda upplagan 1970, s. 3.

2/ NVBF, a. a. (1975), s. 93. Sådana preciseringar har även gjorts i de lagförslag, som nyligen lagts fram såväl i Finland som i Island.

ringar. Skälen för en lagstiftning om leveransskyldighet beträffande skrifter kan i enlighet härmed sammanfattas under rubrikerna kulturell funktion, forskningsfunktion och administrativ funktion med en reservation för att gränsdragningen ej blir särskilt skarp.

Innan dessa tre funktioner tas upp till närmare belysning finns det emellertid anledning att något uppehålla sig vid MMU:s uttalande, att när det gäller arkivexemplar bevarandet för all framtid av det som trycks här i landet enligt MMU:s åsikt är en tryckfrihetsrättslig fråga, medan när det gäller biblioteksexemplar de tryckfrihetsrättsliga aspekterna inte i samma grad gör sig gällande utan biblioteks- och forskningsintressen där är av större vikt. MMU har inte upplyst om på vilka grunder MMU har kommit fram till dessa bedömningar. Det har givetvis sin betydelse från tryckfrihetsrättslig synpunkt att det som trycks finns bevarat och tillgängligt så länge som ansvar för tryckfrihetsbrott kan utkrävas för dess innehåll. Sedan tiden för utkrävandet av sådant ansvar utgått, är det dock svårt att finna något tryckfrihetsrättsligt motiv längre för tryckets bevarande. Bevarandet för all framtid av det som trycks här i landet kan därför näppe- ligen bedömas utgöra en tryckfrihetsrättslig fråga i ordets vanliga bemärkelse. Sett ur det historiska perspektivet kan ett sådant bevarande dock sägas allt sedan den svenska tryck- frihetens begynnelse ha varit en tryckfrihetsrättslig fråga i så måtto som frågan blivit föremål för reglering i tryck- frihetslagstiftning. Nu spelar det naturligtvis ingen roll om man betecknar bevarandet för all framtid av det som trycks här i landet som en tryckfrihetsrättslig fråga eller ej, om enighet råder i sak. MMU:s ståndpunktstagande har emellertid föranlett utredningen att göra en skarp åtskillnad mellan ar- kivexemplar och biblioteksexemplar, en åtskillnad som saknar stöd i hittills gängse synsätt och gällande ordning. Enligt min mening är en sådan klyvning olycklig i det att arkiv- och biblioteksbehoven är så sammanflätade med varandra, att de

inte lämpligen kan bedömas var för sig utan måste bli föremål för en samlad bedömning. Arkiv- och biblioteksfunktionerna utesluter ju inte utan kompletterar varandra. Ett exemplar av en skrift bör normalt kunna tjänstgöra samtidigt som arkiv- och biblioteksexemplar. När det gäller att framhålla vikten av att minst ett exemplar bevaras till eftervärlden så komplett som möjligt har jag inom ramen för det överordnade begreppet pliktexemplar valt att använda uttrycket nationalexemplar.

2.1.2 Den kulturella funktionen

2.1.2.1 Bevarandet och tillhandahållandet av den tryckta produktionen

Att bevara landets tryckta produktion för framtiden är ett motiv som - vid sidan av behovet av ett redskap för censur - redan fanns med i en berömd formulering i Montpellierförordningen 1537.^{1/} Man ville bygga upp en representativ samling utgörande nationens andliga arv och sålunda bevara och för eftervärlden göra tillgängliga de litterära verken i deras ursprungliga form. Det har dock hävdats, att det var först med tillkomsten av den moderna staten i samband med den franska revolutionen som ett nationalbiblioteksbegrepp verkligen slog igenom.^{2/}

Härvid lades just stor vikt vid bevarandet och tillhandahållandet av ett national- eller arkivexemplar av den egna litteraturen. Detta motiv har därefter vuxit sig allt starkare, varvid exemplaret i regel anförtrotts antingen särskilda nationalbibliotek (som i Stockholm och Köpenhamn) eller speciella nationella avdelningar inom universitetsbibliotek (som f.n. i Helsingfors och Oslo.) Motivet återspeglas även i den definition som Unesco's generalkonferens antog 1970, närmast för användning i samband med statistiska ändamål. Där heter det, att nationalbibliotek är sådana bibliotek, som bl. a. "oberoende av sina benämningar är ansvariga för att förvärva och bevara exemplar av alla betydelsefulla publikationer utgivna i landet och som fungerar som arkivbib-

1/ Dougnac & Guilbaud, a a (1960), s 283. Som det viktigaste skälet till pliktleveranser framfördes även vid den internationella bibliotekssammanslutningens (IFLA/FIAB) behandling av ämnet 1962 "la conservation complète de la production nationale du pays et la conservation de ce patrimoine pour les générations futures". (Actes du Conseil de la FIAB, 28. session 1962. La Haye 1963.)

2/ Deutsche Bücherei 1912 - 1962: Festschrift zum fünfzigjährigen Bestehen der Deutschen Nationalbibliothek, Leipzig, Deutsche Bücherei 1962, s 1.

liotek, ("deposit" library) antingen genom särskilt lagbeslut eller på annat sätt."^{1/} Det är naturligt att med den grundsyn som präglar de stora internationella program inom IoD-området, som Unesco lagt fram under 1970-talet (UNISIST, 1971 och NATIS 1974) även vikt lagts vid rekommendationen till medlemsstaterna "to ensure the legal deposit of national publications."^{2/} Varje land har härvid ett primärt ansvar för insamlandet och tillhandahållandet av sitt inhemska material inom ramen för de världsomfattande nätverkssystem, som programmen rekommenderar. Sverige har anslutit sig till bägge programmen.

2.1.2.2 Registrering och bibliografisk förteckning

Enbart insamlande och bevarande av den nationella litteraturen räcker ej för att göra denna tillgänglig och känd. Därtill kommer behovet av en registrering och bibliografering. Det nationalbibliografiska arbetet nämns även i Unescos definition som en av de uppgifter, som ofta är anförtrodda ett nationalbibliotek eller motsvarande institution.^{3/} I Sverige ombesörjs denna uppgift sedan 1953 av bibliografiska institutet vid kungl. biblioteket. De nationalbibliografiska publikationerna utgörs f.n. av Svensk bokförteckning (vecko-, månads-, delårs- och årsförteckningar). Svensk bokkatalog (femårsredovisning av litteraturen) samt Svensk tidskriftsförteckning och Svensk tidskriftskatalog. Arbetet baseras dels på frivilliga förlagsleveranser, dels på de lagstadgade pliktleveranserna, som kommer in till kungl. bibliotekets svenska avdelning. En komplettering av de frivilliga förlags-

1/ Recommendations concerning the international standardization of library statistics, adopted by the Unesco General Conference at its sixteenth session, Paris, 13 November 1970.

2/ [NATIS-National Information Systems.] Intergovernmental Conference on the Planning of National Documentation, Library and Archives Infrastructures. Final report. Paris, Unesco 23 - 27 September 1974, s. 29.

3/ Jfr Even [IFLA] The national bibliography: present role and future developments. Prepared by the IFLA International Office for UBC. International Congress on National Bibliography, Paris 12-15 september 1977. Paris 8 juli 1977. [Preprint].

leveranserna med material ur de oftast avsevärt senare fullgjorda pliktleveranserna är väsentlig för att erhålla en önskvärd fullständighet av bibliograferingen.

Sådan komplettering måste i regel organiseras även i länder - exempelvis Danmark - där den nationalbibliografiska uppgiften ligger utanför nationalbiblioteket eller annat bibliotek, som erhåller pliktleveranser. Utöver de senare kompletteringar ur pliktleveranserna, som fortlöpande sker i de löpande nationalbibliografiska förteckningarna kompletteras sålunda femårsförteckningen i Sverige med ytterligare ca 25 % titlar, för vilka underlag i huvudsak inkommit via de lagstadgade leveranserna till kungl. biblioteket från landets tryckerier.

Det nationalbibliografiska arbetet kan komma att omorganiseras i framtiden, beroende bl. a. på en ökad automatisering av biblioteksrutinerna inom ramen för exempelvis LIBRIS-systemet (jfr ovan s. 74). I samband härmed kan eventuellt en viss decentralisering komma att ske av arbetsuppgifter som f n sköts centralt. Behovet av kontroll, kompletteringar m m kommer dock med största sannolikhet även i framtiden att ställa krav på tillgång till en på nationell bas uppbyggd, så komplett samling som möjligt av det inhemska trycket.

2.1.2.3 Statistik

En så långt möjligt fullständig redovisning av ett lands tryckproduktion underlättas i hög grad av ett system med pliktleveranser eller motsvarande frivilliga överenskommelser. För publicering av statistiska redovisningar över svensk bokproduktion och dess fördelning efter ämnesområde svarar f.n. statistiska centralbyrån i Svensk statistisk årsbok. SCB får här uppgifterna från bibliografiska institutet, som även publicerar dem i årskatalogen av Svensk bokförteckning

och sålunda bl a ej upptar de ytterligare titlar, som tillkommer i Svensk bokkatalog. För en mera fullständig bild av svensk tryckproduktion är man hänvisad till Riksbibliotekariens ämbetsberättelse, som årligen redovisar en översikt av den svenska tryckproduktionen, speglad i till kungl. biblioteket inkomna biblioteksexemplar, fördelade på olika kategorier. De lagstadgade leveranserna utgör en förutsättning för denna årliga rapportering.

2.1.2.4 Behovet av kulturhistoriskt material för arkiv, museér, bokförlag och andra typer av firmor, Sveriges radio etc.

Materialet i de svenska samlingarna vid de bibliotek som erhåller tryckleveranser utnyttjas även flitigt för kulturhistoriskt ändamål av arkiv, museér, bokförlag och andra typer av firmor, Sveriges radio/TV etc. Här kan det gälla affischer, originalupplagor, förlagskataloger, reklamtryck, m.m. som illustrerar den verksamhet det gäller och som kompletterar material inom exempelvis arkiv och museér. För bokförlagen gäller det ofta att få fram lämpligt illustrationsmaterial, där inte bara böcker utan även bibliotekens samlingar av bildtryck av olika slag kommer till användning. Även för sådana förlag, som specialiserat sig på nya upplagor av äldre litteratur, faksimilupplagor m.m. utgör bibliotekens samlingar nödvändiga källor. Biblioteken bedriver ofta även själva en betydande utställningsverksamhet och försöker tillsammans med olika branschorganisationer m.m. medverka till exempelvis vackrare och mera ändamålsenlig utformning av svenska böcker m.m.^{1/}

1/ Institutionen Svensk bokkonst, som varit verksam fr.o.m. 1933, väljer sålunda årligen ut ett antal svenska böcker - vanligtvis 25 - vilka framhålls som föredömliga ur typografisk synpunkt. Juryverksamheten har 1953 överförs från nationalmuseum till kungl. biblioteket. Resultatet redovisas i kataloger och visas på utställningar på kungl. biblioteket och på andra bibliotek.

2.1.3 Forskningsfunktionen

Vid sidan av de olika nu skildrade kulturella behoven märkes kraven från vetenskapligt håll på tillgång till det inhemska trycket. I många länder kan en del härav tillgodoses vid universitetsbiblioteken (motsvarande) tack vare pliktleveranser. Sådana kan erhållas såväl genom rekvisitionsförfarande, som exempelvis till vissa bibliotek i Norge, Danmark och England, som genom lagstadgade direkta leveranser, som i Sverige, eller (genom en förmedlande central) indirekta dylika som i Finland. I vissa fall har omfattningen av dylika leveranser blivit stor som exempelvis i Sovjetunionen, där de sker både på delstatlig och central nivå.

Betydelsen av att det för vetenskaplig forskning finns tillgång till ett omfattande inhemskt material vid i varje fall de större högskoleorterna och inom varje högskoleregion torde inte bestridas av någon. Genom såväl bredd som omfattning lämnar f.n. de svenska samlingarna vid de leveransberättigade biblioteken möjlighet till forskning, som inte skulle kunna tillgodoses genom en annan typ av förvärv. Detta sammanhänger med, att leveranserna inkommer genom tryckerierna (och ej förlagen) och därför även innehåller ett stort material, som överhuvudtaget ej tillhandahålles i den öppna handeln. Intresset för detta "småtryck" (jfr nedan avsnittet 2.6.5.1) har ökat i samband med utbyggnaden av den nutids- och samhällsorienterade forskningen. Det kommer till uttryck inom en rad discipliner med tyngdpunkt inom ekonomi och samhällsvetenskap. För ekonomer, samhällsvetare och historiker utgör sålunda företagens verksamhetsberättelser, priskuranter, varukataloger, reklamprospekt och en rad andra kategorier ett primärt forskningsmaterial, som ofta speglar samhället långt bättre än andra, mera tillrättalagda källor. Parallellt med detta går även ett intresse hos sociologer, psykologer, litteraturhistoriker m fl för litteraturkällor, som tidigare betrak-

tats som mera perifera av typ seriemagasin, kiosklitteratur, enklare barnbokslitteratur etc. Överhuvudtaget visar utvecklingen, att även mycket speciella och till synes ointressanta litteraturkategorier kan visa sig av betydelse för forskning av olika slag och bli efterfrågade på biblioteken. Även med en framtida ökad gallring och spridning av materialet vid leveranser till högskolebiblioteken (jfr nedan 2.11) måste det nuvarande leveranssystemet sägas ha ett stort värde för svensk vetenskaplig forskning och i många fall utgöra en omistlig förutsättning för densamma.

Det bör här påpekas, att begreppet forskning givetvis inte får tagas i snäv bemärkelse som enbart knuten till universitet och högskolor, även om flertalet bibliotek, som erhåller pliktleveranser administrativt hör till en sådan institution. Samma behov gör sig givetvis gällande, när en firma, industri, fackförening etc. behöver få fram material för att komplettera sitt arkiv för exempelvis en historik, utställning eller undersökningar av annat slag eller motsvarande uppgifter erfordras av enskilda medborgare. De regler som här bör gälla är, att materialet skall ställas till förfogande för alla dem som har ett rimligt behov av att utnyttja det.

2.1.4 Den administrativa funktionen

Utöver de motiv som har anförts här ovan bör även påpekas att folkrepresentationens och den centrala statsförvaltningens behov av omfattande referensbibliotek i vissa fall även varit vägledande vid fördelning av leverans exemplaren. (Så exempelvis ursprungligen vid Library of Congress eller det på modell av detta bibliotek skapade japanska parlamentsbiblioteket: The National Diet Library). Riksdagsbiblioteket i Helsingfors erhåller även delar av ett av de fem finska exemplaren. Utöver de generella leveransbestämmelserna finns också ofta speciella bestämmelser om leveranser av officiellt statligt tryck.

Svenska statens tryckta publikationer förtecknas sedan 1931 av riksdagsbiblioteket i Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Underlag för förteckningen utgörs av leveranser till biblioteket från statliga institutioner enligt en särskild kungörelse (SFS 1931:72). F.n. erhåller riksdagsbiblioteket dylika leveranser från ca 350 statliga verk, myndigheter och institutioner. Fr.o.m. 1969 innehåller förteckningen även en redovisning av statliga publikationer, mångfaldigade på annat sätt än genom tryck, som genom hemställan av biblioteket levereras på frivillig väg av statsförvaltningens olika organ. Med nu gällande lagstiftning innebär det, att leveranserna till riksdagsbiblioteket är mera kompletta än motsvarande material levererat som pliktleveranser till kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken.

I svensk offentlig verksamhet är det givetvis angeläget att ha en överblick över och tillgång till inte bara statliga publikationer av olika slag utan även en så komplett samling som möjligt av det svenska trycket. Rent praktiskt gäller det här inte bara böcker, tidningar och tidskrifter utan även den stora massan av leveranspliktigt tryck, det s.k. småtrycket, upplagor och omtryck av exempelvis tidnings-

pressen, det kommunala trycket etc. Det behov som här kan komma till uttryck i samband med rättsfrågor, utrednings- och kommittéverksamhet m.m. gäller givetvis inte endast den statliga sektorn utan även enskilda personer, firmor, organisationer etc. Efterfrågan kan exemplifieras med några slumpvis tagna exempel, hämtade ur verkligheten. Utgången av ett patentmål beror på vilken tidpunkt en viss vara lanserades på marknaden, ett rättsfall rörande fiskerätten i en sjö är beroende av formuleringen av ett meddelande endast införd i en landsortsupplaga av en dagstidning, en kommitté skall utreda vissa frågor, som berör busstrafiken på landsbygden - tidtabellerna bildar här en viktig utgångspunkt. Även om materialet här inte behöver bevaras i många exemplar för att fylla den exemplifierade funktionen är det dock uppenbart, att det är angeläget att det överhuvudtaget finns bevarat och kan ställas till förfogande, när så behövs.

2.2 Materialets behandling inom biblioteken

2.2.1 Allmänt

I 1.5 har en redogörelse lämnats över omfånget av leveranspliktigt tryck fördelat på böcker, broschyrer och fortsättningsverk, tidskrifter, redogörelser och kataloger för skolor och sjukhus, kartor och planscher m.m., småtryck, musikalier samt tidningar. En mera utförlig redovisning återfinns i 2.6.

Behandlingen av det inkomna trycket varierar något vid de olika leveransberättigade biblioteken. I kungl. biblioteket och i universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg handläggs arbetet inom särskilda s.k. svenska (tryck-) avdelningar, medan det vid universitetsbiblioteket i Umeå är samordnat med bibliotekets övriga förvärvsverksamhet. Det senare är i överensstämmelse med de förslag till principorganisation som framlagts av statskontoret i dess slutrapport över de vetenskapliga bibliotekens inre organisation 1973. (Jfr nedan s. 97). I stort sett kan verksamheten indelas i följande funktioner:

- o mottagning och kontroll av tryckleveranser
- o gallring
- o tidningskontroll
- o periodikakontroll
- o behandling av småtryck
- o katalogisering och katalogrevision
- o behandling av CK-kort (centralkatalogkort; fr.o.m. tryckår 1976 informationskort och kortleveranser ur LIBRIS databas)

I mottagning och kontroll av tryckleveranser ingår även reklamationsverksamhet som närmare berörs nedan under 2.9. Härtill kommer förvärv vid sidan av tryckleveranser av sådant material som biblioteken önskar i flera exemplar (kursböcker, referensexemplar etc.) samt av svenskt material som ej är leveranspliktigt (stencilerade rapporter, visst i utlandet

publicerat material av särskilt svenskt intresse etc).^{1/}
I 2.12 har på grundval av en enkät försök gjorts att uppskatta de kostnader som f.n. är förenade med flertalet av dessa funktioner vid de olika biblioteken.^{2/}

2.2.2 Katalogisering, registrering av periodika etc.

Böcker, vissa typer av broschyrer (undantagsvis dock endast sådana under 16 sidor), fortsättningsverk, musikalier, tidskrifter och tidningar vilka erhålles som pliktleveranser katalogiseras i regel. (För undantag - där praxis dock skiftar vid de olika biblioteken - jämför även den vägledning som inleder Svensk bokförteckning.)

För böcker, vissa typer av broschyrer, fortsättningsverk samt tidskrifter har Centralkatalogiseringssektionen (CK) inom bibliografiska institutet vid kungl. biblioteket fr.o.m. 1958 framställt centralt producerade katalogkort, CK-kort. Fr.o.m. tryckåret 1976 har dessa ersatts med informationskort från LIBRIS med vilkas hjälp biblioteken kan beställa katalogkort ur systemets databas via Bibliotekstjänst i Lund. Dessa kort måste - liksom även de tidigare CK-korten - kompletteras med vissa uppgifter inom biblioteken som lokal-signum m.m. Utöver den centrala katalogiseringen har även tidigare skett en viss katalogisering av svenskt tryck i bibliotekens egen regi.^{3/} Inom ramen för LIBRIS-systemet skall biblioteken i fortsättningen även kunna katalogisera in titlar direkt i LIBRIS' databas. Om så skett beträffande en titel blir bibliografiska institutets uppgift närmast

-
- 1/ I Uppsala universitetsbiblioteks årsberättelse för budgetåret 1974/75 redovisas sålunda genom köp sammanlagt 5 690 volymer och broschyrer och genom byte eller gåva sammanlagt 5 651 volymer och broschyrer (A.a. s. 15).
 - 2/ En detaljerad beskrivning av de olika arbetsrutinerna vid kungl. bibliotekets svenska avdelning har lämnats i Arbetsbeskrivning över kungl. bibliotekets avdelningar. Stockholm. [Kungl. biblioteket,] oktober 1975, s. 5 ff. [Dupl.]
 - 3/ I Uppsala universitetsbiblioteks årsberättelse för 1974/75 redovisas att 4 701 katalogkort framställts i egen regi, medan 14 025 katalogkort erhållits från bibliografiska institutet. (A.a. s. 14)

att komplettera dataposten med ytterligare uppgifter, om så erfordras. Vid en automatisering av nationalbibliografin bör dock institutet normalt vara den institution som först hinner lägga in svenska titlar i basen. (För rutiner i samband med LIBRIS se även ovan under 1.6.)

När det gäller periodiska skrifter innebär den centrala katalogiseringen att skrifterna registreras, när de börjar utkomma, när de ändrar namn eller på annat sätt förändras (t.ex. genom att två tidskrifter slås ihop) samt när de upphör. Härtill kommer vid de enskilda biblioteken en registrering av de enskilda numren. Denna registrering ligger även till grund för reklamering av enskilda häften m.m. I Sverige utgivna tidskrifter och periodiska publikationer av olika slag uppgår till många tusen. Antalet titlar registrerade i periodikaregistret vid kungl. bibliotekets svenska avdelning - som dock även omfattar ändliga fortsättningar, d.v.s. löpande flerbandsverk - beräknas sålunda f.n. uppgå till ca 15 000 - 20 000 titlar. (Osäkerheten i antalet beror på att en helt aktuell revidering av brist på arbetskraft ej kunnat ske av hur många av titlarna, som upphört utan att de hunnit avföras ur registret.) Den svenska nationalbibliografin, som syftar till att omfatta viktigare tidskrifter av allmänt intresse omfattar i sin sista årgång (1974 - 75) inkl. supplement, endast ett urval på ca 3 100 titlar. Vid de enskilda biblioteken sker alltså en avvägning av hur många titlar som skall katalogiseras och hur många som fortlöpande bör registreras vad beträffar de enskilda numren. Beröende på sådana avvägningar sker även förskjutningar inom biblioteken. Sålunda har exempelvis vid kungl. biblioteket nyligen beslutats att hela kategorin s.k. församlingsblad (kyrkoblad) ej skall katalogiseras och föras i fortsättningsregistret utan handläggas inom sektionen för småtryck. (Eventuella felände nummer förutsätts därvid upptäckas och reklameras i samband med insortering i respektive portföljer.)

Kartmaterial och musikalier blir i regel inte föremål för central katalogisering och registrering. En anledning härtill är bl. a. att internationella normer för registrering av kartor f.n. saknas. (Undantag görs dock för kartverk i bokform.) Även ifråga om denna typ av leveranspliktigt material får alltså biblioteken själva avgöra, i vilken utsträckning de önskar katalogisera eller på annat sätt registrera materialet. (För centrala bibliografiska hjälpmedel se även nedan under avsnitten i 2.6.5.3 och 2.6.5.4.)

2.2.3 Ordnande av okatalogiserat material

Som framgår av 1.5 utgör det material som ej blir föremål för katalogisering en stor del av de årliga pliktleveranserna. (Ca 94 hyllmeter av totalt ca. 360 eller ca 95 000 exemplar av totalt ca 217 000.) Avgränsningen av vad som är att betrakta som okatalogiserat tryck är dock som framhålles i avsnittet 2.6.5.2 flytande och i många fall att betrakta som en lämplighets- och ambitionsfråga inom respektive bibliotek.

Den omständigheten att det s.k. småtrycket ej katalogiseras innebär dock ej att det inte systematiseras och uppordnas. Särskilda småtryckssektioner finns f.n. inom de svenska (tryck-)avdelningarna vid kungl. biblioteket och vid Lunds universitetsbibliotek, medan detta arbete vid övriga bibliotek sker inom ramen för den övriga hanteringen av det svenska trycket. Efter omläggningar under 1960-talet följer de fem stora småtryckssamlingarna i landet nu samma systematiseringsprinciper, och dessa bygger på SAB:s klassificeringssystem. Det okatalogiserade trycket sammanhålles därvid i särskilda samlingar. Dessa kan sägas utgöra spegelbilder av de katalogiserade samlingarna vad systematiken beträffar med samma indelning som dessa i 66 ämnen och med underavdelningar. Lokala varianter förekommer dock inte bara vad beträffar graden av utgallring av material. (Jfr 2.11.)

Sålunda katalogiseras periodika f.n. i särskilt stor utsträckning inom universitetsbiblioteken i Lund och Göteborg. I Göteborg registreras även periodika som förts till småtrycket i bibliotekets interna fortsättningsregister. Behandlingen av affischer varierar och materialet systematiseras enligt olika principer.^{1/}

Vid Uppsala universitetsbibliotek tillämpas ett system med s.k. årsringar för småtryck, d.v.s. varje års material systematiseras för sig. (Undantag utgörs av kommunaltryck och årsberättelser från firmor.) Vid kungl. biblioteket och vid universitetsbiblioteket i Lund finns särskilda småtrycksindex innehållande kort på föreningar, organisationer, förkortningar, typord, ämnesord etc., försedda med lokala uppställningssigna. Kopior av dessa register finns även tillgängliga för låntagarna i respektive låneexpeditioner.

2.2.4 Mikrofilmning m.m.

Som framgår av 2.6 har förslag framlagts om mikrofilmning av visst material, vilket i sin tur skulle medföra en begränsning av tryckeriernas leveransplikt. Detta gäller i första hand tidningar. Förslag har även framförts om mikrofilmning av det kommunala trycket. En mikrofilmning även av andra kategorier som dissertationer och rapporter är även tänkbar och har utländska förebilder.

En övergång till mikrofilmning av tidningar innebär ej i första hand någon personalbesparing för svenskt biblioteksväsen. Som framgår bl. a. av tidningsfilmningskommitténs första delrapport^{2/} krävs en central satsning, som väl motsvarar de besparingar som på sikt kan göras

1/ Vid kungl. biblioteket uppordnas affischerna sålunda i 15 ämnesavdelningar. I universitetsbiblioteket i Uppsala gallras materialet - liksom vid flertalet andra bibliotek - men sparas i sin helhet vart fjärde år som exempel på landets affischproduktion.

2/ Dagspress på mikrofilm. Tidningsfilmningens omfattning och organisation m.m. Rapport av tidningsfilmningskommittén. Stockholm 1975, s. 43 ff.

lokalt. Däremot innebär mikrofilmningen avsevärda lokalbesparingar (framför allt när det gäller skrymmande material som tidningar) samt serviceförbättringar, när det gäller att lätt kunna sprida och interurbant tillhandahålla materialet. För den leveranspliktiga partens del innebär givetvis en mikrofilmning en minskning av den totala leveransmängden.

2.2.5. Förvaring

Pliktleveranserna av svenskt tryck uppgår f.n. till ca 360 hyllmeter/år. I praktiken utgör dock behovet av magasinsutrymmen för tillväxt en ännu högre siffra, eftersom materialet av stort format - t.ex. tidningar - mäts tvärs över ryggen trots att det förvaras liggande. (Tidningsfilmingskommittén har uppskattat, att ca 25 - 30 % av utrymmet i kungl. biblioteket och vid universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg f.n. upptages av tidningar.)^{1/} Bindning av materialet sker vid samtliga leveransberättigade bibliotek med utnyttjande av de råd och anvisningar som 1973 utgivits av Utrustningsnämnden för universitet och högskolor.^{2/}

Avsikten med anvisningarna är bl. a. att ge ett ekonomiskt avpassat skydd för olika skrifter med avseende på innehåll och bedömd utlåningsfrekvens. Av särskild omfattning är bindningen av tryckleveranser vid kungl. biblioteket. För småtryck och i viss utsträckning för tidningar används särskilda kapslar eller kartonger.

2.2.6 Synpunkter

Statskontoret har i slutrapporten för sin utredning om de vetenskapliga bibliotekens inre organisation föreslagit vissa riktlinjer för uppdelningen av det interna arbetet inom ett bibliotek. Förslaget går ut på att arbetet skall organiseras inom tre huvudfunktioner, nämligen förvärv, kundtjänst och administration.

1/ A. a.(1975), s 1.

2/ Bokbindning. Råd och anvisningar utgivna av utrustningsnämnden för universitet och högskolor. Stockholm 1973.

Den grundmodell, som därvid redovisas, är närmast avsedd för nyare universitets- och högskolebibliotek men alternativa organisationslösningar presenteras även för bibliotek på de äldre universitetsorterna. Statskontoret har därvid funnit det mest rationellt att även räkna göromålen i samband med pliktleveranserna såsom en delfunktion under huvudfunktionens förvärv.^{1/}

Genom centralkatalogiseringen och motsvarande samarbete inom ramen för LIBRIS-systemet (fr.o.m. tryckåret 1976), samt genom en gemensam anpassning till SAB:s klassifikations-system för det okatalogiserade svenska trycket (fr.o.m. 1960-talet) och antagande av gemensamma svenska katalogiseringsregler (1974) har de leveransberättigade biblioteken närmat sig varandra även vid hantering av det svenska trycket. Denna form av standardisering och utnyttjande av gemensamma resurser kan förväntas fortsätta och fullföljas. Vid två av biblioteken - kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket i Lund - finns sålunda f.n. s.k. småtrycksindex för lokalt bruk. Möjligheten att göra dessa tillgängliga även för forskare vid andra bibliotek bör övervägas. Alternativt bör här även kunna tänkas utarbetandet av en gemensam småtrycksguide. Ett annat projekt som borde kunna övervägas är en ökad registrering av periodiska skrifter i LIBRIS' databas, omfattande även visst sådant material som nu ej upptages i Svensk tidsskriftsförteckning. (Materialet förutsättes på sikt kunna tagas ut inte bara alfabetiskt utan även systematiskt). Initiativ av dessa slag bör kunna tas inom ramen för arbetet inom forskningsbiblioteksrådet eller det organ som kan komma att ersätta detta. Ett annat område, där vissa centrala insatser bör kunna göras diskuteras nedan under 2.9 - 2.10.

I det följande kommer för- och nackdelar med det nuvarande

1/ Statskontoret, De vetenskapliga biblioteken. Organisation och administration. Rapport 1973-11-20. (Dnr 451169-5), s. 88.

leveranssystemet att granskas och alternativa lösningar att övervägas. Uppenbart är emellertid att vilken lösning man än stannar för det för framtiden är angeläget att en så enhetlig och rationell organisation som möjligt tillämpas vid biblioteken för handläggningen av de olika frågor som är speciella för leveranspliktigt tryck. Vid Umeå universitetsbibliotek har hanteringen av det svenska materialet redan inordnats organisatoriskt under förvärvsenheten, och det förefaller troligt att denna modell skulle passa bäst även för universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm, om dessa också berättigas till pliktexemplar. Hur verksamheten i fortsättningen bör vara organiserad vid de äldre universitetsbiblioteken övervägs lämpligen bibliotek för bibliotek under beaktande av de lokalmässiga och andra förhållanden som råder inom biblioteken och på orten och inom regionen. Krav på en formell enhetlighet biblioteken emellan bör därvid inte få överväga. Däremot bör sådana krav väga tungt som syftar till att rationalisera inte bara det leveranspliktiga tryckets hantering inom det egna biblioteket utan också all den samverkan mellan de leveransberättigade biblioteken som framstår som eftersträvansvärd. De leveransberättigade bibliotekens uppgift att förvalta det leveranspliktiga trycket är en så stor uppgift både kvantitativt och kvalitativt att ingen möda bör lämnas ospard när det gäller att arbeta fram bästa möjliga organisation. Som allmän riktpunkt kan uppställas att med beaktande av de möjligheter som finns till standardiseringar och rationaliseringar av arbetsrutinen m.m. och till på bästa sätt uppgiftsanpassad organisation lösningar skall väljas som fungerar väl både lokalt och vid samverkan biblioteken emellan.

2.3 Utnyttjande av pliktexemplar

2.3.1 Allmänt

En studie av hur det svenska trycket utnyttjas vid de leveransberättigade biblioteken erbjuder vissa metodiska svårigheter, eftersom jämförbar statistik saknas i stor utsträckning. I regel specificeras sålunda ej utlånet av svenskt tryck särskilt i de statistiska uppgifter som redovisas i de berörda bibliotekens årsberättelser och som även i vissa delar redovisas i Svensk statistisk årsbok. Utlånet påverkas också av bibliotekens lokala lånebestämmelser. Allmänt gäller här att all utlåning från dessa bibliotek uteslutande sker för att främja forskning och studier. Att tillhandahålla svensk litteratur för exempelvis läsning i rent underhållningssyfte är sålunda en uppgift som faller på folkbiblioteken. För kungl. biblioteket gäller dessutom att biblioteket i princip ej utlånar litteratur tillhörig bibliotekets svenska samling, (d.v.s. litteratur på svenska eller översatt från svenska till främmande språk samt litteratur som berör svenska förhållanden) annat än som läsesalslån. Vissa generella undantag har dock gjorts för forskare (professorer och docenter) vid Stockholms universitet. Här nedan redovisas några undersökningar som gjorts över utlånet vid framför allt kungl. biblioteket. Härvid har särskild vikt lagts vid att belysa utnyttjandet av det s.k. småtrycket. Vid ett studium av siffrorna för kungl. biblioteket bör dock hänsyn tagas till att bibliotekets utlåningspolitik för svensk litteratur som ovan nämnts är mer restriktiv än den som gäller för universitetsbiblioteken.

2.3.2 Utnyttjande av det katalogiserade svenska trycket

I samband med den utredning som låg till grund för riksdagens beslut om en uppdelning av kungl. biblioteket och Stockholms universitetsbibliotek i två fristående biblioteksorganisationer fr.o.m. 1977-07-01 gjordes hösten

1976 även vissa undersökningar av låneverksamheten vid kungl. biblioteket.^{1/} Härvid undersöktes lokala lån och fjärrlån, varvid en specificering gjordes på svenskt och utländskt material och inom dessa kategorier på litteratur med tryckår från de sista 20 åren (d.v.s. fr.o.m. 1956) och äldre. Undersökningen bestod av en genomgång av det totala antalet uteliggande lån (räknade i volymer) vid undersökningstillfället, i november 1976. (För läsesalslån registrerades samtliga lån under en vecka). Resultatet framgår schematiskt av nedanstående tabell.

Kategori	Antal lån 1976 (totalt)	Antal uteliggande lån nov.-76 (totalt)	Därav svenskt mtrl. (% av antalet uteiggande lån nov.-76)
Hemlån till privatpersoner	12 791	5 770	121 (0,2%)
Lån till in- stitutioner inom stock- holmsområdet	4 494	1 771	159 (8,9%)
Forskarlån (inom KB)	17 163	10 030	5 445 (54,5%)
Läsesalslån	66 253	1 483	957 (64,5%)
Fjärrlån (utanför stock- holmsområdet)	9 717	1 703	242 (14,3%)

1/ [Thomas Tottie,] Utredning och förslag rörande kungl bibliotekets nuvarande service till utbildning och forskning. Stockholm, H 75-S Biblioteksgruppen 1976-02-02, s 52 ff.

Som framgår av tabellen gäller för kungl. biblioteket att ca hälften av lånen - utslagna över ett år - avser svenskt material och att merparten av dessa verk utlånas för användning inom bibliotekets egna lokaler. Utmärkande för biblioteket är även att merparten (ca 67%) av de svenska lånen - i motsats till vad som gäller för det utländska materialet - avser litteratur äldre än 20 år. Det finns dock anledning att tro, att det svenska utlånet procentuellt sett är något mindre vid de övriga biblioteken, vilket bl.a. sammanhänger med att dessa - Umeå universitetsbibliotek undantaget - uppvisar avsevärt högre lånesiffror totalt än nationalbiblioteket.

När det gäller fjärrlåneverksamheten har uppgifter även redovisats i en undersökning som i början av 1970-talet utfördes av bibliotekarie Kerstin Wiman på uppdrag av Forskningsbibliotekssektionen inom Sveriges allmänna biblioteksförning.^{1/} Av utredningen, som omfattade en rad olika typer av bibliotek, framgår att folkbiblioteken beställde fjärrlån huvudsakligen av svensk litteratur. (3/4 av beställningarna till länsbiblioteken från bibliotek i respektive län och 2/3 av beställningarna till lånecentralerna gällde svenskt material, s. 119). De vetenskapliga bibliotekens fjärrlån var däremot i huvudsak inriktad på utländsk litteratur. Av utlånen från de tre undersökta vetenskapliga biblioteken (universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg) gällde huvudparten (ca 82 %) utländsk litteratur. De flesta av de svenska utlånen sändes till folkbibliotek eller till biblioteken vid de dåvarande universitetsfilialorterna. Mer än hälften av dessa lån avsåg litteratur tryckt före 1950. Det intryck man får är att de undersökta leveransberättigade biblioteken vad det svenska trycket beträffar i första hand fungerade som reservoarer för sådant tryck, som av en eller annan anledning blivit mera svåråtkomligt. Analogt med detta är att procenten var förhållandevis hög (a.a. s. 61) av svenska moderna verk som vid lånetillfället saknades vid de tre biblioteken, vilket troligtvis delvis beror på de förhållandevis sent inkommande tryckleveranserna.

1/ Kerstin Wiman, Interurbanlån vid svenska bibliotek. Lund, Bibliotekstjänst 1974.

När det gäller tidningsmaterial har bl. a. statskontoret i en rapport i januari 1972 kunnat påvisa, att utlåningen av svensk dagspress vid kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken ökat starkt under senare år inte minst till forskare och studerande inom samhällsvetenskaperna.^{1/} 1969 uppgick antalet utlånade tidningar - i original eller på mikrofilm - till ca 14 % av kungl. bibliotekets totala utlån, medan motsvarande andel vid universitetsbiblioteken var något lägre. (Särskilt i Lund var dock lånesiffrorna höga, beroende på en intensiv pressforskning vid den litteraturvetenskapliga institutionen.)

2.3.3 Utnyttjandet av det okatalogiserade svenska trycket

Under 2.6 lämnas en redogörelse för det s.k. småtrycket. Småtrycket ger sammanlagt en god bild av det svenska samhället som källmaterial. Det politiska trycket har sålunda stort intresse för bl. a. samhällsvetare, det ekonomiska trycket för forskare inom ekonomisk historia och företagsekonomi. Materialet kommer vid lokal- och personhistorisk forskning till användning inom en rad humanistiska ämnesområden. Även för jubileumsskrifter av olika slag har småtrycket ofta ett stort värde.

Till sitt omfång utgör småtrycket en betydande del av det leveranspliktiga trycket. (Jfr även 1.5.) Räknat i hyllmeter utgör tillväxten före gallring ca 25 % av de årliga leveranserna och räknat i separata enheter ca 44 %. Utlåningsstruktur och utlåningsfrekvens av småtryck är frågekomplex som tidigare varit föga undersökta. Vad man redovisat har i första hand varit utfallet på enkäter som belyst materialets forskningsvärde. Först fr.o.m. 1976 förs en noggrann månatlig lånestatistik över småtryck vid kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket

1/ Statskontoret, Mikrofilmning av den svenska dagspressen. Rapport 1972-01-21 (dnr 16170-6), s. 20 ff.

i Lund. En motsvarande statistik förs även sedan 1977 vid universitetsbiblioteket i Uppsala.

Som tidigare nämnts har jag låtit utföra en specialstudie över småtrycket genom bibliotekarie Siv Wessléns försorg. Härvid har även uppgifter inhämtats om utlånet från de olika småtryckssamlingarna. Vid kungl. biblioteket uppgick detta utlån räknat i beställningar till 906 år 1976. För Uppsala universitetsbibliotek kan ungefär samma tal beräknas med ledning av den månadsstatistik som förs fr.o.m. januari 1977. I Lunds universitetsbibliotek uppgick antalet beställningar 1976 till 451, medan motsvarande antal vid biblioteken i Göteborg och Umeå uppskattades till minst en beställning per dag respektive 2 à 3 beställningar i veckan. Med hjälp av sparade kvitton har följande ämnesindelade lånestatistik kunnat göras för småtrycket vid kungl. biblioteket för åren 1975 - 1976, fördelad på antal beställningar, nummer och samlingsportföljer (pf). Härutöver har även verkställda större specialundersökningar redovisats under 1976. Uppgifterna redovisas i två tabeller omfattande material med tryckår t.o.m. 1970 (ordnat efter den äldre systematiken) samt material med tryckår fr.o.m. 1971 (ordnat efter SAB:s klassifikationssystem.)

Ämnesindelad lånestatistik över serietryck vid kungl.
biblioteket 1975 - 76.

Litteratur med tryckår t.o.m. 1970

Kategori	1975		1976		Undersökn.
	Best	Antal nr	Best	Antal nr	
Affärstryck	120	1041 + 4 pf	152	1461 + 21 pf	19
Bibliografi	29	96 + 1 "--	54	863 + 30 "--	8
Biografi			1	55	
Ekonomi	3	21	32	30 + 47 "--	8
Filosofi			1	1	
Förvaltn.	47	395 + 3 "--	55	89 + 15 "--	15
Genealogi			2	28	
Geografi	1	1	5	7	2
Historia			2	2	
Inbjudn.			2	11 "--	
Intern rätt			3	21 + 5 pt	
Juridik	3	9	10	17	1
Kommunik.	1	2	6	2 + 15 "--	1
Krigsväsen	2	16	9	26	2
Kronologi	5	5	16	21 + 3 "--	
Kult. hist.			3	11 + 3 "--	
Ludi			1		1
Lärda sällsk.			1		1
Matriklar			3		3
Matsedlar			3	17	
Medicin	3	19	11	29	4
Musik			2	1	1
Numismatik	1	1			
Politik	11	15	10	66	4
Polit.ekon.	32	134	109	556 + 8 "--	20
Program			12	30 + 17 "--	
Resor			3	"	
Riksdagstryck	4	5			
Sjöväsen	1	4	1	1	
Skön konst	22	49	25	33	13
Sport			2		2
Statsrätt	4	23	15	46 + 17 "--	2

Litteratur med tryckår t.o.m. 1970. (forts.)

Kategori	1975		1976		Undersökn.
	Best	Antal nr	Best	Antal nr	
Sällskap	4	6	1		1
Särtryck	1	1	1	1	
Teater	7	19 + 2 pf	13	78+9 pf+operan	2
Teknologi			4	3	1
Tidn.o.tidskr.			3		
Teologi	4	21	16	200 + hela facket	4
Tidtab			3	2	1
Underv.	47	151	121	194 + 21 pf	26
Utställn.			1	1	
Vitterhet	15	16 + 12 pf	13	10 + 1 --	4
Summa	367	2050 + 22 pf	727+ 88 ospec.	3913 + 213 pf	149

Litteratur med tryckår fr.o.m. 1971.

Kategori	1975		1976		Undersökn
	Best	Antal nr	Best	Antal nr	
Affärstryck			1		1
A (Bok- & bibl.v)			2	1	1
B (allm.o.bland.)	2	2	1	4 pf	
C (religion)			4		4
E (Uppf.& underv.)			10	4	6
I (Konst,musik--)			2	83	
N (Geografi)			1	1	
O (Samh.o.rättsv.)	4	7	18	27 + 4 --	6
P (Teknik--)			7	10	6
Q (Ekonomi--)	3	43	39	62 + 4 --	15
R (Idrott--)	3	3	3		3
S (Krigsväsen)	1	3 pf			
U (Naturvet.)			2	1	1
V (Medicin)			1		1
Summa	13	58 + 3 pf	91	189 + 12 pf	44

Som framgår av ovanstående är det f.n. ett förhållandevis begränsat antal beställningar som årligen görs av småtryck även om kungl. bibliotekets statistik tyder på en markant ökning från 1975 till 1976. Huvudparten av lånen samlas även till vissa större fackområden - vilket även överensstämmer med den i Lund redovisade statistiken - inom ekonomi, politik och undervisning.

En granskning har även skett av själva låntagarklientelet av småtryck vid nationalbiblioteket. Resultatet ger vid handen att samlingarna utnyttjas av olika typer av låntagare även utanför universitet och högskolor.

Låntagare av småtryck vid kungl. biblioteket 1975 - 76.

Universitetsanknutna	23,42 %
Akademiska yrken (utanför kretsen av de förut nämnda)	19,93 %
Övriga	37,76 %
Landsorten	7,34 %
Institutioner	11,55 %

2.3.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att de svenska samlingarna vid de leveransberättigade biblioteken utgör synnerligen viktiga och flitigt utnyttjade delar av bibliotekens litteraturbestånd. För kungl. biblioteket uppgår lånen ur de svenska samlingarna till ca 50 % av det totala årliga utlånet. Vid universitetsbiblioteken är den procentuella andelen troligen något mindre, bl a beroende på att bibliotekens totala utlån i de flesta fallen är avsevärt större än nationalbibliotekets. För fjärrlån till låntagare på andra orter utgör de stora samlingarna en viktig resurs framför allt när det gäller något äldre och därför ej så lättillgängligt tryck. När det gäller småtrycket är utlånet f.n. tämligen begränsat med tanke på samlingarnas och accessionens storlek. Härvid bör man dock betänka detta trycks karaktär av källmaterial och att de

enskilda lånen och besöken stundom kan gälla genomgång av en stor mängd material (t.ex. allt om operan i Stockholm eller hela facket teologi). Det är ej heller ovanligt att en lånebeställning av småtryck kan föranleda tämligen omfattande efterforskningar från bibliotekspersonalens sida utan att detta föranleder särskilt höga utlåningssiffror. (Som framgår av statistiken ovan redovisade kungl. biblioteket ca 190 särskilda undersökningar rörande småtryck under 1976). Det förefaller dock troligt att det trots allt tämligen begränsade utnyttjandet av de stora småtrycks-samlingarna även sammanhänger med att det okatalogiserade trycket för många forskare är förhållandevis okänt. Som jag tidigare nämnt (s.97) anser jag att det därför kunde vara motiverat att sprida ytterligare kännedom om småtrycket genom exempelvis utarbetande av en särskild småtrycksguide och/eller genom att göra småtrycksindex av det slag som nu finns i Stockholm och Göteborg tillgängliga även på andra orter. Även en ökad registrering av periodiska skrifter av det slag som ingår i småtrycket - antingen i LIBRIS' databas eller på annat sätt - skulle kunna öka kännedomen om dessa publikationer.

2.4 Pliktleverans eller leverans efter rekvisition.

En skyldighet att leverera skrifter till arkiv, bibliotek, m.m. kan anordnas antingen som en skyldighet att leverera på eget initiativ enligt givna direktiv, s.k. pliktleverans, eller som en skyldighet att leverera efter rekvisition från den leveransberättigade, som då själv gör urvalet. En kombination av de två systemen är också tänkbar med pliktleverans till t.ex. nationalbibliotek och leverans efter rekvisition till vissa andra bibliotek eller med en begränsad pliktleverans som bas kompletterad med en rätt för de leveransberättigade att härutöver rekquirera efter eget urval ur det som inte ingår i basleveransen. Den gällande leveranslagen föreskriver en renodlad pliktleveransordning.

I utredningsdirektiven framhålls att antalet leveranspliktiga tryckalster i Sverige uppgår till ca 200 000 varje år och att denna mängd kommer att öka bl. a. till följd av utvidgningen av begreppet svenskt tryck. Med anledning härav sägs i direktiven:

Handeringen och förvaringen av detta ökande material kommer att medföra såväl personal- som ekonomiska problem. Det är enligt min mening inte rimligt att samtliga bibliotek som får tryckleveranser skall bevara allt tryck. Utredaren bör undersöka möjligheterna att gallra i materialet t.ex. genom selektiv leverans eller utgallring efter leverans.

Frågan om utgallring efter leverans är inte aktuell i detta kapitel utan kommer att behandlas under 2.11. Nu är det endast frågan om selektiv leverans, d.v.s. leverans efter rekvisition på grundval av den leveransberättigades eget urval, som intresserar. En selektiv leverans kan antingen läggas ovanpå en pliktleverans av baskaraktär eller helt träda i stället för en pliktleverans.

Ett system med rekvisitionsrätt innebär att biblioteken i efterhand utan kostnad skall kunna få till sig levererade den litteratur de själva utväljer. Av praktiska skäl måste en sådan rekvisitionsrätt så gott som undantagslöst inrättas gentemot förlag eller utgivare och inte mot tryckerier.

När rekvisition skall göras kan biblioteken nämligen genom bibliografier m.m. i regel endast skaffa sig kännedom om de förra. Rekvisitionsrättssystemet tillämpas exempelvis i Storbritannien där det åligger förläggarna att lämna ett pliktexemplar till The British Library medan fem bibliotek har rekvisitionsrätt till friexemplar, nämligen universitetsbiblioteken i Oxford och Cambridge, nationalbiblioteken i Skottland och Wales (med vissa undantag) samt biblioteket vid Trinity College i Dublin. Systemet infördes 1927 med engelsk förebild i Danmark (där universitetsbiblioteket i Köpenhamn har rekvisitionsrätt) och 1939 i Norge, där sådan rätt tillkommer universitetsbiblioteken i Bergen och Trondheim. I den nya belgiska lagen (1965) föreskrivs om rekvisitionsrätt beträffande visst material som ej omfattas av pliktleverans enligt lagen (publikationer under 5 sidor men som ändå bedöms av värde för biblioteket).

Rekvisitionsrätten tillämpas i Danmark och Norge på så sätt att berörda bibliotek från förläggarna rekviderar vad de önskar bland de skrifter som upptages i den löpande nationalbibliografiska förteckningen i bokhandelstidningen. I Danmark skall beställningen göras inom en månad, i Norge inom tre månader efter det att skriften sålunda förtecknats; i Danmark stipuleras dessutom att skriften en månad efter beställningen skall ha tillställts biblioteket. Anspråk på exemplar av sådant tryck som ej förtecknats i bokhandelstidningen - huvudsakligen s.k. småtryck - kan i Danmark resas under ett år framåt, i Norge under en tid av två år efter det att skriften publicerats.^{1/}

Frågan om rekvisitionsrättssystemets lämplighet har under senare tid varit diskuterad bl. a. i Norge. Sålunda har den norske riksbibliotekarien Gerhard Munthe i ett föredrag påpekat, att de två norska biblioteken med rekvisitions-

^{1/} Statskontoret (1972), s. 14. Jfr. även NVBF, a.a. (1975), s. 39 f.

rätt ingalunda rekvirerat i den utsträckning som man avsett med lagen. Resultatet hade bl. a. blivit en snabb förslitning av nationalexemplaret.^{1/} Vid universitetsbiblioteket i Trondheim har överbibliotekarien Sten F Vedi nyligen konstaterat, att forskningen nu ställer större krav på bibliotekens norska bestånd än vad som förutsågs i slutet på 1930-talet. Skall rekvisitionsrätten bibehållas bör den nationalbibliografiska registreringen både påskyndas och väsentligt utbyggas. Om man menar att även småtryck bör förvärfvas av de två universitetsbiblioteken i Bergen och Trondheim bör man dock gå in för regelrätta pliktleveranser. Biblioteken förutsätts då få rätt att gallra det man ej vill bevara.^{2/}

I svensk debatt togs frågan om en prövning av rekvisitionsförfarandet upp i forskningsberedningens fjärde promemoria 1963. En sådan ordning avvisades dock av utredningarna såväl 1966 som 1972 vad beträffar litteraturförsörjningen vid Umeå universitet.^{3/} I Sverige blev frågan på nytt aktualiserad i samband med en av herr Lennart Pettersson i Lund väckt riksdagsmotion i samband med propositionen 1975/76:204 om ändring i grundlagsregleringen av tryckfriheten. I motionen (1975/76:2533) anføres bl.a.:

-
- 1/ Gerhard Munthe, *Midtveis i 70-årene. Oppgaver og arbeidsmål for norske fag- og forskningsbiblioteker. Bog og bibliotek, 1975, s. 152 ff.*
 - 2/ Sten F Vedi, *Lov om avleveringsplikt av trykksaker til offentlige biblioteker av 9. juni 1939. Praksis og aktuelle problemstillinger ved DKNVSB, Rapport 17, Trondheim, Universitetsbiblioteket avd. B, Fellesbibliotek for Det Kgl Norske Videnskabers Selskab, Museet og Norges Laererhøgskole, 1977, s. 27 f.*
 - 3/ *Forskningsberedningen, a. a. (1963) s. 13. Tynell a. a. (1966), s. 15. Statskontoret, a. a. (1972), 19 f.* Även i den finska debatten har tanken på rekvisitionsrätt avvisats som opraktisk. (Komiteanmietintö, 1971; B 130)

I den tilläggslag i anslutning till TF 4 kap. 4 § som regeringen avser att förelägga riksdagen bör därför den obegränsade leveransplikten till universitetsbiblioteken ersättas av ett mera flexibelt system. Man kan tänka sig att kungliga biblioteket som centralt arkivbibliotek får ett exemplar av allt utgivet tryck enligt den utvidgade leveransplikten. Övriga universitetsbibliotek som nu erhåller biblioteksexemplar, d.v.s. de i Uppsala, Lund och Göteborg, får leveranspliktiga biblioteksexemplar även i fortsättningen, med undantag för småtryck. Dessa bibliotek tillerkänns dessutom rekvisitionsrätt för såväl småtryck som stenciler och liknande. Samma rättigheter tillerkänns även universitetsbiblioteken i Umeå, Linköping och Stockholm.

Genom denna kombination av leveransplikt och rekvisitionsrätt skulle de kostnadsökningar vid universitetsbiblioteken, som blir en följd av den utvidgade definitionen av begreppet tryckt skrift i tryckfrihetsförordningen bättre kunna bemästras. Det skulle också bidra till en ökad koncentration till arbetsuppgifter som uppfattas som centrala både för universitetsbiblioteken och deras kunder, forskarna.

Konstitutionsutskottet uttalade, att frågorna i motionen torde komma att tagas upp i arbetet på följdlagstiftningen till förslagen i propositionen, varför utskottet inte fann anledning att göra något särskilt uttalande (KU 1975/76:54 s 6).

Vid det samrådsförfarande som 1976 ägde rum mellan MEU och BIDOK i frågan om en ny leveranslagstiftning konstaterades att konsekvenserna av ett rekvisitionsförfarande behövde studeras ur såväl ekonomiska som servicemässiga synpunkter. Ett uppdrag lämnades till en arbetsgrupp inom forskningsbiblioteksrådet. I samband med arbetet inom gruppen utarbetades bl. a. en särskild promemoria av överbibliotekarie Hans Baude med synpunkter i ämnet.^{1/} I en skrivelse 1976-10-04 till BIDOK redovisades arbetsgruppens ställningstagande, varvid bl. a. anfördes:

1/ Hans Baude, Synpunkter på rekvisitionsrätt m m som grund för förvärv av svenska tryckta skrifter. PM 1976-10-01. Linköpings universitetsbibliotek.

Arbetsgruppen avvisade tanken på rekvisitionsförfarandet såsom oändamålsenligt. Diskussionen gav nämligen vid handen att för tryckeribranschen skulle ett rekvisitionsförfarande innebära ökade arbetsinsatser och medföra problem vid lagerhållning av rekvisitionsberättigad skrift och detta skulle sammantaget medföra kostnadsstegringar för leverantörerna. Det framkom också, att ett rekvisitionsförfarande måste få till följd att förlag och utgivare i stället för tryckeri blev leverantörer. Från bibliotekshåll påpekades med exempel från Norge och Danmark det vanskliga i ett sådant system. Det innebär för biblioteken att de måste bevaka all den utgivning som sker vid sidan av de etablerade förlagen, en utgivning som ofta innehåller för forskningen väsentligt material. Erfarenheter från Umeå och även från Linköping visar på att all sådan bevakning är förenad med avsevärda kostnader antingen det gäller köp eller vid en eventuell rekvisition. Erfarenheter från andra länder visar också på att tidsrymden under vilken förlagen kan förväntas vara villiga att "lagra" rekvisitionsexemplar, ej räcker till för att biblioteken skall hinna göra behövliga rekvisitioner, varför samlingarna endera blir mycket ofullständiga eller måste kompletteras genom köp.

Gruppen förordade i stället för införande av ett rekvisitionsförfarande att leveransplikten skulle utökas från fyra till sex exemplar, varav två skulle vara s.k. nationalexemplar (ett arkivexemplar vid kungl. biblioteket och ett låneexemplar vid Lunds universitetsbibliotek) och övriga s.k. bruksexemplar vid universitetsbiblioteken i Göteborg, Umeå, Uppsala och Linköping. Svenska tryckeriföreningen, ST, som var representerad i arbetsgruppen, uttalade sig också i särskild skrivelse till MMU mot ett rekvisitionsförfarande. Föreningen har även sedermera i ett remissvar över MMU:s betänkande Förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen (DsJu 1976:18) ånyo yttrat sig i frågan. Man konstaterade här att utredningen tycktes förorda sammanlagt sex pliktexemplar och tillade:

Enligt ST:s uppfattning är tryckerierna beredda att avlämna detta antal pliktexemplar, som även skulle kunna utökas med ytterligare ett exemplar, om så befinnes önskvärt. En allmän uppfattning bland tryckeriföretagen torde nämligen vara att även om en ökning av antalet pliktleveranser självfallet medför ökade kostnader, detta system dock är att föredra framför ett rekvisitionsförfarande. 1/

1/ Svenska tryckeriföreningens remissvar 1977-03-29 över DsJu 1976:18

En central fråga vid övervägandena om hur systemet för leveransskyldighetens fullgörande skall utformas är vilken ordning som bäst gagnar nationalbibliotekets uppgift att ta hand om och för framtiden bevara alla skrifter av bestående värde. Av avgörande betydelse vid denna frågas bedömning är att många av de skrifter det gäller inte finns upptagna i någon förteckning eller bibliografi. Det s.k. småtrycket är endast i begränsad utsträckning registrerat på något sätt. Det är härigenom i praktiken till större delen oåtkomligt genom rekvisition. Gentemot nationalbiblioteket måste därför leveransskyldigheten under alla förhållanden fullgöras genom pliktleveranser. Endast härigenom erhålls tillräckliga garantier för att biblioteket tillförs det material som önskas.

För ett vanligt universitetsbibliotek, som inte vid sidan av sina allmänna biblioteksuppgifter också har en arkivuppgift, gör sig kravet på ett så fullständigt förvärv som möjligt av den svenska produktionen inte gällande på samma sätt som för nationalbiblioteket, även om naturligtvis också ett sådant bibliotek har intresse av att få tillgång till åtskilligt av det ej någonstades förtecknade småtrycket och i praktiken inte kan få tillgång till det annorledes än genom pliktleverans. Att vara pliktleveransberättigad innebär emellertid inte bara fördelar för biblioteket. Med den volym pliktleveranserna har blir det mycket utrymmes- och personalkrävande att vara leveransberättigad. Framhållas bör dock, att den volym som nämns i utredningsdirektiven även omfattar tidningar men att dessa enligt mitt förslag inte längre skall ingå i pliktleveranserna. Jag räknar heller inte med att ett utsträckande av leveransplikten till att omfatta också i TF med tryckta skrifter jämställda stencilerade o.l.skrifter i nämnvärd mån kommer att öka leveransvolymen. Men även under beaktande av det nu sagda ter sig uppgiften att ta emot pliktleverans av tryckta skrifter med det omfång leveransplikten har som en mycket resurskrävande uppgift. Allt som kan göras för att nedbringa resursbehovet bör därför göras. En åtgärd som ger direkt utslag är en inskränkning av leveransplikten

i förhållande till den leveransplikt som måste upprätthållas gentemot nationalbiblioteket och motsvarande. Jag kommer i det följande att föreslå vissa sådana inskränkningar, nämligen i fråga om oförändrade omtryck m.m. Man skulle kunna gå ännu längre på den vägen och t.ex. också undanta skolböcker och barnböcker, viss s.k. kiosklitteratur och en del kategorier av småtryck, t.ex. affischer. Det mest radikala vore att undanta småtrycket över huvud taget. Då jag tagit upp frågan till diskussion vid mina besök på universitetsbiblioteken har det emellertid visat sig att man har mycket olika önskemål, när det gäller vad som bör underkastas pliktleverans och vad som kan undantas från denna. De universitetsbibliotek, som redan byggt upp småtryckssamlingar vill givetvis inte avstå från pliktleverans av småtrycket i fortsättningen, medan de nytillkomna universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm hyser ett mera svalt intresse för småtrycket som sådant men har intresse för vissa däri ingående kategorier av tryck. Meningarna är vidare mycket delade när det gäller vilka kategorier av tryck man skulle kunna tänka sig att avstå från att få genom pliktleverans. Att undanta vissa kategorier av skrifter från pliktleverans och ersätta rätten till pliktleverans beträffande dem med en rätt till rekvisition har under sådana förhållanden heller inte bedömts ändamålsenligt, framför allt inte i fråga om skrifter som ej förtecknas. Att ersätta leverans av småtryck till universitetsbiblioteken på sådant sätt som föreslagits i debatten bl. a. i en arbetspromemoria inom MMU 1976-06-04 med fotokopiering efter beställning hos nationalbiblioteket anser jag ej vara praktiskt framkomligt. Det har inte gått att finna någon kategori av tryck, beträffande vilken enighet rått om att det räcker med och skulle vara bra med rekvisitionsrätt. Som jag kommer att närmare utveckla i det följande (2.6.8) anser jag att pliktleveranserna i stället bör tillpassas med dispensinstitutets hjälp. Man kan då t.ex. befria tryckerier som huvudsakligen trycker vissa enklare eller mycket speciella typer av skrifter, t.ex. viss typ av kiosklitteratur, från leveransskyldighet beträffande sådan litteratur till andra bibliotek än nationalbiblioteket

och motsvarande. Om någon rekvisitionsrätt för dessa andra bibliotek som ersättning för den bortfallna pliktleveransen av den litteratur det gäller kan dock då i så fall naturligtvis ej gärna bli fråga.

Teoretiskt tänkbart är också att för andra bibliotek än nationalbiblioteket och motsvarande pliktleveranssystemet i sin helhet i princip ersätts med ett rekvisitionsrätts-system. Fördelarna med ett sådant är att biblioteken då på samma sätt som när det gäller förvärv av annat slags litteratur än den svenska genom köp, byte och gåvor kan styra accessionen och på så sätt undvika att behöva handlägga material som biblioteken av olika skäl ej vill befatta sig med. För att ett sådant system skall kunna fungera krävs dock en kraftig satsning på en omfattande och snabb registrering, som gör det möjligt för biblioteken att överskåda materialet. Beaktas bör också att proceduren för urval och rekvisition skulle bli mycket arbetskrävande. Även om det skulle gå att bygga ut den bibliografiska registreringen för ändamålet, måste man räkna med fortsatta problem framför allt kring icke kommersiellt utgiven litteratur. Detta, i kombination med forskningens ökande krav på tillgång till just sådant material, torde vara huvudanledningen till att biblioteken motsätter sig ett rekvisitionsrättssystem. Från branschorganisationernas sida har man uppenbarligen av lagerhållningsskäl m.m. upplevt ett sådant system som mera betungande än ett pliktleveranssystem och därför ställt sig lika avvisande. Under sådana omständigheter har jag inte ansett att en övergång till ett rekvisitionsrättssystem på allvar kan övervägas. Det resursbehov som pliktleveranser för med sig måste bemästras på annat sätt. Jag återkommer till detta under 2.11.

Jag föreslår alltså att även i fortsättningen en pliktleveransordning skall gälla och har samlat bestämmelserna härom i ett förslag till lag om pliktexemplar av s'rift.

2.5 Pliktexemplarens antal och mottagare

2.5.1 Historik

Antalet pliktexemplar har varierat under de drygt 300 år som systemet varit i bruk i Sverige. Enligt 1661 års kansliordning skulle två exemplar avlämnas till kanslikollegiet för att sedermera vidarebefordras till riksarkivet och kungl biblioteket. Leveransskyldigheten utsträcktes successivt till att gälla gentemot samtliga universitetsbibliotek inom det dåvarande svenska väldet: Uppsala 1692, Lund 1698 samt Åbo och Dorpat (Tartu) 1707. Sveriges första tryckfrihetsförordning av år 1766 innehåller bestämmelser om sammanlagt sex pliktexemplar. Antalet bibehölls, trots rikets reducering, i tryckfrihetsförordningen 1812, varvid man gjorde en åtskillnad mellan det s.k. granskningsexemplaret och biblioteksexemplaren (arkivexemplar), varav nu Vetenskapsakademien erhöll ett. Genom lagändring 1866 avskaffades leveransskyldigheten gentemot riksarkivet och Vetenskapsakademien. Antalet exemplar - ett granskningsexemplar (som med vissa inskränkningar fr.o.m. 1921 disponerades av Stadsbiblioteket i Göteborg) och tre biblioteksexemplar - kvarstod till 1950. Genom 1949 års riksdagsbeslut utökades därvid antalet biblioteksexemplar med ytterligare ett, som tillföll Göteborgs stadsbibliotek, numera Göteborgs universitetsbibliotek. I den motivering som anfördes för en utvidgning av antalet exemplar anfördes (SOU 1947:60 s.92, prop.1949:11 s. 9), att Göteborgs stadsbibliotek i motsats till andra svenska bibliotek kommit att intaga en ställning som vetenskapligt bibliotek jämförbar med kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund.

Rätten att med vissa inskränkningar disponera granskningsexemplaret tillkom (genom kungl. brev 1951-05-25) fr.o.m. 1950 Umeå stadsbibliotek. 1962 års Umeåkommittés förslag att rätten till granskningsexemplaret skulle överföras till

det planerade universitetsbiblioteket i Umeå föranledde en principiell debatt om utökningen av exemplar för tillkommande svenska universitetsbibliotek.^{1/} Riksbibliotekarien ifrågasatte i kungl. bibliotekets remissvar, om ytterligare ett bibliotek vid sidan av kungl. biblioteket och de tre äldre universitetsbiblioteken borde åläggas att för framtiden bevara ett fullständigt exemplar av den svenska tryckproduktionen med allt däri ingående material. Tankegången vidareutvecklades i 1963 års universitets- och högskolekommittés(U:63) betänkande om tillbyggnaden av universitets- och högskolor, där riksbibliotekarien medverkade som biblioteksexpert. Som skäl för att basera nytillkomna universitetsbiblioteks bokförsörjning på köp och ej på pliktleveranser anfördes framför allt de kostnader som omhändertagandet av ett biblioteksexemplar innebar, inte minst med tanke på personal, samt att dylika leveranser enligt utredningens mening innehöll en omfattande mängd för ett nytt universitetsbibliotek helt oväsentligt tryck.^{2/}

I en särskild utredning (1966) om granskningsexemplarets utnyttjande fann den tillkallade sakkunnige att det "potentiella värde för forskning och studier, såväl nu som i framtiden som exemplaret genom sin visserligen endast

1/ SOU 1963:76, s. 50.

2/ Uno Willers, Biblioteksfrågan. Rapport.SOU 1965:12, avd 5, s. 652 ff. Bland de kategorier av tryck som ett dylikt bibliotek ej borde förvärva anfördes "Flertalet skolböcker och samtliga barnböcker, stora delar av den från främmande språk till svenska översatta mindre väsentliga skönlitteraturen, en omfattande uppbyggelselitteratur samt viss enklare litteratur inom sådana praktiska fack som hushåll, trädgårdsskötsel, bilism och idrott. I princip bör förvärv inte heller bli aktuellt i fråga om oförändrade upplagor och nya tryckningar av tidigare utgivna arbeten - detta material beräknas representera inte mindre än inemot 25 procent av materialet i Svensk bokförteckning." (A.a. s. 670).

relativa fullständighet representerar, måste bedömas vara så betydande, att det ter sig högst önskvärt att i någon form sekundärt utnyttja det för ett eller flera offentliga biblioteks försörjning med inhemsk litteratur."^{1/} Som särskilda motiv anfördes även Umeås geografiska läge, som syntes motivera en högre grad av autonomi på bokförsörjningsområdet än vad som kunde anses motiverat i fråga om nyttkomna akademiska utbildningsenheter i Mellan- och Sydsvetrike samt att stora mängder av det i gransknings-exemplaret ingående trycket ej kunde förvärfvas i annan form, emedan det ej salufördes i bokhandeln eller förtecknades i nationalbibliografin respektive på annat sätt. Det framhölls även att betydande delar av detta tryck (exempelvis verksamhetsberättelser, stadgar etc. för företag, fackliga organisationer o.s.v.) var av stor betydelse som källmaterial för skilda samhällsvetenskapliga discipliner. För att rationalisera med utrymme och arbetskraft samt effektivare utnyttja gransknings-exemplaret föreslogs dock att överbibliotekarien skulle erhålla rätt att till andra bibliotek överlämna sådant material som ej bedömdes vara av vikt för studier och forskning vid universitetet. I första hand borde därvid möjligheterna beaktas att tillgodose den då nyligen (1966-01-01) inrättade lånecentralen för Norrland vid Umeå stadsbibliotek.

I samband med remissbehandlingen av betänkandet tillstyrktes förslaget bl. a. av riksbibliotekarien i kungl. bibliotekets remissvar av den 16 mars 1966 med särskild hänvisning till den föreslagna begränsningen i målsättningen vad mera perifärt material beträffar. Han anförde härvid bl. a.:

1/ Lars Tynell: Betänkande angående utnyttjande av gransknings-exemplar av tryckt skrift. Stockholm 1966. (Ecklesiastikdepartementet 1966:1), s. 15.

Mot bakgrunden härav betraktar jag den i det nu föreliggande betänkandet (s. 21, jfr även sammanfattningen s. 25) föreslagna rättigheten för överbibliotekarien att relativt fritt disponera över sådant material, som icke bedömes vara av vikt för studier och forskning, som en viktig rationalisering. Det är visserligen givet, att även de här avsedda, av den sakkunnige exemplifierade litteraturkategorierna kan aktualiseras i forskningssammanhang. Avgörande synes dock vara, att frekvensen av dylik forskning måste bedömas bli alltför ringa för att motivera uppbyggnaden av ytterligare en i princip fullständig samling av svenskt tryck.

Riksdagen beslöt enligt betänkandets förslag. Ett förslag från konsistoriet i Umeå om att biblioteket skulle erhålla fullständiga biblioteksexemplar avvisades av riksdagen 1973, varvid biblioteket i gengäld erhöll en viss ekonomisk kompensation.^{1/} (För den nuvarande situationen i Umeå se nedan s.134f).

Vid den utredning som året därpå (1967) verkställdes rörande biblioteksverksamheten vid Linköpings högskola anförde den tillkallade sakkunnige, att litteraturen i princip borde förvärfvas genom köp. Rörande lagstadgade pliktleveranser anfördes därvid:

Försörjningen med svenskt tryck bör inte baseras på lagstadgade leveranser av s.k. biblioteksexemplar, detta bl.a. enär samlingarna av olika skäl synes böra begränsas till att omfatta endast den mest relevanta referens-, forsknings- och studielitteraturen.^{2/}

Det bör i detta sammanhang påpekas, att målsättningen för högskolan, nuvarande universitet i Linköping, sedan utredningen avgavs, successivt utökats. (För den nuvarande situationen i Linköping se nedan s. 135ff).

2.5.2 Antal exemplar med hänsyn till pliktleveransernas syfte

I 2.1 har en redogörelse lämnats för syftet med pliktleveranserna under rubrikerna: den kulturella funktionen, forskningsfunktionen och den administrativa funktionen. Man

1/ Jfr redogörelse i Massmediautredningens betänkande (DsJu 1976:18), s. 68 ff.

2/ Gösta Ottervik, Linköpings högskola. Biblioteksverksamhet. Göteborg 1967. (Ecklesiastikdepartementet 1967:9), s. 41

kan härvid konstatera, att för att fylla den kulturella funktionen ur arkivsynpunkt (d.v.s. intresset av att för framtiden bevara materialet, att förteckna det i nationalbibliografiska publikationer o. dyl. samt att upprätta nationell statistik) erfordras egentligen bara ett exemplar jämte - av säkerhetsskäl - i varje fall ytterligare ett exemplar som reserv förvarat skilt från nationalexemplaret. MMU har i sitt förslag om arkivexemplar kommit till samma resultat. Nationalexemplaret och reservexemplaret tillgodoser även de intressen som finns nämnda under den administrativa funktionen. Nu nämnda olika intressen har, som ovan angivits (1.4) varit vägledande vid utformningen av motsvarande lagbestämmelser i Belgien (1965) och Västtyskland (1969). I det senare landet har behovet av flera exemplar för andra ändamål tillgodosetts genom delstatliga leveransbestämmelser. Vad som motiverar mera omfattande leveranser än leverans av ett nationalexemplar jämte reservexemplar är behovet av tillgång på flera ställen till inhemskt material för vetenskaplig forskning, akademiska studier och andra källstudier. Detta som ovan berörts i 2.1.3. har i Sverige liksom i flertalet andra länder, varit vägledande vid bestämmandet av antalet exemplar. Samtidigt som det är lätt att inse nyttan av ett omfattande inhemskt material - och ett material som till vissa delar ej kan förvärfvas på annat sätt än genom pliktleveranser - vid i varje fall de större högskolorna, är det självklart att en begränsning av antalet exemplar är nödvändig av bl.a. kostnadsskäl för producenterna och arbetsskäl för biblioteken. MMU har också i sitt förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen framhållit som sin mening (DsJu 1976:18 s. 25) "att antalet exemplar inte bör vara för stort, eftersom detta skulle vara betungande för utgivare av skrifter, som utkommer i små upplagor men med dyrbart utförande." MMU instämmer dock i detta sammanhang även med justitieministerns uttalande att slopandet av "granskningsexemplaret inte bör få leda till en försämring av Umeåbibliotekets litteraturförsörjning."

Av remissinstanserna har Svenska tryckeriföreningen

(1977-03-29) och Svenska bokförläggareföreningen (1977-03-18) uttalat sig om det sammanlagda antalet exemplar.

Svenska Tryckeriföreningen har därvid anfört:

Enligt nuvarande bestämmelser skall tryckerierna avlämna fem pliktexemplar inklusive granskningsexemplaret. I kommentaren till lagförslaget ifrågasättes fyra pliktexemplar utöver de två arkivexemplaren. Sammanlagda antalet pliktexemplar skulle därmed uppgå till sex, innebärande en utökning med ett exemplar. Enligt ST:s uppfattning är tryckerierna beredda att avlämna detta antal pliktexemplar, som även skulle kunna utökas med ytterligare ett exemplar, om så befinnes önskvärt. En allmän uppfattning bland tryckeriföretagen torde nämligen vara, att även om en utökning av antalet pliktleveranser självfallet medför ökade kostnader, detta system dock är att föredra framför ett rekvisitionsförfarande.

Svenska bokförläggareföreningen, i vars yttrande även Svenska bokhandlarföreningen instämt, anförde i frågan:

Föreningen instämmer också i utredningens mening, att det sammanlagda antalet exemplar som skall omfattas av skyldigheten att leverera arkiv- och biblioteks-exemplar, inte bör vara för stort. Beträffande en stor del av de tryckta skrifterna kommer denna skyldighet att vara ekonomiskt överkomlig för utgivarna. För utgivare av skrifter som utkommer i små upplagor och i dyrbart utförande kan däremot skyldigheten att leverera arkiv- och biblioteks-exemplar komma att bli ekonomiskt betungande. Utgivarens kostnader för leveranspliktexemplaren måste täckas genom ett högre pris, vilket kan försvåra utgivningsmöjligheterna för denna typ av verk, som från kulturell och kvalitetsmässig synpunkt ofta är särskilt angelägna.

Jag delar de av MMU framförda synpunkterna på storleken av antalet pliktexemplar men anser att avvägningen av antalet inte kan ske utan beaktande av syftena med den av riksdagen nyligen beslutade reformeringen av svensk högskoleutbildning m.m., och den i detta sammanhang beslutade regionsindelningen.

2.5.3 Högskolereformen

I samband med den av riksdagen beslutade reformeringen av svensk högskoleutbildning m.m. (U 68), som trätt i kraft 1977-07-01, fattades principbeslut om att nytillkommen högskoleutbildning skulle förläggas till 14 orter utanför (de våren 1975) befintliga universitetsorterna, nämligen: Borås, Eskilstuna/Västerås, Falun/Borlänge, Halmstad, Jönköping, Kalmar, Karlstad, Kristianstad, Linköping/Norrköping, Luleå, Sundsvall/Härnösand, Växjö, Örebro och Östersund. Riksdagen har våren 1976 i enlighet med förslag från de regionala organisationskommittéerna för högskolereformen (prop 1976/77:59) beslutat om att en högskoleenhet skall inrättas på varje ort med undantag för Göteborg (universitetet och Chalmers tekniska högskola) samt Stockholm (universitetet, karolinska institutet, tekniska högskolan, högskolan för lärarutbildning samt - under utredning - högskolan för konstnärlig utbildning). Bl. a. för att underlätta planeringen av den fortsatta utbyggnaden har Sverige indelats i sex högskoleregioner, nämligen:

1. Umeå högskoleregion (Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.)
2. Uppsala högskoleregion (Uppsala, Södermanlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län.)
3. Stockholms högskoleregion (Stockholms och Gotlands län.)
4. Linköpings högskoleregion (Östergötlands och Jönköpings län.)
5. Göteborgs högskoleregion (Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län.)
6. Lund/Malmö högskoleregion (Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län.)

Högskoleregionerna skall enligt föredragande statsrådet i propositionen om reformeringen av högskoleutbildningen m.m. (prop 1975:9 s. 495) ses som "hjälpmedel vid fördelningen av de samlade resurserna för högskolans verksamhet och som

ramar för fullgörandet av vissa uppgifter som berör flera läroanstalter." I varje högskoleregion finns fr.o.m. 1977-07-01 en regionstyrelse samt styrelser för de skilda högskoleenheterna. Central förvaltningsenhet är universitets- och högskoleämbetet. Regionstyrelsernas uppgifter är i första hand av samordnande, planerande och rådgivande karaktär med särskild hänsyn till den grundläggande högskoleutbildningen. Styrelsen handlägger frågor om organ, institutioner, inrättningar och resurser, som är gemensamma för två eller flera högskoleenheter eller för högskoleenhet och kommun eller landstingskommun, som anordnar högskoleutbildning i regionen. I högskolepropositionen framhålls (prop 1975:9 s. 594) att det är "ändamålsenligt att regionstyrelsen beträffande biblioteksverksamheten likaväl som ifråga om annan verksamhet har möjlighet att bevaka frågor om samordning och samplanering mellan samtliga enheter."

Styrelsernas uppgifter har f.ö. preciserats i en särskild instruktion. (SFS 1977:458).

I direktiven för utredningen rörande skyldighet att avlämna biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift m.m. har departementschefen framhållit följande:

I varje högskoleregion kommer att finnas ett av de nuvarande universitetsbiblioteken. Utredaren bör överväga i vilken utsträckning dessa bibliotek skall kunna utnyttja pliktexemplaren när det gäller försörjningen av svenskt tryck. Han bör i detta sammanhang beakta att ett av exemplaren får betraktas som ett nationalexemplar som skall bevaras för framtiden och alltså inte i första hand är ett bruksexemplar. Finner utredaren att pliktleveranser inte kan gå till samtliga bibliotek, bör han lägga fram förslag om antalet pliktexemplar och deras fördelning på biblioteken. Det ankommer inte på utredaren att närmare överväga bibliotekens möjligheter i övrigt att förvärva svenskt tryck.

2.5.4 Överväganden och förslag

2.5.4.1 Allmänt

Vid överväganden om antal exemplar, karaktären av dessa och exemplarens destinering är att beakta dels intresset av nationalexemplar dels intresset av pliktexemplar i övrigt. Dessa intressen bör emellertid, som jag redan framhållit i 1.1.1 bli föremål för en samlad bedömning och inte bedömas var för sig och i konsekvens härmed bör leveransskyldigheten regleras i en och samma lag och inte i en lag beträffande biblioteksexemplar med arkivprägel (nationalexemplaret och dess reservexemplar) och i en annan lag beträffande övriga biblioteksexemplar.

Vad nationalexemplaret beträffar finner jag det självklart att kungl. biblioteket även i fortsättningen skall som nationalbibliotek ta hand om detta. Reservexemplaret bör tas om hand av ett stort universitetsbibliotek på betryggande avstånd från kungl. biblioteket. Jag föreslår i likhet med forskningsbiblioteksrådets i 2.4 omnämnda arbetsgrupp att Lunds universitetsbibliotek anförtros uppgiften. Såväl nationalexemplaret som reservexemplaret bör vara så fullständigt som möjligt. De bör t.ex. även omfatta oförändrade omtryck och upplagor. Närmare synpunkter på nationalexemplaret och reservexemplaret (tillika nationellt låneexemplar) lämnas nedan under avsnitten 2.5.4.2 och 2.5.4.3.

När det gäller övriga pliktexemplar har jag redan i 2.4 övervägt olika möjligheter till begränsning i såväl producenternas som de mottagande bibliotekens intresse av leveransskyldigheten alternativt andra former för dennas fullgörande än nuvarande pliktleveransordning. Jag har dock funnit att så starka principiella skäl talar för att de olika utbildningsregionerna behandlas på ett likvärdigt sätt vad beträffar tillgång för forskningsändamål m.m. av svensk skrift, att det inte vore försvarligt att särbehandla någon av regionerna. Samtliga bör därför försörjas med det svenska trycket på samma sätt som redan nu sker till de

äldre universitetsbiblioteken. Jag föreslår alltså att pliktleverans skall gå till förutom kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek samtliga fem övriga utbildningsregioner.

Mitt förslag innebär en utökning av det totala antalet pliktexemplar (nationalexemplet och reservexemplet inräknade) från fem (det nuvarande granskningsexemplet inräknat) till sju. Samtidigt innebär förslaget en principiell begränsning i fortsättningen av antalet exemplar. Exemplaren blir att betrakta som regionsexemplar, där åtkomsten och tillgängligheten av svenskt tryck kanaliseras via de sex universitetsbiblioteken. Ytterligare pliktleveranser av svenskt tryck till andra högskolebibliotek inom regionerna bör alltså ej komma i fråga.^{1/}

Pliktleveranserna för regionerna bör naturligen gå till de nuvarande universitetsbiblioteken, d.v.s. universitetsbiblioteken i Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund, Göteborg och Umeå. För universitetsbiblioteket i Lunds del avses dock särskilda regler gälla med hänsyn till exemplarets karaktär av reservexemplar till nationalexemplet och av nationellt låneexemplar. För övriga exemplar bör gälla att de är avsedda för fritt förfogande inom respektive högskoleregioner. Därmed bör även vissa behov av svenskt tryck kunna tillgodoses vid dessa regioners övriga högskoleenheter. Planeringen av hur exemplaren skall disponeras bör ankomma på respektive enhetsstyrelser för de universitet vilkas bibliotek erhåller pliktleveranser efter hörande av respektive regionstyrelser. Konstruktionen förutsätter att de nuvarande reglementena för universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg, som föreskriver att dessa bibliotek i största möjliga utsträckning skall bevara det

1/ F.n. föreligger förfrågningar eller förslag om dylika leveranser för bl.a. högskolan i Sundsvall-Härnösand och för högskolan i Eskilstuna-Västerås.

svenska trycket, ändras så att bestämmelsen med denna förpliktelse utgår. Biblioteken bör istället svara för att tillgången på det svenska trycket på bästa sätt kommer regionen tillgodo. Ytterligare synpunkter på de olika regionsexemplaren lämnas nedan under avsnittet 2.5.4.4

I detta sammanhang bör även det framtida lånesamarbetet mellan biblioteken och mellan regionerna beröras. Som beskrivits i 1.6 regleras detta nu genom särskilda bestämmelser inom forsknings- och folkbibliotekssektorn. Jag förutsätter, att regler av detta slag även kommer att finnas i framtiden och att en översyn sker med hänsyn till de ändrade förhållandena. Därvid kan bl.a. övervägas om inte en anpassning bör ske av de nuvarande låneregionerna till högskoleregionerna med hänsyn till det regionala an-
var inom dessa som torde komma att åligga de olika universitetsbiblioteken även i andra avseenden. ^{1/}

2.5.4.2 Nationalexemplaret

Mitt förslag innebär att kungl. biblioteket erhåller nationalexemplaret och att detta bör vara så fullständigt som möjligt och skall bevaras för framtiden. I bibliotekets instruktion bör såsom nu ingå en bestämmelse om detta. ^{2/}

1/ I statskontorets utredning Biblioteksexemplar av svensk tryckt skrift ingår även ett förslag, att forskningsbiblioteksrådet skulle verkställa en översyn över riktlinjer för interurbanlån med avseende på svenskt tryck. (A.a. 1972, s. 6, 17 och 22). Regeringen har i skrivelse 1973-12-07 föreskrivit att forskningsbiblioteksrådet inom ramen för sin verksamhet skall beakta den av statskontoret angivna frågan.

2/ Den nuvarande lydelsen i kungl. bibliotekets instruktion (SFS 1965:733, § 2) har i berört avseende följande lydelse:

Biblioteket är nationalbibliotek med uppgift att samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna tryckta skrifter samt utomlands utgivna tryckta skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden.

När det gäller utnyttjande och tillhandahållande av national-exemplaret förutsätter jag att det svenska trycket även fortsättningsvis skall kunna studeras i kungl. bibliotekets läsesal. I begreppet nationalexemplar ligger inte att exemplaret i fråga skall förvaras oåtkomligt. Tvärtom är det ju meningen att det skall vara tillgängligt för forskning och annat studium. Det skall inte vara ett dött utan ett levande kapital. Detta bör även gälla i fråga om sådant tryck - exempelvis småtryck - som framdeles enligt förslaget i huvudsak endast kommer att föreligga i ett komplett exemplar vid kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek. Kungl. bibliotekets exemplar bör även kunna utnyttjas för bibliotekets f.n. rätt omfattande utställningsverksamhet samt för bibliografiskt arbete m.m. inom biblioteket. Med hänsyn till den föreslagna konstruktionen med endast ett nationalexemplar (och ett reservexemplar i Lund) förutsätter jag dock att ytterligare restriktivitet i förhållande till dagens läge kan bli aktuell, när det gäller tillhandahållande av bibliotekets bestånd av svenskt tryck på annat sätt än i läsesal.

MMU har föreslagit (DsJu 1976:18 s. 5) att kungl. biblioteket skall erhålla två national(arkiv)exemplar, varav det ena skall betraktas som reservexemplar. Kungl. biblioteket har i sitt remissvar^{1/} anslutit sig till förslaget, mot vilket beslut dock chefen för bibliotekets svenska tryckavdelning reserverat sig under åberopande av de katastrofala följder det skulle få för avdelningen och dess personal, om en utvidgning av leveranserna genomfördes, innan biblioteket tilldelats mera personal och arbetsutrymmen. I de resursförstärkningar som skulle erfordras för omhändertagande av ytterligare ett exemplar ingår enligt remissvaret - utöver en ökning av hanteringsutrymmen och lagerlokaler - ett personaltillskott på ca 18 arbetskrafter på heltid. Det senare innebär i det närmaste en fördubbling av den nuvarande personalstyrkan (ca 20 hel-

1/ Riksbibliotekariens remissvar för kungl. biblioteket
1977-03-25.

tidstjänster) på avdelningen. Jag har också för egen del kommit fram till att det inte f.n. är praktiskt görligt att ålägga kungl. biblioteket att omhänderta två nationalexemplar. Frågan om det andra nationalexemplarets placering måste därför lösas på ett annat sätt.

Av övriga remissinstanser har riksarkivet (1977-03-17) understrukit de kraftiga krav på accessionsutrymme och ökade personella resurser som ytterligare ett exemplar för kungl. biblioteket skulle innebära. Riksarkivet har även framhållit, att säkerheten för att skriften bevaras för framtiden inte alltid kan garanteras av de dubbla exemplaren. Bevarandet beror även på vilket papper och vilken tryckpasta som använts för att framställa exemplaren.

Forskningsbiblioteksrådet har i sitt remissvar (1977-03-21) anslutit sig till tanken på att två arkivexemplar förvarade på skilda håll erfordras ur säkerhetssynpunkt. Det andra arkivexemplarets förvaring bör dock enligt rådet hänskjutas till den av regeringen tillsatta utredningen beträffande biblioteksexemplaren. Denna utredning bör, enligt rådet, även taga upp frågan om kungl. bibliotekets behov av ett bruks-exemplar av svenskt tryck för bl. a. utlåning. Jag anser som redan nämnts att en lämplig placering av reservexemplaret är vid Lunds universitetsbibliotek, där det även bör kunna fylla vissa andra funktioner. (Jfr nedan avsnitt 2.5.4.3). Kungl. bibliotekets behov av en från nationalexemplaret avskild bruksexemplarsamling av mera frekvent tryck borde även i fortsättningen kunna tillgodoses genom det s.k. förlagsexemplaret till nuvarande bibliografiska institutet, i viss utsträckning kompletterat genom köp. Denna leverans bygger på en frivillig överenskommelse mellan branschorganisationerna och kungl. bibliotek med utgångspunkt i den s.k. Bokkatalogkommitténs förslag 1952. Enligt vad jag under hand inhämtat från Svenska bokförläggareföreningen föreligger inga planer från branschorganisationens sida att föreslå några förändringar i dessa leveranser.

Förlagsleveranserna till bibliografiska institutet innefattar ej småtryck och ej heller vissa andra kategorier av tryck. En del kompletteringar av de senare görs genom köp. Detta gäller dels periodika, dels visst tryck som f.n. endast registreras i femårsförteckningen Svensk bokkatalog. Leveranserna innehåller dock i stort sett allt bokmaterial som saluförs i bokhandel och som även inom biblioteken utgör den mest frekventa delen av samlingarna. Med hänsyn till att kungl. bibliotekets exemplar i första hand bör utnyttjas lokalt, att den nuvarande fjärrlåneverksamheten bör kunna baseras på det reservexemplaret i Lund och på övriga regions-exemplar, samt att en avlastning av kungl. bibliotekets exemplar även kan antas ske genom tillkomsten av det föreslagna regionsexemplaret av svenskt tryck till universitetsbiblioteket i Stockholm, anser jag, att en konstruktion enligt föreslagen modell skulle vara ändamålsenlig och tillfredsställande även med hänsyn till de krav som bör ställas på skydd av nationalexemplaret mot förslitning.

2.5.4.3 Det nationella reservexemplaret

MMU har som nämnts föreslagit att två exemplar av varje tryckt skrift skall levereras till kungl. biblioteket av säkerhetsskäl. MMU - som kallar dessa exemplar för arkiv-exemplar - har däremot ej tagit ställning till frågan i vilken utsträckning dessa även kan tjäna som biblioteksexemplar. (DsJu 1976:18 s. 23). I likhet med MMU anser jag, att säkerhetsskäl talar för att nationalexemplaret kompletteras med ett nationellt reservexemplar, även om jag är medveten om att också sådana faktorer som exempelvis papperskvalitet kommer att påverka möjligheten att för framtiden bevara enskilda tryckalster. Förekomsten av dubbla exemplar utgör inte ensam tillräcklig garanti för beständigt bevarande.

För placering av reservexemplaret vid Lunds universitetsbibliotek talar förutom förut nämnda omständigheter även, att biblioteket sedan 1968 har en med kungl. biblioteket likartad organiserad särskild småtrycksavdelning samt att Svenska

akademins ordboksredaktion är belägen inom biblioteket och ständigt nyttjar dess svenska trycksamling.

I leveransavseende bör reservexemplaret jämföras med nationalexemplaret och alltså exempelvis även omfatta oförändrade omtryck av upplagor m.m. Vad gallring av samlingarna beträffar (jfr 2.11) bör detta ske restriktivt och i samråd med nationalbiblioteket.

Med att reservexemplaret tillika skall vara nationellt låneexemplar avser jag att beståndet vid Lunds universitetsbibliotek skall kunna utnyttjas för sådan internationell låneverksamhet som förutsättes i Unescos NATIS-program särskilt med hänsyn till sådant material (oförändrade upplagor, visst småtryck) som i framtiden kan komma att saknas vid de övriga universitetsbiblioteken. Programmet föreskriver bl.a. att varje land skall svara för att det nationella materialet även skall kunna tillhandahållas internationellt som fjärrlån. (I vilken utsträckning en fördelningsplan skall äga rum när det gäller det internationella utlånet av det mera frekventa materialet - som normalt kommer att finnas vid alla universitetsbiblioteken - bör bli en fråga för forskningsbiblioteksrådet eller det organ som kan komma att ersätta detta vid den framtida utformningen av de nationella lånereglerna. Hela detta utlån är för närvarande högst begränsat. Jfr s. 238, not 1). Vidare bör biblioteket svara för sådana fjärrlån inom landet, för vilka material saknas i den nationella lånekedja, som kan förutsättas komma att finnas även i framtiden.

Lunds universitetsbiblioteks exemplar blir inte bara ett reservexemplar för nationalexemplaret och i viss begränsad utsträckning ett nationellt låneexemplar utan också ett regionsexemplar. Givet är dock att det kan fungera som sådant endast om och i den mån dess primära funktioner medger det. I motsats till de övriga regionsexemplaren kommer därför exemplaret ej att kunna gallras och ej heller spridas på andra bibliotek inom regionen. Så torde inte heller nu vara fallet. Troligtvis kommer också vissa restriktioner att böra

gälla vad beträffar hemlån i avsikt att skydda beståndet. Likaväl som det åligger biblioteket att svara för internationellt utlån bör dock utlån av svenska skrifter under alla förhållanden kunna ske till andra bibliotek eller institutioner i form av läsesalslån eller motsvarande. Samtidigt som vissa begränsningar för regionalt utnyttjande sålunda kommer att finnas bör man dock betänka att exemplaret kommer att hållas mycket komplett och tillgängligt i universitetsbibliotekets lokaler, vilket givetvis också är en tillgång för regionen. Regler för utnyttjandet av exemplaret bör utarbetas inom universitetsbiblioteket i samråd med kungl. biblioteket och forskningsbiblioteksrådet eller det organ som kan komma att ersätta detta.

2.5.4.4 Regionsexemplaren

I tidigare lagstiftning har icke någon bestämd åtskillnad gjorts mellan national(arkiv)exemplar och pliktexemplar i övrigt. Den uppläggning jag förordar innebär att national-exemplaret och dess reservexemplar ges en särskällning i förhållande till övriga pliktexemplar. När det gäller national-exemplaren bör leveransen medföra en skyldighet att för framtiden bevara materialet. När det gäller övriga plikt-exemplar bör ej någon sådan skyldighet anses följa av plikt-leveransen. Syftet med pliktleveranserna blir här att tillgodose forskares och andra nyttjares behov av svenskt tryck inom i första hand respektive region i samtid och framtid. Ordet framtid innebär dock i princip här ej mera än det gör beträffande bibliotekets övriga förvärv. Med hänsyn till detta bör såväl gallring som fördelning av materialet kunna ske på det sätt som bedöms som mest ändamålsenligt för regionens del. Då regionernas strukturer är ganska olika kan bedömningarna förmodas bli olika i olika regioner.

Pliktleveranser sker f.n. till universitetsbiblioteken i fyra av de sex högskoleregionerna, nämligen Göteborgs, Lunds,

Uppsalas och (i begränsad omfattning) Umeås högskoleregion. Däremot föreligger ej leveransskyldighet till universitetsbiblioteken i de två återstående regionerna, nämligen Linköpings och Stockholms högskoleregion. Följande synpunkter kan anläggas på de olika regionsexemplaren.

Lunds högskoleregion

För frågor i samband med leveranserna till Lunds universitetsbibliotek hänvisas till avsnitt 2.5.4.3 om ett nationellt reservexemplar.

Göteborgs och Uppsalas högskoleregioner

Såväl universitetsbiblioteket i Göteborg som universitetsbiblioteket i Uppsala har under en lång tid erhållit pliktleveranser av svenskt tryck och byggt upp mycket betydande samlingar. (För Uppsalas del sedan 1692 och för Göteborgs del - med vissa inskränkningar - sedan 1921). I reglementena för de tre äldre universitetsbiblioteken står inskrivet, att det åligger dem att i största möjliga utsträckning samla och förvara all inhemsk litteratur. Som ovan framhållits bör denna föreskrift utgå och utom för Lunds universitetsbibliotek ersättas med att biblioteken äger att efter närmare föreskrifter fritt disponera exemplaren för i första hand regionens behov. Det är givet, att lösningarna här kommer att variera mellan de olika regionerna och universitetsbiblioteken beroende på lokala förhållanden och historiska skäl. En tänkbar lösning är, att universitetsbiblioteket tilldelas ett särskilt regionalt ansvar i dessa liksom säkert även i andra frågor. Själva ansvaret för planeringen av hur exemplaren skall utnyttjas bör - som ovan nämnts - ankomma på enhetsstyrelserna för de universitet vars bibliotek erhåller pliktexemplar efter hörande av respektive regionsstyrelser.

Bibliotekens kostnader för pliktexemplaren kommer ej att förändras, om mitt förslag som innebär i stort sett oförändrad leveransvolym genomförs. Möjligheten till rationaliseringsvinster genom bl. a. ökad gallring bör prövas inom varje region.

Kostnader för en ökad regionaliserad verksamhet förutsätts bli redovisade i sedvanlig ordning i de årliga anslagsframställningarna.^{1/}

Umeå högskoleregion

Frågan om ett biblioteksexemplar för Umeå universitetsbibliotek har ovan belysts i samband med redogörelse för utnyttjande av granskningsexemplaret (avsnitt 2.5.1). I samband med behandlingen av förslaget om ett avskaffande av granskningsexemplaret anförde justitieministern följande (prop 1975/76:204 s. 149).

Efter ett regeringsbeslut från år 1966 överlämnas - med vissa begränsningar - granskningsexemplar av tryckt skrift till universitetsbiblioteket i Umeå. Efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet vill jag som min åsikt uttala att sloandet av ordningen med granskningsexemplar inte bör få leda till en försämring av Umeåbibliotekets litteraturförsörjning. Lämpligen kan skyldigheten att lämna granskningsexemplar i behövlig omfattning ersättas av skyldighet att leverera biblioteksexemplar till universitetsbiblioteket i Umeå.

Mitt förslag innebär, att Umeå universitetsbibliotek erhåller pliktleveranser i samma utsträckning som de övriga universitetsbiblioteken i de olika regionerna (med visst undantag för Lundaexemplaret). Redan då Umeå 1967 erhöll rätten till granskningsexemplaret föreskrevs att biblioteket skulle få avhända sig sådant tryck som inte fordrades för utbildning och forskning vid biblioteket (prop 1967:1 bil. 10 s 262; kungl. brev 1966-11-25). Denna rätt, som enligt mitt förslag skall tillkomma även övriga universitetsbibliotek utom Lunds skall givetvis kvarstå samtidigt som ett ökat regionalt ansvar läggs, när det gäller att tillhandahålla och nyttiggöra exemplaret.

1/ Vissa synpunkter på biblioteksorganisationen inom Uppsala högskoleregion har lämnats av Organisationskommittén för Uppsala högskoleregion i anslagsframställning 1976-09-23. Härvid understryks bl a behovet av en ökad fjärrlåneverksamhet och möjligheterna att tilldela universitetsbiblioteket ett ökat regionalt ansvar i olika biblioteksfrågor.

En övergång från granskningsexemplar till biblioteksexemplar innebär en viss ökning av materialet i förhållande till nuvarande läge beroende bl. a. på att även det statliga trycket tillkommer. Vid förfrågan har dock universitetsbiblioteket uppgivit, att en övergång inte skulle få driftskostnadskonsekvenser i form av krav på personalökningar. Anledningen till detta är, att den arbetsinsats som idag krävs för att erhålla statligt tryck och komplettera bristerna i granskningsexemplaret och som bortfaller vid pliktleverans, anses motsvara ökningarna vid mottagning av ett komplett biblioteksexemplar. Även ökningen av behov av magasinutrymmen bedöms som marginella.^{1/} Kostnaderna för ett ökat regionaliserat utnyttjande bör redovisas genom ordinarie anslagsframställningar på samma sätt som anförts rörande Göteborg och Uppsala.

Linköpings högskoleregion.^{2/}

Linköpings högskolas bibliotek, numera Linköpings universitetsbibliotek, började sin verksamhet 1969. Det betjänade då Stockholms universitetsfilial och de nya forsknings- och utbildningsenheterna i medicin och teknik. Verksamheten vid universitetet har successivt utökats. F.n. föreligger ett förslag till en tvärvetenskaplig och tematiskt orienterad forskningsorganisation inom i första hand de områden som representeras av den filosofiska fakulteten.^{3/} Förslaget innebär bl a att också den sjätte högskoleregionen för utbildning och forskning i landet skulle få resurser för forsknings- och forskarutbildning även inom den filosofiska fakultetens område.

1/ Universitetsbibliotekets remissyttrande 1975-10-16 över Massmedieutredningens förslag till massmediegrundlag (SOU 1975:49).

2/ En promemoria med Förslag till biblioteksorganisation inom östra utbildningsregionen har 1976-06-18 framlagts av överbibliotekarie Hans Baude inom Organisationskommittén för östra högskoleregionen.

3/ Tema. Ny väg för forskning vid universitetet i Linköping. Betänkande av Forskningsorganisatoriska gruppen. (FOG). Linköpings universitet. Linköping 1976.

I den utredning som låg till grund för inrättandet av dåvarande högskolebiblioteket framhölls, att försörjningen med svenskt tryck ej borde baseras på leveranser av s.k.

biblioteksexemplar utan på köp. Som skäl anfördes, att samlingarna av olika skäl borde begränsas till att endast omfatta den mest relevanta referens-, forsknings- och studielitteraturen. (Jfr ovan s.120). I statskontorets utredning 1972 angående biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift ansågs någon ändring av lagen med hänsyn till den då rådande situationen vid Linköpings högskolas bibliotek och Stockholms universitetsbibliotek ej påkallad.^{1/} Förslag om att leveransskyldighet av svenskt tryck borde utvidgas att gälla även Linköpings högskolas bibliotek framfördes av biblioteks nämnden vid högskolan i dess yttrande (1973-01-03) över utredningen. Universitetet har sedermera vid olika tillfällen återkommit till ämnet bl. a. i en särskild skrivelse 1976-06-16 till regeringen angående försörjningen av svenskt tryck inom östra högskoleregionen. Efter att ha rekapitulerat ärendets behandling anförde man därvid bl. a.:

Med anledning härav får konsistoriet framhålla att konsistoriet utgår från att frågan om svensktrycksförsörjningen till Linköpings universitetsbibliotek löses på samma sätt som kan komma att gälla för övriga universitetsbibliotek.

Landets indelning i utbildningsregioner utgör numera en naturlig organisatorisk bas för svensktrycksförsörjningen inte bara för forskningsändamål utan en sådan basering skulle även kunna betjäna folk- och länsbiblioteken för mer långsiktig försörjning av utlåningsexemplar av svensk litteratur (bruksexemplar).

Konsistoriet vid universitetet i Linköping hemställer att försörjningen av svenskt tryck för universitetet i Linköping beaktas i det fortsatta arbetet med bl a följdlagstiftning till tryckfrihetsförordningen.

Mitt förslag innebär att Linköpings universitetsbibliotek erhåller pliktleveranser i samma utsträckning och på samma villkor som gäller för universitetsbiblioteken (med visst undantag för Lund) i de övriga högskoleregionerna.

1/ A.a. (1972), s. 17

Leveranserna innebär en avsevärd ökning av materialet i jämförelse med vad som nu erhålles genom köp. (Inköpsbudgeten för svenskt tryck inkluderande extra referensexemplar, kurslitteratur m.m. uppgår f.n. till 160 000 kr/år.) Enligt en inom universitetsbiblioteket gjord uppskattning skulle en övergång till pliktleveranser medföra ett ökat personalbehov motsvarande en lönesumma på ca 300 000 kr/år, sedan kostnader för viss personalreducering avräknats för delar av det förvärv som nu erhålles genom köp. Det är dock att märka att summan inkluderar kostnader på personalsidan, som redan begärts eller kommer att begäras, för en höjning av den nuvarande förvärvsnivån. Enligt de beräkningar som i annat sammanhang gjorts av överbibliotekarien på uppdrag av forskningsbiblioteket skulle en anskaffning baserad på förvärv genom köp, gåvor och byte totalt dra avsevärt större kostnader än ett system med pliktleverans. (Jfr 2.12.)

Stockholms högskoleregion

Biblioteksförhållandena i huvudstaden är mera differentierade och speciella än på de övriga universitetsorterna och kräver här en något utförligare behandling. Stockholm är den stad som sammanlagt har de största biblioteksresurserna i Sverige. Anders Rybergs guide "Bibliotek i Storstockholm", som publicerades 1969, förtecknar sammanlagt ca 200 bibliotek. Den vid kungl. biblioteket f.n. baserad bokbils-servicen betjänar dagligen ca 50 bibliotek och är av stor betydelse för ett gemensamt utnyttjande av resurserna. Ett 20-tal bibliotek utnyttjar även möjligheten att deponera mindre frekvent material i den genom kungl. biblioteket administrerade statens biblioteksdepå i Bålsta, varifrån inlån lätt kan göras med hjälp av biltransporter ca 3 gånger i veckan.

Stockholm innehåller även sedan 1 juli 1977 fyra olika högskoleenheter (jfr ovan s. 123) och en femte är under utredning. Tre av dessa enheter disponerar över stora bibliotek, nämligen tekniska högskolans bibliotek (för främst teknik, matematik, fysik och kemi), karolinska institutets bibliotek (för främst medicin och odontologi) samt Stockholms

universitetsbibliotek (för humaniora, samhällsvetenskap, juridik och matematik/naturvetenskap.)^{1/} Av väsentlig betydelse för behandling av frågan om biblioteksexemplar av svenskt tryck är givetvis slutligen det förhållandet, att kungl. biblioteket är beläget i Stockholm och i sin egenskap av nationalbibliotek mottager ett fullständigt biblioteksexemplar av svenskt tryck. Biblioteket har även fram t.o.m. den 1 juli 1977 instruktionsenligt fyllt rollen som ett universitetsbibliotek inom humaniora, samhällsvetenskap och juridik.

Fr. o. m. den 1 juli 1977 har dock kungl. bibliotekets uppgift att även fungera som ett universitetsbibliotek i princip övergått till Stockholms universitetsbibliotek, som direkt underställts universitetet. Förändringen går tillbaka på en inom H 75-S framlagd utredning,^{2/} i vilken det föreslagits att universitetet skall få det fulla ansvaret för den vetenskapliga litteraturförsörjningen till utbildning och forskning vid universitetet. Förslaget innebär även, att universitetet övertar personalansvaret för den personal, som f.n. är placerad vid dess och Latinamerika-institutets bibliotek. Så har även skett fr.o.m. 1977-07-01. H 75-S föreslog slutligen, att universitetet skulle tillföras den medelsförstärkning för bokinköp och bokbindning, som den ändrade uppgiftsfördelningen mellan kungl. biblioteket och universitetet motiverade och det antal tjänster som krävdes för de utökade uppgifterna. Så har hittills endast skett i begränsad utsträckning. I avvaktan på BIDOK:s kommande förslag bör enligt departementschefen den slutliga överföringen av uppgifter till universitetsbiblioteket anstå.^{3/} Här bör

1/ För en översikt över biblioteksorganisationen inom den nya högskolan i Stockholm, se även [Thomas Tottie,] Promemoria rörande den yttre organisationen av de vetenskapliga biblioteken vid de statliga högskoleenheterna i Stockholms högskoleregion. Stockholm H-75-S Biblioteksgruppen 1976-05-17.

2/[Thomas Tottie] Utredning och förslag rörande kungl. bibliotekets nuvarande service till utbildning och forskning. Stockholm, H 75-S Biblioteksgruppen 1976-02-02.

3/ Prop 1976/77:59, s 346

dock noteras, att avgränsningen mellan kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket främst berört förvärv och hållande av utländsk litteratur. Kungl. bibliotekets uppgift att som nationalbibliotek mottaga och bevara det svenska trycket har ej ifrågasatts.

I en riksdagsmotion som framlagts i april 1976 av herr Pettersson i Lund^{1/} har synpunkter förts fram om en begränsning av innehållit i pliktleveranserna och samtidigt införande av ett system med rekvisitionsrätt av småtryck, stenciler och liknande. (Jfr 2.4.) Förslaget innebär dock även en ökning av kretsen av bibliotek, som bör erhålla leveranser och äga rekvisitionsrätt till att utöver universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg även omfatta motsvarande bibliotek i Umeå, Linköping och Stockholm.

I det uttalande till BIDOK, som en av forskningsbiblioteksrådet särskilt tillsatt arbetsgrupp avgav 1976-10-04 har förslag framförts om sex pliktexemplar. Dessa borde utgöras av ett nationalexemplar (kungl. biblioteket), ett nationellt låneexemplar (förslagsvis Lunds universitetsbibliotek) samt fyra s.k. bruksexemplar. De senare var avsedda för fritt förfogande inom Göteborgs, Linköpings, Uppsalas och Umeås högskoleregioner. För Stockholms högskoleregion föreslogs inget exemplar. Närheten till national-exemplaret vid kungl. biblioteket, eventuellt kompletterat med interurbana lånemöjligheter vad avser Lundaexemplaret bidrog till arbetsgruppens ställningstagande.

Jag har för Stockholmsregionens del särskilt övervägt möjligheten att universitetsbiblioteket även i fortsättningen skulle basera sitt förvärv av svenskt tryck på köp och ej på leverans. Fördelarna med detta skulle vara dels att antalet pliktexemplar kunde minskas, dels att universitetsbiblioteket ej skulle behöva handha hela den mängd av bl. a. okatalogiserat småtryck, som innefattas i ett pliktexemplar.

1/ Motion 1975/76:2533

Det starkaste motivet för en sådan ordning är att de kategorier som ej inköps, och som ej heller i viss utsträckning kan förvärvas genom köp, ändå finns tillgängliga inom regionen i form av nationalexemplaret vid kungl. biblioteket.

De skäl som talar för att pliktleveranser skall kanaliseras till Stockholmsregionen via universitetsbiblioteket på samma sätt som i övriga regioner är främst följande: Rent principiellt talar skäl för att ej särbehandla Stockholmsregionen när det gäller tillgången till svenskt tryck. Ytterligare ett exemplar avsett för regionalt bruk skulle också minska trycket på nationalexemplaret och riskerna för förslitning av detta. Mitt förslag syftar även till att lägga ytterligare vikt vid att bevara nationalexemplaret, som i fortsättningen (tillsammans med reservexemplaret) är det enda av pliktexemplaren, som har en klar arkivfunktion för framtiden. Själva Stockholmsregionens ovan antydda rikt, differentierade karaktär vad specialbibliotek m.m. beträffar inbjuder även till en spridning av exemplar på ett sätt som givetvis aldrig kan komma ifråga när det gäller nationalexemplaret. De olika specialbibliotekens funktion som ansvarsbibliotek inom sina ämnesområden skulle kunna förbättras genom en systematisk uppbyggnad av material av detta slag. Som några exempel utöver de stora högskolebiblioteken kan här nämnas Musikaliska akademins bibliotek för musikalier, statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (som f.ö. kommer att lokaliseras till universitetsbibliotekets huvudbyggnad) samt Lärarhögskolans bibliotek för läroböcker och undervisningsmaterial, samt Handelshögskolans bibliotek för ekonomiska verksamhetsberättelser, visst affärstryck m.m.^{1/}Liksom i övriga regioner bör även folk- och länsbibliotekens behov av mer långsiktig försörjning av tryckta svenska skrifter beaktas vid disponering av exemplaren.

1/ Ett förslag om fördelning av material på ett likartat sätt diskuterades redan i forskningsberedningens fjärde promemoria 1963 (s. 14) av nuvarande överbibliotekarien Björn Tell. Förslaget om ansvarsbibliotek (delvis efter finskt mönster) har nyligen upptagits inom BIDOK i dess kommande förslag.

Vid en avvägning av för- och nackdelar har jag stannat vid att föreslå, att även Stockholms universitetsbibliotek skall erhålla ett regionsexemplar av leveranspliktigt tryck. Vid underhandskontakter med Stockholms universitet har jag erfarit, att lokaler för mottagning, distribution och lagring även kan beredas under en övergångstid i avvaktan på ett färdigställande av den stora huvudbiblioteksbyggnad, som beräknas kunna tagas i bruk under budgetåret 1980/81. Liksom i Linköping innebär införandet av ett pliktexemplar en kraftig ökning av bibliotekets förvärv av svenskt tryck i förhållande till nuläget. Kostnaderna torde också uppgå till ungefär desamma som beräknats i Linköping. Även för Stockholms universitetsbibliotek bör dock noteras att en ökning av förvärvet av svenskt tryck under alla förhållanden måste äga rum med vad det innebär av medel för personal och inköp för att biblioteket nöjaktigt skall kunna fullfölja de av statsmakterna i princip fastställda uppgifterna. Liksom i Linköping torde härvid på sikt ett system med pliktleveranser ställa sig mer ekonomiskt än en anskaffning-i den utsträckning den är möjlig - baserad på förvärv genom köp, gåva och byte.

2.6 Leveranspliktens omfattning

2.6.1 Allmänt

I propositionen med förslag till nu gällande lag angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift anförde departementschefen om leveransernas omfattning (prop 1949:11 s 9):

Beträffande leveransernas omfattning bör den allmänna utgångspunkten vara att allt som är att hänföra till tryckt skrift i tryckfrihetsförordningens mening skall levereras till biblioteken. Härav följer att leveranserna icke kommer att omfatta skrifter som mångfaldigats på annat sätt än genom tryckpress. Vissa skäl kunna väl anföras för att även t.ex. stencilerade vetenskapliga arbeten böra levereras och bevaras i biblioteken. Det torde emellertid icke vara lämpligt att vid bestämmande av leveransskyldighetens omfattning frångå den begreppsbestämning som ligger till grund för tryckfrihetsförordningens tillämplighet.

Den ståndpunkt som intogs 1949 måste då ha tett sig så mycket naturligare som boktryckarna då var ålagda att avlämna granskningsexemplar av vad som enligt TF utgjorde tryckt skrift och det under sådana förhållanden skulle kunna vålla svåra komplikationer att lägga en annan begreppsbestämning till grund för skyldigheten att leverera biblioteksexemplar än den som låg till grund för skyldigheten att leverera granskningsexemplar. Sistnämnda skyldighet upphör att gälla den 1 januari 1978 och kvar finns endast en skyldighet att bevara exemplar av tryckt skrift för granskning. Denna skyldighet och skyldigheten att lämna exemplar av skrift till bibliotek eller arkiv står inte i samma samband med varandra som skyldigheten att leverera granskningsexemplar och skyldigheten att leverera biblioteksexemplar har gjort. Man behöver därför inte på samma sätt som förut känna sig bunden av TF:s begreppsbestämningar vid valet av utgångspunkt för bestämmandet av leveransskyldighetens omfattning. Finnes TF:s begreppsbestämningar fortfarande vara de lämpligaste för ändamålet saknas dock naturligtvis anledning att välja några andra.

Den skriftliga produktion som det på förut angivna grunder är angeläget att bevara för framtiden och hålla tillgänglig för alla intresserade är till helt övervägande del framställd genom tryckpress. De tryckta skrifterna intar alltså fortfarande en central position i sammanhanget och det är självklart att de med vissa begränsningar i främsta rummet bör omfattas av leveransskyldigheten. Enligt 1 kap 6 § TF skall tryckt skrift för att anses såsom sådan vara utgiven. Enligt 1 § gällande lag har också som föremål för leveransskyldigheten angetts "tryckt skrift, som framställts här i riket och här utgivits". Ändamålsenligheten av att göra leveransskyldigheten beroende av inte blott att skriften tryckts utan också av att den utgivits har inte ifrågasatts. Något behov har inte gett sig till känna av någon ändring i detta hänseende. Också i en kommande lag om leveransskyldighet gentemot biblioteken bör därför det i 1 kap 5 § TF bestämda begreppet tryckt skrift läggas till grund med den innebörd det har i 1 kap 6 § TF.

Emellertid inträder den 1 januari 1978 den förändringen att TF blir tillämplig inte bara på skrift som framställts i tryckpress utan också på skrift som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, om utgivningsbevis gäller för skriften eller om skriften är försedd med beteckning, som utvisar att den är mångfaldigad, samt i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som har mångfaldigat skriften och om ort och år för mångfaldigandet. Innebörden av förändringen är att den som vill framställa en skrift i TF:s hägn inte längre kommer att vara hänvisad uteslutande till att framställa den i tryckpress utan kommer att också kunna framställa den genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande. Iakttar han bara de uppställda formkraven, kommer skriften att åtnjuta samma skydd som om den var en tryckt skrift. TF:s regler om förbud mot censur och hindrande av framställning och spridning och om meddelarskydd kommer t.ex. att gälla. Det är svårt att innan någon erfarenhet

ännu vunnits av den nya ordningen bilda sig någon säker uppfattning om i vilken utsträckning och för vilka ändamål möjligheten att få de stencilerade och därmed jämställda skrifterna likställda med tryckta skrifter kommer att utnyttjas. Sannolikt synes dock att möjligheten främst kommer att tas i anspråk vid framställning av periodiska skrifter, eftersom sådana på ett helt annat sätt kan ha fördel av TF:s regler, t.ex. reglerna om meddelarskydd och utgivares ansvar. Även för en icke-periodisk skrift kan det naturligtvis också ibland vara till fördel att komma in under TF:s regelsystem. Förlagen kan t.ex. antas finna det rationellt att hela deras produktion lyder under ett och samma regelsystem oavsett framställningssätt. Såvitt kan bedömas torde man inte ha att vänta sig att stencilerade, fotokopierade eller genom liknande tekniskt förfarande mångfaldigade skrifter i någon större utsträckning kommer att försees med beteckning för att göra TF tillämplig på desamma. Sveriges Författarförbund har i sitt yttrande över MMU:s betänkande Ds Ju 1976:18 anfört att många framställare av stenciler redan nu ofta torde på stencilen ange de uppgifter som fordras för att det stencilerade skall komma in under TF:s tillämpning. De har ett eget och för mottagarna avsett behov av att sätta ut dem. Om de inte ändrar sina rutiner, blir de i fortsättningen skyldiga att avlämna exemplar, fast de egentligen inte har något speciellt intresse av att komma in under TF. Förbundet menar att antalet på grund härav leveranspliktiga stenciler sannolikt är mycket stort och att man kan tveka om huruvida det går att svälja dem jämsides med de över 200 000 redan nu leveranspliktiga tryckalstren. Vad förbundet påpekat kan visa sig bli ett svår-
bemästrat problem. Det bör dock inte bli annat än ett övergångsproblem i så fall. Med en på lämpligt sätt upplagd information bör kunna förebyggas att andra skrifter som framställs genom stencilering eller liknande tekniskt förfarande än de som framställaren verkligen vill få in under TF försees med beteckning som gör dem jämställda med tryckt skrift. En praxis måste kunna utbildas som hindrar att en skrift oför-

happandes råkar in under TF. Om mitt antagande att möjligheten att få andra skrifter än tryckta in under TF kommer att utnyttjas endast sparsamt kan man sålunda knappast räkna med att sådana stencilerade vetenskapliga arbeten som departementschefen nämnde i sitt nys återgivna uttalande genom den nya ordningen kommer att försees med sådan beteckning som är förutsättning för att skriften blir tryckfrihetsrättsligt jämställd med tryckt skrift. Även om man utsträcker leveransskyldigheten till att omfatta också skrift som enligt TF skall likställas med tryckt skrift, torde sålunda fortfarande en stor mängd skrifter falla utanför leveransskyldigheten på grund av att de inte är framställda i tryckpress och inte försetts med den avgörande beteckningen. Detta är naturligtvis så mycket beklagligare då skriften har ett innehåll som gör den värd att bevara och tillhandahålla i ett bibliotek. Framhållas bör här också att moderna elektrostatiske metoder för fotokopiering numera erbjuder i allt väsentligt likvärdiga alternativ till offsetframställning. Utseendemässigt är det mycket svårt att se skillnaden mellan en skrift framställd genom offset och en elektrostatiskt framställd skrift. Men i det förra fallet blir fråga om en tryckt skrift medan i det senare fallet fråga blir om en genom fotokopiering mångfaldigad skrift, på vilken TF blir tillämplig endast om utgivningsbevis gäller för den eller den är försedd med den särskilda beteckningen. Från de synpunkter som nu är att beakta kan det inte vara tillfredsställande att en skrift, som till sitt innehåll är sådan att den naturligen bör införlivas med bibliotekens samlingar, faller utanför leveransskyldigheten om den inte framställts i tryckpress utan t.ex. fotokopierats utan att försees med den särskilda beteckningen. Jag har därför övervägt en lösning som innebär att stencilerade, fotokopierade eller genom liknande tekniskt förfarande mångfaldigade skrifter underkastas leveransplikt inte på grundval av några formella kriterier motsvarande de som ställer sådana skrifter under TF:s skydd utan på grundval av materiella kriterier som gör dem leveranspliktiga när deras innehåll är sådant att leverans och införlivande med boksamlingarna är

sakligt motiverat. Jag har emellertid funnit det svårt för att inte säga omöjligt att uppställa några kriterier som på ett otvetydigt sätt utmärker vilka skrifter som bör vara leveranspliktiga. Det går inte att formulera annat än allmänna kriterier av typen "skrift av bestående värde" eller "skrift av kulturellt eller vetenskapligt värde", vilka skulle ge upphov till stora gränsdragningsproblem i praktiken. Och det måste anses vara av största vikt att reglerna om leveransskyldigheten är så entydiga och klara som möjligt. Lika väl som man lätt bör kunna konstatera om en skrift faller under TF:s skydd eller inte, bör den som mångfaldigt en skrift genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande utan svårighet kunna konstatera om den faller under leveransskyldigheten eller ej. Jag har därför stannat för att inte föreslå någon utvidgning av leveransskyldigheten till att omfatta genom annan teknik än tryckningstekniken mångfaldigade skrifter med leveransvärdigt innehåll. När det gäller sådana skrifter får man alltså framdeles som hittills sätta sin lit till att biblioteken spårar upp och införlivar dem med sina samlingar på annat sätt än genom pliktleveranser. Vad nu sagts innebär emellertid inte att man också skall avstå från att låta leveransskyldigheten omfatta sådana av dessa skrifter som ställts under TF:s skydd. Dessa skall vara lätt urskiljbara och de kan antas normalt ha ett innehåll som gör dem värda att införlivas med bibliotekens boksamlingar. Tillfället bör givetvis då inte försittas att åtminstone få denna del av den icke tryckta leveransvärda produktionen in under leveransskyldigheten. Jag föreslår därför att i princip varje skrift på vilken TF är tillämplig skall vara leveranspliktig.

När det gäller utrikes tryckta skrifter kommer föreskriften i 13 kap 4 § om av vilka sådana skrifter granskningsexemplar skall lämnas och vem som skall vara skyldig att fullgöra detta att upphöra att gälla den 1 januari 1978, efter vilket datum frågan om exemplar för granskning i stället skall vara reglerad i lag. MMU har i sitt förslag till lag om tillämp-

ning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen valt att låta en skyldighet att bevara ett exemplar av skriften ett år från utgivningen och därunder hålla det tillgängligt för envar gälla för samma kategorier av utrikes tryckta skrifter som de för vilken skyldigheten att avlämna granskningsexemplar nu gäller. Med hänsyn härtill och då inga önskemål framkommit om ändring bör leveransskyldigheten även i fortsättningen gälla samma kategorier av utrikes tryckta skrifter som hittills varit fallet.

2.6.2 Böcker och broschyrer

2.6.2.1 Allmänt

Som framgår ovan av avsnitt 1.5.2 utgör böcker och broschyrer räknat i titlar en mindre men givetvis mycket viktig del av den totala årliga pliktleveransen. Av den statistik som årligen publiceras i årskatalogen av Svensk bokförteckning och Statistisk årsbok för Sverige framgår såväl fördelning på ämnesområden och på publiceringsspråk som en specifikation av översättningar till svenska efter originalspråk. Av redovisningen framgår också, att (1975) ca 69 % av de redovisade titlarna utgjordes av facklitteratur, ca 21 % av skönlitteratur och ca 9 % av barn- och ungdomslitteratur. Samtliga dessa kategorier blir enligt vad förut sagts oförändrat leveranspliktiga. Det förefaller dock finnas grund för vissa begränsningar vad beträffar skrift, som är ett oförändrat omtryck av en redan levererad skrift.

2.6.2.2 Oförändrat omtryck

Frågan om leverans av oförändrade omtryck av tryckt skrift finns behandlad i förarbetena till 1949 års tryckfrihetsförordning och lagen samma år angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift. Sålunda anförde 1944 års tryckfrihetssakkunniga i sitt förslag till ny tryckfrihetsförordning (SOU 1947:60 s. 231):

Vid tryckning särskilt av böcker förekommer, att flera upplagor trycks samtidigt. Upplagorna ha samma innehåll; endast upplagens beteckning på titelsidan är olika. Det förekommer även att, sedan en skrift tryckts, sätningen får kvarstå för den händelse ytterligare tryckning skulle erfordras. Vid fortsatt tryckning kan då förekomma, att endast upplagens beteckning ändras. Arkivleveransernas syfte är, såsom tidigare anförts, att möjliggöra fullständiga samlingar av allt svenskt tryck för vetenskapliga och liknande ändamål. Ur denna synpunkt kan det ofta vara tillräckligt att endast ett exemplar lämnas av flera helt lika upplagor. Även eljest torde det kunna förekomma, att tryckta skrifter, ehuru de icke äro att hänföra till bild- eller tillfällighetstryck, äro sådana att de icke behöva bevaras i biblioteken och att därför arkivleveranser icke behöva utkrävas. För att dylika frågor skola kunna regleras ävensom för att skyldigheten att lämna granskningsexemplar skall kunna begränsas, då granskning uppenbart icke är behövlig, har i sista stycket intagits en bestämmelse, enligt vilken Kungl. Maj:t äger medgiva undantag från vad i första eller andra stycket är föreskrivet.

I remissvaren från berörda bibliotek framhölls vikten av att alla upplagor levererades. Däremot behövde inte alla omtryck arkiveras. Överbibliotekarien vid Lunds universitetsbibliotek ansåg, att frågan kunde lösas genom att leveransplikten bibehölls i full utsträckning, men att biblioteken fick rätt att returnera insända exemplar av rena omtryck. Svenska boktryckareföreningen ifrågasatte om icke skyldigheten att avgiva gransknings- och arkivexemplar borde bortfalla vid utgivande av nya, oförändrade upplagor.

I det förslag till lag angående skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda exemplar av tryckt skrift, som lades fram i prop. 1949:11 medtogs en paragraf, som innebar en inskränkning i leveransplikten:

§ 3

Framställer boktryckaren av tryckt skrift flera upplagor med oförändrat innehåll, vare han ej skyldig att avlämna biblioteksexemplar från mer än en sådan upplaga.

I motiven (prop. 1949:11 s.10) anförde departementschefen följande:

Beträffande sådana fall då boktryckaren framställer flera upplagor med oförändrat innehåll torde böra föreskrivas att han ej är skyldig avlämna biblioteksexemplar från mer än en sådan upplaga. Detta bör gälla oavsett om upplagans beteckning ändras eller ej. Det avgörande är om någon ändring av innehållet vidtagas; om så sker, inträder skyldighet att lämna biblioteksexemplar även av den nya tryckningen eller upplagan.

Lagförslaget föranledde en skrivelse till första lagutskottet från riksbibliotekarien och överbibliotekarierna i Uppsala, Lund och Göteborg, där man utförligt argumenterade för bibehållande av fullständig leveransplikt. Synpunkterna finns återgivna i utskottets utlåtande (1LU 1949:13 s.16):

Förslaget skulle innebära en väsentlig inskränkning i boktryckeriernas leveransskyldighet gentemot biblioteken. Följderna av denna inskränkning skulle bli avsevärda. Om de flesta skönlitterära verk gäller, att de

omtryckas med oförändrat innehåll. Biblioteken skulle i dessa fall erhålla endast en upplaga. Men ett sådant förhållande skulle medföra de allvarligaste konsekvenser för landets litteraturhistoriska forskning. Detta framgår måhända klarast, om man föreställer sig vilka verkningarna skulle varit, därest en sådan lagbestämmelse förelegat för några decennier sedan. Av t ex Strindbergs och Selma Lagerlöfs, Heidenstams och Frödings diktverk, som utövat ett avgörande inflytande på vår litterära utveckling och som med säkerhet komma att i framtiden bli föremål för en intensiv forskning, skulle biblioteken nu endast äga en upplaga, kanske inte ens den första. Den jämförande litteraturhistoriska forskningen skulle vara avsevärt försvärad. Genom förslitning skulle det enda exemplaret befinna sig i ett sådant skick, att det knappast skulle kunna bevaras till framtida vetenskapligt arbete. Och liknande förhållanden skulle i många fall gälla även i fråga om annat tryck än skönlitteraturen.

Det är emellertid uppenbart att viss inskränkning i leveransen kunde innebära en besparing såväl av arbete som av utrymme för biblioteken. En sådan inskränkning kunde tänkas särskilt beträffande den till svenska översatta utländska skönlitteraturen. Den skulle kunna komma till användning även beträffande vissa andra tryckkategorier. Det framlagda lagförslaget ger också god möjlighet att på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodose alla önskvärda behov av inskränkningar. Det heter i 2 § andra stycket:

"Konungen äger ock i andra fall medgiva undantag från vad i 1 § föreskrivts."

Utöver vad vi hittills anfört torde en annan synpunkt förtjäna beaktande. Genom hittillsvarande generella leveransskyldighet ha biblioteken varit i stånd att tillhandagå allmänna institutioner och enskilda forskare med sådana uppgifter som kunna ge en klar bild av en tryckt skrifts spridning. De ha också kunnat lämna det statistiska material, som erfordras för att vinna en uppfattning om den svenska boktryckeriindustriens årliga produktion. Det är av vikt, att denna bibliotekens funktionsduglighet såsom informationskällor såväl ur allmän samhällelig synpunkt som för enskild forskares räkning icke allvarligt inskränkes. Lämpliga metoder att förebygga en sådan olägenhet torde Kungl. Maj:t efter bibliotekens hörande kunna föreskriva.

På grund av de skäl vi åberopat synes det oss lämpligast att 3 § helt utgår ur lagtexten.

I utskottets utlåtande föreslogs, att paragrafen skulle utgå och ersättas med bestämmelser utfärdade å administrativ väg. I samband härmed anfördes följande:

För närvarande gäller att arkivexemplar levereras av alla utkommande upplagor utan någon begränsning. Den föreslagna nya regeln som torde ha föranletts av önskemål från tryckeriernas sida om lättnad i deras leveransskyldighet, bygger på den förutsättningen, att man kan skilja på upplaga av oförändrat innehåll och annan upplaga. Emellertid torde erfarenheten giva vid handen, att någon bestämd skiljelinje ofta icke kan uppdragas. Icke minst skönlitterära författare företaga ej sällan i nya upplagor av sina arbeten smärre rättelser och tillägg, vilka icke giva verket ett nytt innehåll men vilka ändock ofta visa sig vara nog så betydelsefulla ur litteraturhistorisk eller annan synpunkt. Det är av vikt, att centralbiblioteken även framgent kunna tillhandagå forskare med fullständiga sviter av olika verks samtliga upplagor. Någon inskränkning i den nuvarande leveransskyldigheten i fråga om exempelvis inhemska skönlitterära arbeten bör därför icke ifrågakomma.

Å andra sidan torde tryckeriernas leveransplikt i nu förevarande hänseende kunna uppmjukas beträffande viss litteratur. Nya upplagor av t ex översättningar av utländska bestsellers äro ofta rena omtryck, vilka sakna större betydelse för biblioteken. Undantag från leveransskyldigheten torde i dylika fall kunna visa sig motiverade. I den mån sådana undantag medgivas, bör emellertid avgörandet icke läggas i tryckeriernas hand. Erforderliga föreskrifter för frågans lösande kunna lämpligen utfärdas av Kungl Maj:t i administrativ väg med stöd av fullmaktsbestämmelsen i förslagens 2 § andra stycket, något som för övrigt förutsatts av såväl tryckfrihetssakkunniga som departementschefen i propositionen till fjolårets riksdag.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag. Några bestämmelser utfärdade å administrativ väg rörande en begränsning av leveranser av oförändrat omtryck har dock ej utfärdats. I kungl. bibliotekets anvisningar understryks även, att dylikt tryck faller under leveranslagen. Frågan har dock ånyo aktualiserats i samband med de diskussioner i frågan om en ny lagstiftning, som under 1976 förts mellan Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (BIDOK) och MMU. En redovisning har lämnats i den senare utredningens betänkande med förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen (Ds Ju 1976:18). Svenska tryckeriföreningen (ST) har såväl i särskild skrivelse till MMU som i remissvar över betänkandet yttrat sig över bl a denna fråga. I föreningens remissvar 1977-03-29 anförs därvid följande:

Enligt Kungl. bibliotekets anvisningar "Tryckeri och bibliotek", sid 5 skall pliktexemplar levereras av "varje tryckt skrift". Detta innebär "att också upplagor och nytryck (även oförändrade sådana) samt varianter och delupplagor, som uppvisar skiljaktigheter ifråga om text eller illustrationer, faller under leveransplikten." I ST:s skrivelse av 1976-09-29 framhålls att "i förlagens utgivning förekommer inte sällan nya upplagor, där skillnaden mot föregående upplaga endast utgöres av nytt årtal i tryckorten samt ändrad upplagebeteckning - 'andra, tredje, fjärde upplagan' etc. Flera av våra medlemsföretag har kraftigt understrukit det ekonomiska avbräck och de stora olägenheter i övrigt denna leveransplikt innebär. Man har också ställt frågan om tillämpningen av denna bestämmelse fyller någon reell funktion."

Framhållas bör, att en liknande uppfattning kom till uttryck i departementschefens yttrande över prop. 11/1949: "Beträffande sådana fall, då boktryckaren framställer flera upplagor med oförändrat innehåll, torde böra föreskrivas, att han ej är skyldig avlämna biblioteksexemplar från mer än en sådan upplaga. Detta bör gälla oavsett om upplagans beteckning ändras eller ej. Det avgörande är om någon ändring av innehållet vidtages; om så sker inträder skyldighet att lämna biblioteksexemplar även av den nya tryckningen eller upplagan."

ST vill även i detta sammanhang framhålla, att tryckeriernas skyldighet i ovannämnda fall bör begränsas till att avlämna en skriftlig uppgift till biblioteken om nya oförändrade upplagor (med angivande av editionsnummer).

Som redan framgår av vad som tidigare anförts (2.1.2 och 2.5.2) talar goda skäl för att man sörjer för att ett nationalexemplar erhålls av skriftproduktionen, vilket i princip skall bevaras så komplett som möjligt för framtiden, medan på övriga biblioteksexemplar inte anläggs en så sträng arkivsynpunkt utan mottagandet bör kunna jämföras med förvärv av annan typ av forskningsmaterial till biblioteken, såsom utländsk litteratur m.m. Denna syn på pliktexemplaren ligger till grund för det fortsatta resonemanget.

Enligt de statistiska uppgifter om 1975 års bokutgivning som sammanställs av bibliografiska institutet utgjorde nya upplagor av de böcker och broschyrer som registrerats i Svensk bokförteckning ca 23 % (2 087 arbeten) av den totala summan (9 012 arbeten). Härav var ca 7 % (629 arbeten) att hän-

föra till skönlitteratur, inom vilken kategori ca 3 % (272 arbeten) var svensk skönlitteratur i original. Av statistiken framgår ej, hur stor del av de nya upplagorna som är helt oförändrade omtryck. Det finns dock anledning att förmoda, att så är fallet med större delen av dessa.

När det gäller nationalexemplaret bör naturligen även i fortsättningen leveransskyldigheten gälla fullt ut även i fråga om oförändrade omtryck såväl med tanke på vikten av att bevara allt tryck för framtiden som med hänsyn till bibliografering och statistisk redovisning. Samma sak bör gälla det pliktexemplar, som skall fungera som reservexemplar till nationalexemplaret och tillika som nationellt låneexemplar, när regionexemplar saknas. (Jfr 2.5). Enbart en rapportering av nya upplagor och omtryck kan här ej anses tillräckligt, bl.a. av det skälet, att det är önskvärt att det i varje fall någonstans i landet även i fortsättningen skall vara möjligt att konstatera, om en upplaga eller en omtryckning verkligen är helt oförändrad eller om vissa förändringar inte trots allt ägt rum. Som redan framhölls av lagutskottet 1949 är skiljelinjerna här inte alltid klara, och erfarenheterna visar också, att förändringar av texten stundom äger rum utan att detta angives. Någon skyldighet att bevara exemplaren på tryckerierna föreligger ej heller över den i tryckfrihetsförordningen föreskrivna tidrymden på ett år.

Med hänsyn till att erforderliga kontrollmöjligheter på angivna sätt fås via nationalexemplaret, som då även tillgodoser önskemålet om underlag för bibliografisk förteckning och bokstatistik, och till att leveransen av oförändrade omtryck upplevs som en betydande merbelastning inte bara av tryckeribranschen utan också av biblioteken, särskilt då i fråga om den s.k. kiosklitteraturen, bör leveranserna av oförändrat omtryck kunna begränsas. Jag föreslår därför en föreskrift om att i sådana fall, då någon framställer flera upplagor eller tryckningar med oförändrat innehåll och utförande (oförändrat omtryck), han endast skall vara skyldig att leverera två exemplar, nämligen ett nationalexemplar och ett

nationellt reservexemplar. Detta bör gälla oberoende av om upplagans beteckning ändras eller ej. Det avgörande är, om någon ändring av innehåll eller utförande vidtages; om så sker inträder skyldighet att lämna pliktexemplar av den nya tryckningen eller upplagan även till övriga berättigade bibliotek. Med ändring av utförande avses förändringar i typografi, textbehandling i övrigt och illustrationsmaterial. Däremot ej förändring av papperssort, bandtyp etc.

2.6.3 Seriepublikationer (periodika) exkl. tidningar

När det gäller seriepublikationer (periodika) skiljer man mellan i princip oändliga serier (t. ex. tidskrifter, årsböcker etc.) och ändliga serier (t.ex. en författares samlade verk som utkommer successivt). (För terminologin se även den internationella standardkommissionens vokabulär ISO/TC 46/SC 3, mars 1976.) I TF lämnas följande definition för begreppet periodisk skrift (1 kap 7 §):

Med periodisk skrift förstås tidning, tidskrift eller annan sådan tryckt skrift, som enligt utgivningsplanen är avsedd att under bestämd titel utgivas med minst fyra å särskilda tider utkommande nummer eller häften årligen, samt därtill hörande löpsedlar och bilagor. Sedan utgivningsbevis för skriften meddelats, skall denna, till dess beviset återkallas, anses som periodisk.

Reglerna för utgivning av periodisk skrift finns i 5 kap TF.

I den i Riksbibliotekariens ämbetsberättelse redovisade statistiken skiljer man vad oändliga seriepublikationer beträffar mellan tidskrifter, tidningar och fortsättningsverk (årsböcker m.m.). För tryckåret 1975 redovisades 4 006 tidskrifter (motsv. 42 511 tidskriftshäften), 220 tidningar (motsv. 59 575 tidningsnummer) och 7 230 fortsättningsverk. Vissa seriepublikationer ingår även i småtrycket men särredovisas ej i statistiken. Räknat i antal exemplar motsvarar detta ca hälften av det leveranspliktiga materialet. (Jfr även 1.5.2.) Tidningar behandlas nedan under 2.6.4.

I den svenska nationalbibliografin definieras en tidskrift som en periodisk publikation som utges med mer än ett nummer per år. (Definitionen avviker alltså från den i TF använda definitionen för periodisk skrift.) Som tidigare nämnts (2.2.2) medtages i Svensk tidskriftsförteckning ett urval av periodiska publikationer (för 1973 ca 3 100). Urvalsprinciperna redovisas i förordet och ambitionen är att få med alla viktigare tidskrifter av allmänt intresse. Årsböcker och and-

ra periodika som utkommer högst en gång per år redovisas i Svensk bokförteckning som även givetvis förtecknar monografi-serier, d v s skriftserier, vilkas delar har bibliografiskt självständiga titlar samt ändliga seriepublikationer. Ett mindre antal periodika upptages även i den s k femårskatalogen, Svensk bokkatalog (periodiska skrifter av bibliografisk karaktär och publikationer som utkommer med större tidsintervaller). En ökad kännedom om och tillgänglighet av svenska seriepublikationer skulle kunna erhållas om, som ovan framhållits (2.2.6 och 2.3.4), ett större antal av dessa än vad som nu är fallet förtecknades eller registrerades i LIBRIS' databas eller på annat sätt.

Ett problem med nuvarande lagstiftning är att stencilerade, fotokopierade eller genom liknande tekniskt förfarande mångfaldigade skrifter ej varit leveranspliktiga. På detta sätt framställs inte sällan vissa typer av politiska tidskrifter och andra periodika utgivna av ideella föreningar och mindre organisationer och intressegrupper. Dessa skrifter är ofta av betydande sakligt intresse för biblioteken och dessas utnyttjare. Som jag här inledningsvis anfört (2.6.1) är det sannolikt att man just för denna typ av periodika kommer att utnyttja möjligheten att genom påsättande av vissa uppgifter föra in skrifterna ifråga under det skydd som TF innebär. Enligt mitt förslag blir därvid dessa skrifter även leveranspliktiga.

2.6.4 Tidningar

För närvarande går pliktexemplar av svenska dagstidningar till kungl. biblioteket samt universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg. Antalet tidningar uppgick för tryckåret 1975 till 220 och antalet levererade tidningsnummer till 59 575.^{1/} En förteckning - Svenska tidningsartiklar - över innehållet i vissa tidningar utges fortlöpande av Bibliotekstjänst medan titlar, prisuppgifter m.m. återfinns i Svensk tidningstaxa.

Frågan om den framtida behandlingen och arkiveringen av svenska tidningar har under senare år varit föremål för en omfattande utredningsverksamhet inom såväl statskontoret som en av regeringen särskilt tillsatt organisationskommitté, tidningsfilmingskommittén.^{2/} Såväl skyddssynpunkter som ekonomiska aspekter har drivit fram filmning av dagspress. Materialets tillgänglighet ökar också genom filmningen.

Enligt organisationskommittén bör tidningsfilmningen omfatta både kontinuerlig filmning, d v s löpande filmning av varje dagstidning, som utkommer i Sverige, och retrospektiv filmning, d v s filmning av sådana serier av svenska dagstidningar, som finns vid de vetenskapliga biblioteken och som tidigare inte filmats. Detta gäller även tidning, som tryckts utom riket och utlämnats för spridning inom detsamma, om utgivningsbevis enligt vad därom är föreskrivet skall finnas eller ändock har utfärdats. Enligt kommitténs direktiv bör endast en fullständig omgång av tidningar bevaras i original

1/ Riksbibliotekariens ämbetsberättelse 1975, s.14.

2/ Mikrofilmning av den svenska dagspressen. Stockholm, statskontoret 1972-01-21. (Dnr 16/70-5).

Dagspress på mikrofilm. Tidningsfilmningens omfattning och organisation. Rapport om tidningsfilmingskommittén. (Utbildningsdepartementet 1975:4). Stockholm 1975.

Dagspress på mikrofilm. Filmning-arkivering-läsning. Tidningsfilmingskommitténs andra rapport. (DsU 1976:14) [Stockholm 1976].

för framtiden. Detta gäller även löpsedlar, bilagor och därmed jämförligt material. Kommittén föreslår, att kungl. biblioteket utses till det bibliotek, som skall förvara nationalexemplaret och att detta bör arkiveras i statens biblioteksdepå i Bålsta.

Sedan nationalexemplaret efter filmning arkiverats, bör enligt kommittén dubblettmaterialet i de fyra berörda biblioteken så snart som möjligt gallras ut. Dessa bör - liksom det centrala ledningsorganet vid KB - erhalla fullständiga kopiaomgångar av det kontinuerligt och retrospektivt filmade materialet med hänsyn bl a till gallringsförfarandet. Vidare bör universitetsbiblioteken i Stockholm, Umeå och Linköping ges tillgång till kopiaomgångar av den kontinuerliga filmningen.

Tidningsfilmningskommitténs förslag innebär bl a, att de nuvarande bestämmelserna angående skyldighet att avlämna biblioteksexemplar till fyra olika bibliotek begränsas till att endast gälla ett exemplar, som skall lämnas till kungl. biblioteket. Även f ö föreslår kommittén vissa avvikelser från nu gällande leveranslag. Med hänsyn till detta och praktiska synpunkter på ökad överskådlighet och hantering av reglerna föreslår kommittén, att de grundläggande bestämmelserna om skyldighet att avlämna exemplar av tidning för filmning ges i form av en särskild lag. Denna bör kompletteras med en förordning med tillämpningsföreskrifter. Förslag till lag och förordning har bifogats till utredningens första delrapport.^{1/}

Som framhållits även i tidningsfilmningskommitténs första delrapport^{2/} innehåller 2 § andra stycket i 1949 års lag om skyldighet att avlämna biblioteksexemplar möjligheter för Kungl. Maj:t (regeringen) att medge undantag från den leveransskyldighet som föreskrives i 1 §. Någon ändring av lagtexten är här alltså ej nödvändig för att införa den föreslagna begränsningen.

1/A.a.(1975) bil. 1 - 2

2/A.a.(1975) s. 57

Jag delar tidningsfilmningskommitténs uppfattning att bestämmelser om leverans av tidning för mikrofilmning bör ges i särskild lag och att tidningarna i konsekvens härmed bör undantas från den allmänna leveransskyldigheten beträffande tryckt skrift. Undantaget måste dock i så fall enligt min mening föreskrivas i själva leveranslagen och inte i någon tillämpningsföreskrift till denna. Eljest skulle ju lag komma att stå mot lag.

Under förutsättning att riksdagen beslutar om mikrofilmning av svensk dagspress i enlighet med framlagda förslag, bör sålunda i lagen om pliktexemplar föreskrivas att leveransskyldigheten enligt lagen inte omfattar tidningar.

2.6.5 Övrigt tryck

2.6.5.1 Småtryck

Begreppet "småtryck" är svårdefinierat, och olika uppfattningar finns vid olika bibliotek, hur denna typ av material skall avgränsas. I princip utgörs det av okatalogiserat tryck. För närvarande gör sig dock en tendens gällande till ytterligare uppjukning av den redan vaga gränsen mellan tryck, som bör katalogiseras, och sådant som bör förbli okatalogiserat. Man har stundom definierat småtrycket som institutionstryck eller broschyrer av mindre omfattning. Dylikt tryck kan dock tillhöra den katalogiserade samlingen. Följande exempel bör klargöra den ursprungliga tanken bakom begreppet småtryck; kommuntryck, års- och revisionsberättelser, reglementen, lönetariffer, avtal, flygblad, visor, program, tidtabeller, dragningslistor, kataloger, priskuranter, protokoll, reklamtryck. Många av dessa är avsedda för stor spridning och deras aktualitet för beställarna efter utgivningstillfället är oftast kortvarig. Som påpekats bl.a. i statskontorets utredning om det svenska trycket 1972^{1/} och i många andra sammanhang utgörs dock småtryckssamlingarna på sikt ett viktigt källmaterial inom framför allt humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning.

Som framgår av avsnittet 1.5.2 uppgår de årliga pliktexemplaren av småtryck till ca 94 hyllmeter, motsvarande ca 95 000 exemplar. F.n. erhåller kungl. biblioteket samt universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg dylika leveranser samt, i mindre utsträckning, universitetsbiblioteket i Umeå. Som framgår av den tidigare redovisningen är trycken fördelade över samtliga ämnesområden men med en klar ämnesvis koncentration till facken undervisning, samhälls- och rättsvetenskap samt ekonomi och näringsväsen. Stora enheter utgörs här av affärstryck (årsrapporter, priskuranter etc.), kompen-

1/ Biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift. Stockholm, statskontoret 1972-09-22, s 7 och 10. Jfr även ovan avsnitt 2.1.3.

dier och korrespondenskurser, kommunaltrycket och reklamtryck. En granskning av utlåning inom framför allt kungl. biblioteket visar, att även denna är koncentrerad till vissa bestämda fack. (Jfr 2.3 s. 106.)

Med hänsyn till småtryckets omfattning har jag övervägt möjligheten att begränsa leveranserna framför allt vad gäller nyare bibliotek. Avsaknaden av en mera distinkt definition av begreppet småtryck innebär dock här uppenbara svårigheter. Att ålägga tryckerierna en selektiv uppgift som redan är svår för särskilt för ändamålet utbildad bibliotekspersonal synes ej rimligt. Inte heller kan problemet lösas med utnyttjande av modern internationell bok- och serienumerering, där urvalet delvis har ett helt annat syfte. (Jfr 1.6.) Enligt min uppfattning bör problemet i stället lösas så, att urvalet görs vid respektive bibliotek. Synpunkter på detta lämnas i 2.11. Därutöver bör vissa lätt avgränsbara kategorier kunna diskuteras, som antingen innehållsmässigt inte har något nytt att ge eller också till sitt utförande är skrymmande och svåra att hantera. Till den första kategorin hör särtryck och till den andra affischer. Det kan nämnas, att den första kategorien ej är leveranspliktig i Danmark, den andra ej i Norge. Efter granskning och överväganden av hur denna form av småtryck utnyttjas i biblioteken, där de - med undantag för kungl. biblioteket - i regel blir föremål för en rätt omfattande gallring har jag dock stannat för att inte föreslå någon begränsning i leveransplikten. Vad särtrycken beträffar tages vissa kategorier upp i Svensk bokförteckning.^{1/} Av affischerna har framför allt de politiska affischerna ett klart forskningsintresse samtidigt som det finns en tendens att lokalt samla och utnyttja affischer från den egna regionen. Av praktiska skäl bör dock undantag göras för mycket stora väggaffischer och dyl. tryckta med hjälp av s k silk-screen ofta i flera delar som sinsemellan hopfogas vid upp-

1/ Följande slag av särtryck förtecknas i Svensk bokförteckning: a/ i bok eller broschyrform utgivna särtryck ur dagstidningar, b/ särtryck som ämnesmässigt hör till facket bibliografi, c/ särtryck som innebär omarbetning eller utvidgning i förhållande till originalet, samt d/ särtryck som ingår i skriftserie eller utgives som reguljär förlagsartikel.

klistrandet. Det torde inte vara möjligt att på ett praktiskt sätt förvara och tillhandahålla dessa affischer inom bibliotek och i dagens läge torde de ej heller bli levererade.^{1/}

Ytterligare en stor kategori småtryck bör här nämnas, nämligen det kommunala trycket. Enligt uppgift tillväxer det kommunala trycket med ca 40 hyllmeter per år, varav dock stora delar ej kommer biblioteken tillhanda i form av pliktleveranser, bl.a. för att de ej fyller kriteriet på tryckt skrift. Tillväxten på KB var 1975 19,98 hyllmeter fördelade på följande vis:

	<u>Tryckt (cm)</u>	<u>Stencilerat (cm)</u>
<u>Protokoll och handlingar</u>		
Kommuner	648	539
Landsting	222	4
<u>Övrigt (budget, bokslut, utg.- och inkomststat)</u>		
Kommuner	415	48
Landsting	50	
Länskungörelser	72	
Summa	1 407	591
	= 19,98 m	

1/ Affischer tillverkas i stor utsträckning i format 70x100 cm eller 210x252 cm (s.k. trafikledstavlor). De affischer som här ovan avses utgörs i regel av för utomhusreklam avsedda sinsemellan hopfogade affischdelar, där varje del oftast är i formatet 70x100, d.v.s. 1,7 m². Sådana affischer finns bl.a. som s.k. affischpelare (140x300 cm) samt 18-delstavlor (3x6 delar) och 4-delstavlor (2x2 delar). Varje sådan affisch täcker alltså en yta från 42 m² till 6,8 m². Affischer och banderoller kan dock även tryckas i odelat skick i stort format. Format fr.o.m. 4-delstavlor bör dock innefattas i vad som här avses med "mycket stora väggaffischer o.dyl. Uppgifter om affischer återfinns bl.a. i Svensk reklamtaxa, avdelning 2, Utomhusreklam, Affisch- och trafikreklam.

I skrivelse till forskningsbiblioteksrådet 1976-12-16 har chefen för Svenska kommunförbundets bibliotek, Kajsa Hellström, föreslagit en fortlöpande mikrofilmning av det kommunala trycket. Om en sådan kommer till stånd borde en likartad ordning kunna komma att väljas för kommunaltrycket som den vilken föreslås beträffande tidningarna. Intill dess ställning tagits till förslaget har man emellertid att utgå från, att det kommunala trycket i oförändrad omfattning skall falla under leveransskyldigheten.

2.6.5.2 Forskningsrapporter, konferenstryck och examensarbeten

Forskningsrapporter^{1/} och examensarbeten av olika slag utgör ett synnerligen omfattande material. I en av SINFODK finansierad utredning rörande en eventuell databas för svenska forskningsrapporter och forskningsprojekt uppskattas det årliga antalet arbeten av detta slag (1973) till ca 16 000.^{2/} Bland utgivarkategorierna kan här nämnas universitets- och högskoleinstitutioner, statliga och halvstatliga forskningsinstitut, statliga och kommunala myndigheter, verk och bolag, privata forsknings- och utredningsinstitutioner, privata konsultföretag, privata industriföretag, övriga privata företag samt organisationer och föreningar. I vad mån dessa arbeten är leveranspliktiga sammanhänger med om de faller under begreppet tryckt skrift i tryckfrihetsförordningens bestämmelse. Endast i tämligen begränsad utsträckning torde detta material f.n. vara registrerat i den svenska nationalbibliografin, medan det däremot i viss utsträckning är förtecknat i olika sektoriella referatpublikationer m.m.^{3/} Det är även att observera, att en icke obetydlig del av materialet

-
- 1/ Med "rapport" avses enligt Sveriges standardiseringskommission ett dokument som formellt meddelar de resultat som uppnåtts inom ett forsknings- eller utvecklingsprojekt av teknisk eller vetenskaplig karaktär och som i första hand är avsett att överlämnas till uppdragsgivare eller anslagsgivare. Beroende på rapportens karaktär används termerna delrapport och slutrapport. Bibliografiskt är materialet svårbehandlat, då det ofta publiceras i olika preliminära versioner, invecklade rapportserier och med vaga gränser mot interna memoranda, pre-prints till konferenser och kongresser etc.
 - 2/ Tord Wikland, Irene Widstrand och Bror Norén, Databas för svenska forskningsrapporter och -projekt. Kartläggning av material och system i Stockholm, AB Teleplan 1973-11-15 (RTA T00001), s.102.
 - 3/ Enligt uppgift kommer forskningsrådsutredningen i sitt slutbetänkande att föreslå ett mera sammanhållet system för registrering av svensk forskning, vilket även kan få betydelse för förteckningen av vetenskapliga rapporter m.m.

ej är avsett att hållas allmänt tillgängligt. (I ovannämnda utredning av AB Teleplan uppskattas detta gälla för ca 25 % av publikationerna.) Även om trycket betecknas som "hemligt", "konfidentiellt" etc., innebär det dock ej att det är automatiskt undantaget från leveransplikt. Om inte särskilda lagbestämmelser gäller är det även fortsättningsvis bibliotekens, ej tryckeriernas, sak att säkerställa den av utgivaren åsyftade sekretessen. För begränsningar av leveransplikten hänvisas här till avsnittet 2.6.7.

När det gäller konferenstryck behandlas de i nationalbibliografien som böcker, om de publiceras på detta vis, och förtecknas alltså i Svensk bokförteckning. Svårigheten är här ofta att nå det preliminära materialet - s.k. pre-prints - som ofta kommer långt innan den definitiva publikationen. Särskilt inom det medicinska, tekniska och naturvetenskapliga området innebär detta att materialet ofta kan ha förlorat mycket av sin aktualitet när det utkommer.

När det gäller akademiska doktorsavhandlingar (dissertationer) gäller utöver de vanliga bestämmelserna om biblioteksexemplar även särskilda regler som sammanhänger med det statliga anslagssystemet för framställningen av dessa. Enligt 6 § förordningen (1970:276) angående doktorsavhandlingar skall sålunda avhandlingsförfattare avlämna till universitetets eller högskolans bibliotek 150 exemplar av tryckt avhandling och 100 exemplar av på annat sätt framställd avhandling under förutsättning att ersättning utgått för mångfaldigandet enligt reglerna i kungörelsen. Närmare föreskrifter för tillämpning av föreskrifterna har utfärdats av respektive läroanstalter i administrativ ordning. Från pliktleveranssynpunkt utgör de s.k. sammanläggningsavhandlingarna vissa praktiska problem. Dessa avhandlingar, som består av en sammanfattning jämte bilagor av särtryck, pre-prints etc. bör levereras i komplett skick. Detta i sin tur förutsätter att författaren tillhandahåller den boktryckare som

tryckt sammanfattningen bilagorna i fråga i erforderligt antal.^{1/}

Avslutningsvis bör här nämnas att frågor rörande eventuell mikrofilmning och ökad bibliografisk kontroll av svenska dissertationer har varit livligt debatterad alltsedan statsmakternas beslut att fr.o.m. 1969-07-01 slopa kravet på tryckning av akademiska avhandlingar. Dessa frågor, som bl.a. har behandlats inom forskningsbiblioteksrådet och även torde komma att beröras i forskningsrådsutredningens slutbetänkande, har dock inte fått någon slutgiltig lösning på det nationella planet. Viss försöksverksamhet har dock kommit till stånd (bl.a. inmatning av material i referatpublikationen Dissertation Abstracts International) och vissa lokala initiativ har tagits (bl.a. mikrofilmning av avhandlingar i Umeå).

2.6.5.3 Musikalier och blindskrift

Antalet i lagens mening tryckta musikalier uppgår enligt riksbibliotekariens ämbetsberättelser årligen till ca 500 exemplar (1975:535). Av dessa förtecknas endast för skolbruk avsedda skolböcker o. dyl. i Svensk bokförteckning, medan övrigt material upptages i den halvårsvis utkommande Svensk musikförteckning och i femårskatalogen Uppslagsbok för svensk musikhandel. Härvid noteras dock endast nytryck, ej omtryck eller upplagor. För 1975 uppgick dessa nytryck till 445 musikalier enligt den statistik som redovisas i Svensk bokförteckning.

Det bör observeras att även det i Riksbibliotekariens ämbetsberättelse noterade antalet exemplar får anses vara för lågt när det gäller att ge en rättvisande bild av hela produktionen av svenska musikalier. Förklaringen till detta är bl.a. att en hel del svenska musikalier trycks i utlandet och där-

1/ En förutsättning för att uppsatserna skall kunna ligga till grund för en sammanläggningsavhandling är att de har publicerats eller kommer att publiceras i vetenskapliga tidskrifter eller samlingsverk inom eller utom landet. (SFS 1969:50 ändrad 1970:228, § 63.)

för inkommer till biblioteket som förlagsleveranser. Dessa specificeras dock ej på tryckslag i Riksbibliotekariens ämbetsberättelse.

Notskrift utan text har vid tillämpningen av TF inte ansetts utgöra tryckt "skrift". I prop. 1975/76:204 s 132 har noterats att notskrift till skillnad mot gällande rätt enligt MMU:s mening borde jämföras med vanlig text. Det samma gällde blindskrift och likaså borde tecken av annat slag, allt efter utformningen, kunna anses som skrift eller bild. Uttalandet mötte ingen gensaga i remissyttrandena och departementschefen erinrade om att han i förslaget till ändring av 2 kap. TF i definitionen av begreppet handling använt uttrycket framställning i skrift eller bild. Han tillade att man uppenbarligen så långt möjligt i grundlagen bör ha en enhetlig terminologi. Det finns under angivna förhållanden anledning antaga att vad MMU uttalat kommer att iaktas vid den fortsatta tillämpningen av TF.

2.6.5.4 Kartor

Kartor utgör material, som skall levereras enligt leveranslagen. Någon ändring i leveransbestämmelserna bör ej ske utan materialet bör även i fortsättningen vara leveranspliktigt. Som framhölls även i remissbehandlingen av 1949 års tryckfrihetsförordning (prop. 1948:230 s. 152 och 1949:11 s. 55) utgör kartorna ett viktigt kultur- och forskningsmaterial, som bör bevaras för framtiden. Av MMU framfört förslag (Ds Ju 1976:18 s. 24), att bildmaterialet i sin helhet skall undantagas från arkiv (national-) exemplaret kan inte accepteras lika lite som de andra inskränkningar, som skulle följa av en begränsning i enlighet med 4 kap. 3 § i tryckfrihetsförordningen.

Som tidigare nämnts uppgår det svenska kartmaterialet årligen till ca 2 700 exemplar, vari även ingår stadsplaner och topografiska planscher. Endast ett mindre antal kartor (huvudsakligen de som ges ut i bokform eller utgör regul-

jära förlagsartiklar) medtages i Svensk bokförteckning. En fullständig redovisning av genom statliga organ utgivna kartor återfinnes emellertid i Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer samt i övrigt i vissa löpande fackbibliografier (i tidskriften Globen och i Svensk geografisk årsbok).

Frågan om vilken svensk institution som skall utgöra ett svenskt offentligt kartbibliotek med ansvar för såväl service till allmänheten, materialets förtecknande och dess slutliga bevarande har aldrig blivit slutgiltigt reglerad. Frågan aktualiserades under 1920-talet bl.a. i Kartografiska sällskapet och ledde bl.a. till bildandet av den s.k. Kart- och planschavdelningen inom kungl. biblioteket 1928.^{1/} (En motsvarande avdelning finns även inrättad inom Uppsala universitetsbibliotek.) Avdelningens förvärv av svenska kartor består därvid i allt väsentligt av de till kungl. biblioteket inkomna pliktleveranserna. På grund av resursbrist har dock Kart- och planschavdelningen inte utvecklats på det sätt man ursprungligen hoppades. I riksbibliotekariens anslagsäskanden för budgetåret 1976/77 har därför förslag väckts att avdelningen skall bli föremål för en utredning med särskild hänsyn till kungl. bibliotekets uppgift som ett särskilt kartbibliotek för svenska kartor. Uppgiften kan sedermera sägas ha ingått i mandatet för BIDOK så tillvida som i kommitténs uppdrag även ingår att lägga förslag om kungl. bibliotekets kulturbevarande uppgifter.

2.6.5.5 Vykort, planscher m.m.

Vykort, porträtt, reproduktioner av konstverk, planscher av annat slag m.m. utgjorde en icke obetydlig del av pliktleveranserna, så länge denna typ av material i stor utsträckning framställdes med hjälp av tryckpress. Numera är så icke längre fallet och leveranserna är tämligen obetydliga i omfång. I gengäld försöker biblioteken vidmakthålla samlingar-

1/ Globen 1928: 5/6. För en översikt se även riksbibliotekariens anslagsäskanden för Kungl. biblioteket m.m. för budgetåret 1976/77, s. 54 ff.

na, som är värdefulla från kulturhistorisk, personhistorisk, topografisk och annan synpunkt, genom köp och gåvor. Under 1975 erhöll sålunda kungl. biblioteket genom leveranser 131 vykort, medan motsvarande antal förvärvade genom köp respektive gåva var 275 respektive 4 095. Som porträtt erhöills endast 1 exemplar via leverans medan 1 487 (huvudsakligen fotografier) erhöills som gåva.

En speciell kategori utgörs av litografier, som saluförs i särskilda samlingspärmar, ofta av stort format och betingande förhållandevis höga priser. Pärmarna är därvid försedda med tryck och innehåller dessutom inte sällan något blad med biografiska uppgifter, en illustrerande dikt eller dylikt. Enligt gällande lag är boktryckaren skyldig att tillhandahålla verken i det skick i vilket de sprids, d.v.s. här inklusive inläggande konstverk. Då det är de senare som utgör det egentliga värdet och mapparna ofta saluförs i rätt begränsade upplagor, har det erfarenhetsmässigt visat sig svårt att få in detta material till biblioteken. Man kan här också fråga sig, om det inte egentligen mera är museerna än biblioteken, som borde ha till uppgift att taga vara på material av detta slag. Samtidigt kan det tryckta materialet innehållsmässigt ha ett unikt värde i form av en ej annorstädes publicerad dikt eller motsvarande av en svensk författare, vissa biografiska uppgifter etc. Pärmarna förtecknas även i nationalbibliografen. Jag anser att det är väsentligt att man bibehåller huvudregeln att pliktexemplaren skall levereras i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren. Med hänsyn till produktens art anser jag det dock rimligt att den bara skall levereras i två exemplar, nämligen ett nationalexemplar och ett nationellt reservexemplar. Jag hänvisar här även till vad jag nedan föreslagit om ersättning för visst dyrare material (2.7.2). Vad nu sagts gäller dock inte sådana konstmappar, där planscherna är framställda via tryck och ej

kan betecknas som originalkonstverk.^{1/} Detta material bör vara leveranspliktigt i full utsträckning.

2.6.5.6 Läromedelspaket

En särskild kategori av material utgör de s.k. läromedelspaketen^{2/} som ofta är mediakombinationer av böcker, filmer, bildband jämte annat audiovisuellt material, t.ex. gramfonskivor, ljudkassetter etc. Även läromedelspaket, bestående av enbart tryckt material men fördelat på böcker, broschyrer, blanketter etc. förekommer. Materialet kan stundom tillhandahållas både separat och kombinerat som paket. Som biblioteksleveranser erhålles i regel endast det tryckta materialet, som även förtecknas i Svensk bokförteckning med mera summariska uppgifter om övrigt material, när sådana framgår av leveransen.

Läromedelspaketen levereras f.n. i mycket ofullständig utsträckning. De är även förhållandevis dyrbara och kräver för sin användning tillgång till bandspelare, projektorer, etc. Samtidigt är det med tanke på pedagogisk forskning och från kultur- och undervisningshistorisk synpunkt angeläget, att materialet blir bevarat inom någon svensk institution på ett betryggande sätt. I dagens läge har statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (SPPB) såsom specialbibliotek

1/ Som förtydligande exempel kan här anföras några verk av samma konstnär, där i exempel (1) själva litografierna skulle vara leveranspliktiga i endast 2 exemplar medan i exempel (2) konstmappen är leveranskyldig i sin helhet.

(1) Svensson, Roland (1910 -) Arktiskt land, 5 originallitografier av Roland Svensson. Med text av Hans W:son Ahlmann, 61 cm. 5 lösa pl.bl. + (texth.) (4) s. 111. Sthlm: Bokkonsum 1958. (250 sign. numrerade ex.) 1 mapp 300:-.

(2) Svensson, Roland (1910 -). Roland Svensson. Inledning av Alf Liedholm. 34 cm x lösa pl.bl. + (texth.:) 7, (1) s. FIB:s konstmappar. 7 [= 9]. Sthlm: Folket i bild; [Seelig] 1957. I mapp 13:75.

2/ Tidigare användes även uttrycket "lärobokspaket". Numera förekommer även uttrycket "läromedelssats".

inom området tagit initiativ till att genom frivillig överenskommelse med utgivaren förvärva materialet och arkivera det för framtiden.^{1/} Ett visst samarbete har därvid etablerats mellan biblioteket och bibliografiska institutet. På senare år har dock tyvärr de frivilliga leveranserna i stor utsträckning upphört.

Situationen när det gäller bevarandet av läromedelspaket måste i dagens läge betraktas som klart otillfredsställande. I praktiken bevaras detta material inte fullständigt någonstans, inte ens av utgivarna. Som jag ovan framhållit (2.6.5.5) bör huvudregeln vara att pliktexemplar skall levereras i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren. Detta innebär att läromedelspaketen skall levereras i sin helhet, inte bara textmaterialet i dessa. Med hänsyn till såväl upplagestorlekar som det ofta höga priset som paketen betingar finner jag det dock rimligt att läromedelspaketen endast levereras i två exemplar, nämligen ett nationalexemplar och ett nationellt reservexemplar. Jag vill även här hänvisa till vad jag nedan (2.7.2) föreslagit om ersättning för visst dyrare material. I vad mån ett av de två exemplaren bör placeras vid statens psykologisk-pedagogiska bibliotek bör närmast bli en fråga mellan detta, nationalbiblioteket och Lunds universitetsbibliotek.

1/ Kontakterna mellan SPPB och skolboksförlagsgruppen inom Svenska Bokförläggarföreningen redovisas i bibliotekets årsberättelse för budgetåret 1965/66, s. 6. Enligt den statistik, som fortlöpande redovisas i årsberättelserna har omfattningen av det levererade materialet minskat kraftigt. För 1965/66 levererades sålunda 52 paket, omfattande 97 ljudband, 10 bildband, 17 läskortsaskar, 80 diabilder och 217 texthäften. Motsvarande material omfattade under 1975/76 5 paket, innefattande ljud- och bildband, film och studiehäften.

2.6.6 Övrigt material (avgränsningar)

2.6.6.1 Allmänt

Bevarandet av mänskligt vetande och tänkande i olika former har i långa tider varit beroende av möjligheten att fästa skrift och bild på papper eller motsvarande media. Materialet har i bibliotek och arkiv bevarats i form av böcker, broschyrer, tidskrifter, tidningar, musikalier i notform, handskrivna manuskript av olika slag, brev etc. Det har kompletterats med bildmaterial som planscher, kartor, porträtt, affischer, vykort m.m. Utmärkande för materialet har bl. a. varit, att det i regel varit möjligt att direkt taga del av det utan några särskilda tekniska hjälpmedel.

Under modern tid har det tillkommit en rad nya metoder och medel för att bevara och tillhandahålla information. Fotografier, film, videogram och nya reproprodukter av olika slag har skapat vidgade förutsättningar för att bevara och återge text och bild. Utvecklingen av mikrografen har öppnat hittills oanade möjligheter till koncentrerad lagring av information i form av mikrofilm, microfiche m.m. Fonografacylindrar, grammofonskivor, ljudband m.m. har kompletterat och delvis ersatt notskriften som medel att bevara musik och även gjort det möjligt att bevara inte bara det skrivna utan även det talade ordet i form av själva den mänskliga rösten. Datatekniken har tagits i bruk inom offentlig förvaltning och enskilda företag och spelar därvid en allt större roll som medel för att sortera och bevara underlag för beslut och andra åtgärder. Genom sin minneskapacitet och snabbhet utgör ADB en viktig förutsättning för att skapa en översikt över det snabbt växande informationsmaterialet, medan utvecklingen av telekommunikationer medger en överföring och spridning av materialet, som i hög grad påverkar och ytterligare kommer att påverka både arkivens och bibliotekens organisation.

Ovanstående utveckling har gått synnerligen snabbt och fort-

sätter att göra detta. De nya bevaringsmetoderna ställer därvid ökade krav på arkiv-, biblioteks- och museiverksamhet. Självva miljön måste i viss utsträckning anpassas efter det material, som skall bevaras med vad det innebär för arkiv- och magasinsklimat (temperatur, luftfuktighet etc.). Därtill får man taga hänsyn till, att det nya materialet - i motsats till böcker, tidskrifter, manuskript etc. - i ökad utsträckning kräver teknisk apparatur av olika slag för att avnämaren skall kunna tillgodogöra sig det och materialet kontrolleras och vårdas på lämpligt sätt. Även sådan apparatur - alltifrån mikroläsare av olika slag till dataanläggningar - är dock föremål för en snabb teknisk utveckling, som gör produkterna alltmer lättillgängliga och medverkar till deras spridning och utnyttjande. När man tar ställning till hur materialet i framtiden skall bevaras kan det därför vara naturligt att så långt som möjligt utgå från samma principer som när man tidigare bevarat litterärt material. Även det nya materialet kan grovt indelas i två grupper, nämligen sådant material, vilket i likhet med manuskript och andra typer av arkivalier endast framställs i något eller några enstaka exemplar, och material, som mångfaldigas och tillhandahålles, ofta i stora upplagor, på i princip samma sätt som tryckprodukter. Som exempel på den förstnämnda gruppen kan här nämnas bl. a. sådana upptagningar inom statliga myndigheter på mikrofilm eller för ADB som har ett innehåll som faller under allmänna arkivstadgan. Exempel på den andra gruppen utgörs av grammofonskivor och andra fonogram, bildkassetter. AV-hjälpmiddel av olika slag, i mikroform spridda texter av skilda slag (rapportserier, referatpublikationer etc.). En speciell ställning intar radio- och tv-program, där informationen överförs via eter eller tråd utan att kunna sägas ha blivit varaktigt mångfaldigad. Likaså biograffilmer, som visserligen mångfaldigas men i regel i tämligen få exemplar avsedda ej för försäljning utan uthyrning och visning för allmänheten i särskilda lokaler.

Även om radio, tv och film till en del kan sägas ha ersatt tryckta skrifter såsom medel för information, underhållning och opinionsbildning, avviker de i själva det sätt de sprids och tillhandahålls på, inte bara från vad som här ovan har definierats under tryckt skrift, för vilken inte bara gäller, att den skall vara mångfaldigad utan även utgiven, utan även från fonogram av olika slag, bildkassetter m.m., som i princip kan sägas vara "utgivna" i samma bemärkelse som tryckta skrifter. En del av dessa produkter kan också sägas direkt ersätta eller nära komplettera tryckta skrifter. Så gäller t. ex. en rad mikroprodukter (tidningar på mikrofilm, rapporter på microfiche etc.) som ofta utgör kopior av tryckta publikationer men även kan utgöra originalpublikationer (lagerkataloger eller vissa bibliografiska hjälpmedel på microfiche etc.). Samma sak gäller för fonogram. Här förekommer inte bara litterära texter i form av sång m.m. utan även rena talinspelningar (som numera registreras i nationalbibliografen), talböcker för synskadade m.m. Även här förekommer viss originalproduktion, där innehållet alltså inte också föreligger i tryckt text. I Förenta staterna förekommer sålunda utgivning av särskilda tidskrifter på band i kassetter. De riktas speciellt till företagsledare o. dyl. och är avsedda att kunna exempelvis spelas i kassetbandspelare i bilar i fordonsköer etc. Vissa sådana tidskrifter har även framställts i Sverige (Träförädlingsjournalen, Juristjournalen). Vissa referattidskrifter tillhandahålls även helt eller delvis som magnetband avsedda för automatisk databehandling. Så är t. ex. fallet med Index Medicus, Chemical Abstracts och Current Index to Journals in Education. Spridningen är här dock i regel begränsad till vissa större avnämare (t. ex. Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet, IDC-KTHB vid tekniska högskolan), som tillhandahåller materialet efter körning i datamaskiner, som informationstjänster av skilda slag. Gränslinjerna mellan material av ovannämnt slag och traditionellt framställt litterärt material har alltså blivit alltmera diffusa. Även i olika rättsliga sammanhang har detta accepterats. Sålunda

har t. ex. riksskattenämnden i en fråga om mervärdesskatt för periodisk publikation förklarar att sådan även skall anses föreligga, då publicering av text sker i form av mikrofilm, magnetband och dylikt.^{1/}

2.6.6.2 Pliktleveranser av nya mediaprodukter

Behovet av registrering, arkivering och bevarande av produkter på olika typer av nya media har gjort sig gällande i en rad länder. En översikt över läget inom området för ljud och bild har nyligen lämnats av dataarkiveringskommittén (DAK) i dess andra delrapport. Rapporten innehåller även förslag till lösningar vad beträffar svenska förhållanden. (Jfr nedan avsnitt 2.6.6.3.) I betänkandet konstateras, att flertalet länder numera har film- och ljudarkiv av skilda slag samt att praktiskt taget alla utländska radio- och tv-företag i någon utsträckning arkiverar ljud- och bildinspelningar. När det gäller filmmaterialet (dvs. rörliga bilder) är målsättningen i regel att försöka bevara en väsentlig del av nationell och internationell filmproduktion inom respektive arkiv. Insamlingen sker ofta i efterhand och efter urvalsprinciper. När det gäller ljudmaterialet är det vanligt att man söker skaffa hela den nationella skiv- och kassetproduktionen så snart den utkommit. Detta sker ofta genom köp eller genom överenskommelse om frivilliga leveranser. (Det senare är f. n. fallet i bl. a. Sverige, Finland, Norge och Storbritannien. I Danmark förvärvas fonogrammen i huvudsak genom köp och förvaras i Nationaldiskoteket, som sorterar under det danska nationalmuseet.) Vad beträffar ljudmaterialet konstateras även i betänkandet (s. 95 ff), att man i en rad länder infört lagstadgade leveranser. Exemplifieringen i betänkandet har sedermera utökats i en mera omfattande (om också icke fullständig) översikt i tidskriften Recorded Sound^{2/} som noterar dylika leveranser i

1/ Begreppet periodisk publikation enligt förordningen om mervärdesskatt. Skrivelse från riksskattenämnden till forskningsbiblioteksrådet 1969-07-02 (dnr II 210/69).

2/ Gillian Davies, Compulsory deposit of sound recordings. Recorded Sound, 62 (April 1976), s. 518-527.

24 länder. Lagstadgade leveranser av ljudmaterial förekommer bl. a. i Argentina, Brasilien, Frankrike, Förenta staterna, Grekland, Japan, Kanada, Polen, Spanien, Ungern och Västtyskland. Vad beträffar antal och omfattning varierar leveransbestämmelserna. I de flesta fallen är leveranserna på ett eller annat sätt förknippade med bestämmelserna om copy-right och då naturligt begränsade till material publicerat inom landet. Vanligast - om också långt ifrån alltid - är att fonogramarkiven är delar av offentliga bibliotek. Så är exempelvis fallet i Polen, där varje i landet utgivet fonogram skall avlämnas till nationalbiblioteket i Warszawa, i Ungern, där varje i landet producerat fonogram skall lämnas till nationalfonoteket, som ingår som en del av nationalbiblioteket i Budapest, i Kanada, där pliktleveranserna till nationalbiblioteket i Ottawa dock endast gäller material med rent kanadensisk anknytning och i Västtyskland, där leveransbestämmelserna regleras i lagen 1969 om Deutsche Bibliothek. (Leveranserna gäller i Västtyskland producerade fonogram, varav det musikaliska materialet placeras i det med Deutsche Bibliothek organisatoriskt samordnade Deutsche Musikarchiv i Berlin.) I USA sker pliktleveranserna till Recorded Sound Section vid Library of Congress, vilken avdelning dock, i likhet med policyn vid biblioteket f. ö., även inriktat sin förvärvsverksamhet på internationellt material. (Bl. a. innehåller arkivet en av världens största samlingar av kommersiellt utgivna grammofonskivor. Det inhemska materialet utökas även med inspelningar gjorda hos myndigheter, inspelningar av radioutsändningar, talböcker för blinda etc.) Mest omfattande är pliktleveransbestämmelserna för leveranserna till Phonothèque Nationale i Paris. Den franska lagen föreskriver nämligen, att varje fonogram, oberoende av utförande, som saluförts, distribuerats, uthyrts eller ställts till förfogande för reproduktion inom landet skall levereras. Detta gäller alltså i princip även importerat material utan annan anknytning till Frankrike än att det tillhandahållits inom landet.

Som framgår av 1.4 har i förslaget till en ny finsk lag om friexemplar till bibliotek även tagits med leverans av "grammofonskivor, musik- och bildkassetter eller annat AV-material". Materialet skall levereras i två exemplar (mot fem exemplar av varje tryckt produkt) till Helsingfors universitetsbibliotek. Oförändrat material, som är på nytt mångfaldigat genom att samma form eller originalexemplar användes, behöver dock ej levereras ånyo. Ansvarig för leveransen är tillverkaren eller om exemplaret tillverkats utomlands men publicerats i Finland förläggare, utgivare eller importör.

2.6.6.3 Dataarkiveringskommitténs (DAK:s) förslag

I DAK:s delbetänkande (SOU 1974:94) behandlas arkiveringsfrågor, som berör ljud- och bildupptagningar vid Sveriges Radio samt ljud- och bildupptagningar, som görs tillgängliga för allmänheten på annat sätt än genom radio och tv, såsom grammofonskivor och andra fonogram, spelfilmer, videogram etc. Betänkandet behandlar tekniska, rättsliga, organisatoriska och ekonomiska frågor. Vidare föreslår kommittén en ny lag, som innebär skyldighet att till offentlig arkivinstitution avlämna arkivexemplar av ljud- och bildupptagningar, som görs tillgängliga för allmänheten i form av fonogram, spelfilm och videogram. Lagen kan sägas utgöra en motsvarighet för detta material till lagen om skyldighet att avlämna biblioteksexemplar av tryckta skrifter.

I delbetänkandets första del tecknas bakgrunden till kommitténs förslag. Härav framgår bl. a., att arkivering av radio- och tv-program ombesörjs av Sveriges Radio, att filmer sedan mitten av 1960-talet i huvudsak arkiveras av Svenska filminstitutet och Sveriges Radios tv-arkiv samt att grammofonskivor och andra typer av fonogram framför allt bevaras av nationalfonoteket vid kungl. biblioteket samt Grammofonarkivet och Inspelningsarkivet vid Sveriges Radio. Ytterligare ljudmaterial arkiveras bl. a. vid svenskt visarkiv (till största delen originalinspelningar och kopior av svensk folkmusik) samt vid teatrar - och en del vetenskapliga institu-

tioner. Bland de senare nämns särskilt teater- och filmvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet och universitetsbiblioteket i Göteborg, vilka bägge - liksom operan och en del teatrar - bl. a. spelar in och bevarar hela teaterföreställningar. Med AV-material avser kommittén kombinationer av auditivt och visuellt material, som används som hjälpmedel vid undervisning och annan informationsförmedling. I viss utsträckning arkiveras detta material eller delar av det i samband med pliktleveranser av tryck eller inom statens psykologisk-pedagogiska bibliotek. (Jfr 2.6,5,6.) Även om mycket av det som produceras och distribueras genom de moderna medierna sålunda redan nu blir bevarat är dock arkiveringen enligt kommitténs mening alltför begränsad.

I delbetänkandets andra del redovisas kommitténs överväganden och förslag. Målsättningen är hög. Kommittén framhåller (s. 21, 174) att det är av stor vikt att information, opinionsbildning, kulturella framställningar m.m., som läggs fram inför offentligheten genom de nya medierna, såsom radio, tv, fonogram, film och videogram, blir bevarade i en omfattning, som någorlunda svarar mot vad som är fallet med tryckta skrifter. Man bör därför sträva efter en total arkivering, vilket dock inte innebär att varje gallring är utesluten.

Kommittén föreslår, att radions tre riksprogram samt merparten av utlandsprogrammen spelas in parallellt på fyra olika spår på samma magnetband. Vidare, att samtliga tv-program spelas in på magnetband (videoband) för arkiveringsändamål. Även upptagningar på film (såväl spelfilmer m.m., som medier under utveckling såsom videokassetter, bildskivor etc.) bör enligt kommittén överföras på särskilda magnetband (videoband) för arkivering. Som ovan nämnts framlägger kommittén förslag om skyldighet att avlämna arkivexemplar av ljudupptagningar och upptagningar av rörliga bilder, som görs tillgängliga för allmänheten. Under leveransskyldigheten faller i princip grammofonskivor och andra fonogram, som saluförs i handeln, lånas eller hyrs ut eller delas ut gratis.

Vidare omfattar leveransskyldigheten upptagningar av rörliga bilder och videogram, av vilka exemplar används för återgivning vid offentliga tillställningar, eller av vilka exemplar (kopior) säljs i handeln, hyrs eller lånas ut eller delas ut gratis. Arkivexemplaren skall avlämnas utan ersättning. Bl. a. av kostnadsskäl föreslås emellertid att den, som har avlämnat arkivexemplar av bildupptagning, skall ha rätt att få taga tillbaka detta sedan arkivet har haft skälig tid att framställa en kopia för arkivering. Vissa inskränkningar i den principiella leveransskyldigheten föreskrivs bl. a. i fråga om ljudupptagningar med mindre upplaga.

DAK har övervägt för- och nackdelar med att materialet bevaras vid en eller flera arkivinstitutioner (kap. 11). Kommittén finner för sin del, att övervägande skäl talar för att arkivering av ljud- och bildupptagningar förläggs till en gemensam central institution. Denna arkivinstitution skall alltså ha till uppgift att arkivera upptagningar, oavsett om det gäller radio- eller tv-sändningar, fonogram, filmer eller videogram. Kommittén tar dock inte ställning till frågan om huvudmannaskap för arkivinstitutioner utan hänvisar till, att utredningar f. n. pågår angående den framtida organisationen av den offentliga biblioteksverksamheten samt att även styrelsefunktionen inom det offentliga arkivväsendet skall utredas. Det förutsätts (s. 259) att frågan om huvudmannaskapet blir föremål för fortsatta överväganden inom utbildningsdepartementet och en särskild organisationskommitté.

Som framhållits ovan under 2.1 talar såväl kulturella skäl som forskningens behov för pliktleveranser av svenskt tryck. Samma skäl kan enligt DAK anföras för förslaget om pliktleveranser av material inom området för ljud och bild. I de principiella övervägandena sägs också, att man bör eftersträva att detta material blir bevarat för framtiden " i en omfattning, som någorlunda motsvarar vad som är fallet med tryckta skrifter" (s. 174). Härvid bör dock vissa skiljaktigheter understrykas.

Som framhållits ovan är DAK:s målsättning mycket ambitiös. När kommittén talar för en leveranslagstiftning (s. 172 ff) som skall spegla hela utbudet på den svenska marknaden antingen materialet är publicerat i eller importerats till landet, har man medvetet gått längre än vad som är fallet vad beträffar bestämmelserna om biblioteksleveranser av tryckta skrifter.^{1/} Av DAK:s framställning framgår även, att större delen av såväl filmer som grammofonskivor och andra fonogram just utgörs av importerat material.^{2/} Som framhållits i motiven för pliktleveranser av tryck är dock ett av motiven just att varje land i överensstämmelse med Unescos rekommendationer i bl. a. NATIS-programmet skall svara för sin egen produktion, dess bevarande och förtecknande, inom ramen för ett större internationellt nätverk. Pliktleveranser av mer omfattande slag saknar stöd i de internationella förpliktelser Sverige har åtagit sig.^{3/}

-
- 1/ På s. 173 sägs sålunda bl. a.: "Nationalfonoteket arkiverar i huvudsak bara svenska fonogram, och eftersom musiken är internationell på annat sätt än språkliga framställningar, ger fonotekets samlingar inte någon fullständig bild av fonogramutbudet på den svenska marknaden." På samma sätt kan emellertid hävdas, att nationalbiblioteket - liksom f. ö. även övriga vetenskapliga bibliotek med pliktleveranser - ingalunda ger någon samlad bild av bokutbudet på den svenska marknaden vad utländsk importerad litteratur beträffar.
 - 2/ Enligt Grammofonleverantörernas förening introduceras sålunda - s. 90 - bortemot 10 000 nya skivenheter årligen på den svenska marknaden, varav uppskattningsvis 50 - 60 % utgörs av importerade enheter, dvs. fonogram, som införts till landet i färdigt skick. (Med skivenhet förstås i sammanhanget beställningsnummer.)
 - 3/ Det svenska nationalfonoteket tillkom bl. a. i anslutning till en vädjan i september 1955 inom den 4:e internationella musikbibliotekskongressen till alla länder att låta inrätta s.k. nationalfonotek eller nationaldiskotek. Redan i november samma år träffades preliminära överenskommelser med landets samtliga skivproducenter om kostnadsfria och frivilliga leveranser till det planerade nationalfonoteket. (Riksbibliotekariens petita för kungl. biblioteket etc. 1964/65, s. 67 f.)

En annan skiljaktighet, som bör framhållas, är vad som här ovan sagts om den speciella ställning inom materialet som radio- och tv-program intar och i viss mån även spelfilmer. I motsats till det övriga materialet - fonogram, bildkassetter, AV-hjälpmedel - är det material, som ej mångfaldigas och "utges" i samma bemärkelse som tryckta skrifter. Detta torde också vara skälet till att materialet inte medtagits i de gemensamma pliktleveransbestämmelser som under senare år genomförts i en rad länder (se ovan avsnitt 2.6.6.2).

2.6.6.4 Överväganden

Vid en framtida lagstiftning bör enligt min mening övervägas, om inte leveransplikten för framför allt grammofoonskivor och andra typer av fonogram, ljud- och bildkassetter samt AV-hjälpmedel av skilda slag bör regleras i samma lag som gäller för pliktexemplar av skrift i stället för i en särskild lag av det slag DAK föreslagit. Om man därvid finner det lämpligt att, i likhet med vad som 1969 har skett i exempelvis Västtyskland och Kanada (vad beträffar fonogram) och som nyligen föreslagits i Finland rörande fonogram och visst bildmaterial, reglera förhållandena i samma lag bör givetvis själva ambitionsnivån noga övervägas. Det förefaller därvid rimligt, att man utgår från samma målsättning - ett fullständigt bevarande av det nationella materialet - som när det gäller tryckta skrifter men ej eftersträvar att även innefatta till Sverige importerade utländska alster. En anknytning till lagen om pliktexemplar av skrift kan också motiveras av, att huvuddelen av detta material - nämligen fonogrammen - redan nu anskaffas i betydande utsträckning till biblioteken, vilket även framhållits av DAK (s. 91), samt att arkivering på frivillig bas redan genomförts vid nationalfonoteket. Denna institution har även påbörjat förteckningen över svenska skivmärkens äldre produktion, s.k. diskografier (s. 92). En lagstiftning bör i sådana fall enligt min mening utformas i överensstämmelse med den finska lagen, så att pliktexemplar lämnas till nationalbiblioteket eller den arkivinstitution,

som regeringen bestämmer. Ett alternativt förslag till utformning av lagen i detta avseende har bilagts utredningen (bilaga 1). Vid ett sådant tillvägagångssätt måste dock givetvis den framtida arkiveringen av radio- och tv-program samt filmer (i den mån de ej utges som bildkassetter, bildskivor m.m. för allmän spridning) lösas i ett annat sammanhang.

2.6.7 Skrifter undantagna från leverans

2.6.7.1 Hemligt och sekretessbelagt tryck

Myndigheters tryckta handlingar skall ej anses utgivna "om de ej är tillgängliga för envar" (1 kap. 6 § TF). Som en följd härav är dessa handlingar ej leveranspliktiga enligt nu gällande lag och blir det ej heller genom den av mig föreslagna lagen. Från kulturell synpunkt är det dock angeläget, att även allmänna handlingar som mångfaldigats men som ej är tillgängliga för envar blir bevarade för framtiden. Reglering av detta bör dock ske genom föreskrifter för berörda myndigheter och genom överenskommelser mellan nationalbiblioteket och dessa med sikte på att handlingarna skall överlämnas, då de ej längre faller under sekretesslagens bestämmelser eller då sekretesskravet förutses kunna tillgodoses genom bibliotekets försorg. Konfiskation och beslag av skrift enligt TF skall enligt bestämmelserna härom (7 kap. 7 § och 10 kap. 8 §) ej omfatta pliktexemplar av skriften. Dessa skall levereras i vanlig ordning. Det kan emellertid finnas skäl att vara restriktiv med utlåningen av sådan skrift. Det kan här nämnas, att enligt gällande norsk lag polisen är skyldig att insända ett exemplar av varje beslagtagna skrift till Oslo universitetsbibliotek, som skall bevara det i förseglat skick den tid som polismyndigheten föreskriver.

Bestämmelserna om vilka allmänna handlingar, som ej skall vara offentliga, finns i lag. Någon häremot svarande reglering finns ej beträffande privata handlingar och, om en utgivare söker hemlighålla tryckt skrift genom påskrift "hemlig", "konfidentiell" e. d. blir skriften för den skall ej undantagen från leverans. Det blir här bibliotekens, ej tryckeriets sak, att avgöra om och på vad sätt den av utgivaren önskade sekretessen skall åvägabringas. Skriften kan sekretesshållas tack vare att tryckt skrift, ljud- eller bildupptagning som ingår i bibliotek är undantagna från begreppet allmän handling och därmed även från de regler som gäller för sådana handlingars offentlighet (2 kap. 11 § TF).

2.6.7.2 Tillfällighetstryck

Från leveransplikt undantas i gällande lag tryckta skrifter som utgörs av visitkort och notifikationer, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballagetryck och därmed jämförliga tryckalster. Några önskemål har inte framkommit om att någon av dessa kategorier skall göras leveranspliktig. Samtliga kategorier bör därför även framdeles vara undantagna. Den använda terminologin är väl i våra dagar inte den mest vägledande. Att notifikationer avser inbjudnings- och tackkort o. d. torde t. ex. inte stå klart för en nutida läsare. MMU uteslöt i sitt förslag till definition av tillfällighetstryck kategorin notifikationer, utbytte kategorin reklam- och emballagetryck mot förpackningstryck och lade till bruksanvisningar. Särdeles mycket torde inte stå att vinna på en sådan förändring så mycket mindre som ju uppräknningen under alla förhållanden måste avslutas med "och därmed jämförliga tryckalster" eller något liknande. Eftersom terminologin är densamma som den i 4 kap. 3 § TF använda och denna kvarstår oförändrad efter den 1 januari 1978, synes det i allt fall inte tillrådligt att använda annan terminologi vid angivandet av vilka slag av skrifter som ej skall vara leveranspliktiga på grund av att de är att anse som tillfällighetstryck. Härvid är dock att märka att undantag från leveransplikt ej gäller de i 4 kap. 3 § TF även omnämnda kategorierna bildtryck och annat affärstryck.

MMU anförde (SOU 1975:49 s. 201) att de i den av MMU föreslagna definitionen av begreppet tillfällighetstryck uppräknade exemplen hade det gemensamt att alstren inte är riktade på åsiktsbildning eller nyhetsförmedling, även om de givetvis kunde ha värde som information. Det var vidare som regel fråga om helt kortfattade meddelanden. Vad MMU sålunda anfört om sin definition kan också anföras om den definition som sedan gammalt står i TF. MMU gav vidare följande ytterligare exempel på tillfällighetstryck, nämligen "kölappar, formulär, prislappar, biljetter, valsedlar och mindre beller". MMU framhöll också att utanför grundlagen

vidare - liksom i princip redan var fallet - föll alster av utpräglad värdekaraktär (sedlar, obligationer, aktier och frimärken). Skrifter som förmedlar nyheter eller åsikter eller som i övrigt kan användas för opinionsbildning skulle däremot omfattas av begreppet tryckt skrift, t. ex. flygblad och affischer av skilda slag, och inte betraktas som tillfällighetstryck. Som tryckt skrift och ej som tillfällighetstryck skulle också anses alla mera omfattande skrifter (bl. a. kataloger och broschyrer). Vad MMU sålunda uttalat är ägnat att tjäna som vägledning vid bestämmandet av vad som skall anses utgöra ej leveranspliktigt tillfällighetstryck.

2.6.7.3 Skrift framställd uteslutande för internt bruk

Det förhållandet att en skrift inte är leveranspliktig om den ej utgivits innebär en begränsning av leveransplikten som fått allt större betydelse. Tryck som inom ett företag framställs uteslutande för internt bruk har på denna grund ansetts fritt från leveransplikt. I ju större omfattning kontorsoffsetmaskiner kommit i bruk hos företag och myndigheter, desto större betydelse har denna begränsning fått. Utan densamma skulle biblioteken ha översvämmats av en enorm mängd offsettryck utan allmänt värde. Undantaget för tillfällighetstryck kan endast i begränsad utsträckning användas till befrielse från leveransplikt här. Den tolkning av begreppet utgiven (utlämnad till salu eller för spridning på annat sätt) som nu skildrade praxis blickar på ter sig dock inte helt oangripel. Det synes i vart fall inte tillfredsställande att en så viktig begränsning av leveransskyldigheten som det här är fråga om inte framgår direkt av lagtexten. Jag föreslår därför att det uttryckligen utsägs i lagen att skrift som framställs uteslutande för internt bruk hos någon inte skall vara leveranspliktig. Några tillämpningsproblem bör en sådan föreskrift inte vålla då den endast återger vad som får anses utgöra gällande praxis. Understrykas bör att fråga verkligen skall vara om en användning som är intern och uteslutande intern. För en myndighets del betyder detta att t. ex. offsettryckta arbetspromemorior

och andra arbetshandlingar, som inte skall sparas, offsettryckta utkast och förslag till protokoll, beslut o. d. och offsettryckt undervisningsmaterial för myndighetens personalutbildning inte skall levereras. Det förekommer hos myndigheter också att en maskinskriven originalhandling offsetkopieras för spridning inom myndigheten. Offsetkopiorna är då inte leveranspliktiga. Skulle de emellertid spridas också utanför myndigheten till sakägare, allmänheten, pressen och andra inträder leveransplikt. I sådant fall kan befrielse från leveransplikt erhållas endast dispensvägen.

2.6.8 Dispens

Enligt gällande lag äger regeringen medge undantag från leveransskyldigheten. Denna dispensbefogenhet har emellertid utnyttjats i mycket ringa utsträckning. Uppenbart är dock att en dispensmöjlighet inte kan avvaras då leveransskyldigheten, hur den än utformas, i vissa fall kan leda till ej avsedda resultat eller onödigt arbete. Från såväl de leveransskyldigas som bibliotekens synpunkt är det angeläget att ordningen blir så smidig och flexibel som möjligt. Det skulle med hänsyn härtill vara till fördel inte bara att en dispensmöjlighet finns utan även att inte bara regeringen utan också någon biblioteksinstans, exempelvis kungl. biblioteket eller det nationella ledningsorgan inom bl. a. biblioteksområdet som BIDOK kan komma att föreslå, förfogade över densamma med den kompetensfördelning dem emellan som kan finnas mest ändamålsenlig. Denna instans bör då fortlöpande med hjälp av dispensinstitutet kunna moderera leveransskyldigheten så att så litet skrifter som möjligt levereras i onödan. Överenskommelser bör t. ex. kunna träffas mellan myndigheten i fråga och tryckerier om att endast nationalexemplar skall behöva lämnas av vissa skrifter.

2.7 Leveransskyldigheten

2.7.1 Vem skall vara leveransskyldig?

I sin uppsats över norska avdelningens förhistoria konstaterar Wilhelm Munthe att man generellt kan säga, att leveransplikten för tryck - som i princip kan ligga på författare, förläggare eller tryckerier eller en kombination av dessa - i regel låg på boktryckarna i mindre stater och på bokförläggarna i större stater. Den förklaring som anges är att man i mindre stater lägger mera vikt vid fullständighet och därför tar det merarbete som de mera differentierade leveranserna från tryckerierna innebär, medan man i stora stater mera får lägga an på att få tag i det viktigaste i fullgott skick på enklaste sätt och därför håller sig till förläggarna.^{1/} I samtliga nordiska länder är det också boktryckerierna, som är skyldiga att leverera (med vissa undantag)^{2/}, medan s.k. småtryck inte ingår i de nationella leveranserna i exempelvis England och Västtyskland - som bägge har förlagsleveranser - och är särskilt undantagna i den franska lagen, som baserar sig på både förlags- och tryckerileveranser.

Fördelarna - men även problemen - med tryckerileveranser är att denna typ av leveranser är den enda som möjliggör att biblioteken erhåller stora delar av det för forskningen intressanta tryck, som ligger utanför den kommersiellt utgivna litteratur som förtecknas i Svensk bokförteckning. Detta är också en typ av tryck som tenderar att snabbt försvinna, om staten ej på detta sätt säkrar dess bevarande.

1/ Wilhelm Munthe, Norska avdelningens förhistoria. (Norvegica. Minnesskrift til femti-årsdagen for oprettelsen av universitetsbibliotekets norske avdeling). Oslo 1933, . 8.

2/ I Danmark, Norge, Island och Sverige finns bestämmelser om förlagsleveranser av i utlandet framställda verk. Sådana bestämmelser finns även medtagna i det förslag till nya bestämmelser som föreligger i Finland.

Det är ej heller lämpligt för förvärv på annat sätt, i huvudsak beroende på svårigheterna att i tid överhuvudtaget få kännedom om dess existens.

Det står helt klart att nationalexemplaret (och dess reserv-exemplar) måste baseras på tryckerileveranser, om ej en avgjord försämring av forskningsläget skall inträffa i förhållande till den hittillsvarande situationen. Tänkbart vore att när det gäller universitetsbiblioteken, utom Lunds, ersätta tryckerileveranserna med förlagsleveranser, i synnerhet då för de nya universitetsbiblioteken i syfte att på detta sätt få till stånd ett urval, som befriar dessa bibliotek från att hantera bl. a. hela det omfattande småtrycket. Jag har dock kommit fram till, att införandet av ett sådant, för Sverige nytt, system skulle innebära alltför många nackdelar och komplikationer. Det föreligger t. ex. avsevärda svårigheter att definiera begreppet "förlag" så fort man lämnar kretsen av kommersiella och väletablerade privata och statliga företag.^{1/} Härav följer även att möjligheterna till övervakning av dessa leveranser är små. Ett omfångsrikt för biblioteken betydelsefullt material ligger vidare utanför denna typ av leveranser. Detta gäller inte bara tryck hörande till småtrycket utan även en rad andra betydande kategorier som statligt och kommunalt tryck av olika slag. Som förut påpekats redovisar femårskatalogen av nationalbiografien (Svensk bokkatalog) ca 25% fler titlar än den på frivilliga förlagsleveranser baserade årsvolymen (Svensk bokförteckning).

1/ Svenska bokförläggareföreningens matrikel upptar ca 85 förlag. Den frivilliga registrering som redovisas årligen i Svensk bokförteckning upptar ca 600 förlag. I förarbetena till den norska lagen, som stadgar om rekvisitionsrätt (jfr 2.4, s.110) definieras förläggare på följande vis: "Överensstemmande med tilsvarende utenlandske lover omfatter 'forlegger' her ikke bare en som driver med erhvervsmessig forlagsvirksomhet, men enhver institusjon, forening eller privatmann som bestiller et trykkarbeide av den art loven omfatter". (Instilling til ny lov om avleveringsplikt, s. 20.)

Enligt min mening talar helt övervägande skäl för att nuvarande ordning bibehålls där leveransskyldigheten åvilar tryckerierna. När flera tryckerier trycker olika avsnitt av samma verk bör därvid det tryckeri vara leveransskyldigt som låter utsätta sitt namn på tryckalstret. Leveransskyldiga vid sidan om tryckerierna bör liksom för närvarande är fallet även i fortsättningen vara utgivaren av utomlands tryckt periodisk skrift, för vilken utgivningsbevis skall finnas eller ändock utfärdats. Vidare bör bestämmelser bibehållas om att det är förläggaren och, om förläggare ej finnes, utspridaren, som är leveranspliktig för annan utomlands tryckt skrift som sprids inom riket och som helt eller till någon del är avfattad på svenska språket. Som enda undantag från denna regel bör bibehållas, att leveransskyldighet ej föreligger om skriften endast införts i enstaka exemplar.

Enligt mitt förslag skall inte bara tryckta skrifter utan också skrifter, som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, under de i 1 kap. 5 § TF angivna förutsättningarna vara underkastade leveransplikt. Mångfaldigandet blir i dessa fall att jämställa med tryckning. Leveransskyldigheten bör i enlighet härmed för dessa skrifers del åvila den som svarar för mångfaldigandet. Det bör givetvis inte vara någon skillnad för framställaren av en skrift i fråga om leveransskyldighet beroende på om han framställer skriften med en offsetpress eller med en fotokopieringsapparat. Ordningen måste rimligen vara densamma. Att beakta är också vad departementschefen anfört i prop. 1975/76:204 i frågan. Det framhålls där (s. 135) att om författarens eller förlagets namn sätts ut på skriften som den som har mångfaldigat denna man kan utgå från att detta är förhållandet. Det saknar då betydelse att den tekniska framställningen faktiskt har utförts av någon annan.

2.7.2 Ersättning vid leverans av visst material

Den allmänna regeln i de länder där pliktleveranser tillämpas är att dessa skall fullgöras utan ersättning.^{1/} Så har det också alltsedan begynnelsen varit i Sverige. Den svenska lagstiftningen medger f. n. inga undantag från regeln om leverans utan ersättning vare sig med hänsyn till dyrbar framställningskostnad eller på annan grund. Den enda reglering som tar hänsyn till kostnadsaspekten är justitiedepartementets tillämpningsföreskrifter från 1954 (jfr 1.1.2 s. 45...). Dessa föreskriver bl.a. att då ett verk förekommer i olika utföranden boktryckaren har rätt att leverera vilket utförande han önskar, underförstått det billigaste utförandet. Inga föreskrifter finns alltså om ersättning vid leverans av särskilt dyrbara verk eller kostbara verk som publiceras endast i små upplagor. Lagstiftningen utomlands varierar i dessa avseenden. Den franska lagen (1943) föreskriver sålunda att av "ouvrage de luxe tiré à moins de 300 exemplaires" behöver utgivaren endast leverera ett exemplar mot normalt fyra och tryckeriet likaledes endast ett mot normalt två. I den västtyska lagen (1969) undantas bl. a. s.k. lyxupplagor utgivna parallellt med ordinarie upplaga från leveransplikt. Enligt lagen (§ 22) kan också under vissa förhållanden halva bokhandelspriset betalas om detta motiveras av pris och upplagens storlek. I den belgiska lagen (1965) föreskrivs att för arbeten vilkas pris överstiger en av staten fastställd summa (1973: 1 000 frcs) ersättning skall utgå om nationalbiblioteket beslutar att verket skall behållas. Biblioteket har dock returrätt. Även enligt den schweiziska lagen (1962) lämnas ersättning när priset överstiger en viss summa (1973: 200 frcs) och vid särskilda tillfällen (bibliofila utgåvor och begränsade upplagor) också när priset ligger under denna summa. (Se även NVBF, a. a. 1975, s. 108.) Lagstiftningen i Danmark innehåller liksom den svenska lagen inga undantag på grund av verkets pris. Tvärtom är det så

1/ Frågan om ersättning har aktualiserats i olika sammanhang i skilda länder. För en översikt se Bjerregård, a. a. (1973), s. 339-341.

att en bok som framställts i olika utföranden skall levereras till Det Kongelige Bibliotek i sin mest påkostade variant så snart det totala antalet exemplar av denna är 50 eller därutöver. I Finland medger lagen, att bl. a. sådana planschverk, vilkas bokhandelspris överstiger ett belopp som vid lagens utfärdande 1919 fastställdes till 50 mark, endast behöver levereras i två exemplar mot det normala antalet som är fem. Som framgått ovan (1.4) innehåller det nya finska lagförslaget en utvidgning av det leveranspliktiga materialet. Samtidigt finns däri dock en bestämmelse om att utbildningsministeriet kan mildra villkoren när det gäller leverans av bl. a. audiovisuellt material och i utlandet tillverkat material och detta befinns rimligt med hänsyn till upplagestorlek och kostnader. I den norska lagen (1939) finns en bestämmelse om att förläggaren kan kräva ersättning för den del av bokhandelspriset som överskrider 25 kr. Det i lagen fastställda beloppet har inte ändrats sedan 1939. Den norska förläggareföreningen har dock rekommenderat sina medlemmar att höja gränsen till hundra kronor. För tidningar utgår ingen ersättning. (Enligt lagen behöver ej heller staten lösa ut konsttryck som kostar över 25 kr!) Rent praktiskt går det till på så sätt att förläggaren sänder en räkning till Oslo universitetsbibliotek på det överskjutande beloppet. Enligt uppgift utnyttjas dock denna möjlighet sparsamt.

I sitt förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen (Ds Ju 1976:18 s. 18) har MMU framhållit att antalet pliktexemplar ej bör vara för stort, eftersom detta skulle vara betungande för utgivare av skrifter, som utkommer i små upplagor och med dyrbart utförande. I sitt remissvar över MMU:s förslag har även Svenska bokförläggareföreningen understrukit att skyldigheten att leverera biblioteksexemplar kan vara betungande för utgivare av skrifter som utkommer i små upplagor och i dyrbart utförande. I de kontakter jag haft med representanter för Svenska bokförläggareföreningen har dessa även uttryckt önskemål om att viss ersättning skall kunna utgå vid leverans av skrifter av detta slag.

Som jag närmare utvecklar i ett senare avsnitt (2.12.2) kan pliktexemplarens marknadsvärden allmänt sett betraktas som marginella kostnader i samband med pliktleveranserna. Reservation måste här dock göras för särskilt dyrbara verk speciellt när de utkommer i en liten upplaga. Just denna kombination är ej så sällsynt. Kostnaden för pliktexemplaren i förhållande till kostnaden för hela upplagan blir därvid en faktor att räkna med. Man kan ej heller helt utsluta att en del av denna utgivning kan påverkas i negativ riktning av nuvarande leveranslagsbestämmelser. Jag finner det därför rimligt att till övervägande tas upp vad som kan göras för att komma till rätta med kostnadsfaktorn i sådana fall. De utländska förebilderna pekar på två vägar, nämligen dels en minskning av antalet pliktexemplar, dels en rätt till ersättning för levererade exemplar. En kombination ligger då nära till hands. Jag håller för troligt att lättnader för de leveransskyldiga också skulle underlätta för biblioteken att verkligen erhålla materialet i fråga som nu ofta kan vara svårt att i praktiken bevaka och driva in. Vid övervägandena av en lämplig lösning bör hänsyn tas dels till att systemet skall vara administrativt lätthanterligt, dels till hur kostnadsfaktorn gestaltar sig.

Av störst intresse är då att veta hur det svenska trycket fördelar sig på olika kostnadsnivåer. För att utröna detta har en genomgång gjorts av de ca 10 000 titlar som registrerats i Svensk bokförteckning för 1975. Resultatet framgår av nedanstående tabell. För överskådlighetens skull har alla verk som åsatts ett pris på 100 kr eller mer medtagits.

<u>Pris i kr</u>	<u>Antal titlar</u>
100 - 199	96
200 - 299	28
300 - 399	1
400 - 499	2
500 - 599	3
600 - 699	2
700 - 1 000	<u>1</u>
Summa	133

Av de verk, vilkas pris översteg 499 kr, var en matrikel (utgiven av Tidningsstatistik AB), två bibliografiska hjälpmedel (utgivna av Bibliotekstjänst) och tre konst- eller hembygdspublicationer (utgivna av International publishing company, Stureförlaget och Ås hembygdsförening).

Motsvarande uppgifter hämtade ur Svensk tidskriftsförteckning för 1973-74, som omfattar ett urval på ca 3 400 tidskrifter, gav följande resultat:

<u>Pris i kr</u>	<u>Antal titlar</u>
100 - 199	75
200 - 299	10
300 - 399	5
400 - 499	3
500 - 599	2
600 - 699	0
700 - 799	1
800 - 1 000	<u>0</u>
Summa	96

Som framgår av tabellerna är antalet redovisade titlar som kan komma i blickfånget här högst begränsat. Härvid är dock att observera att en del dyrbarare material inte är regist-

rerat helt enkelt av det skälet att det i dagens läge mycket sparsamt kommer biblioteken och bibliografiska institutet tillhanda.^{1/} Detta gäller framför allt s.k. läromedelspaket och särskilt dyrbara konstmappar. Jag har redan föreslagit att leveranserna av dessa skall begränsas till ett nationalexemplar och ett reservexemplar för detta som skall lämnas till kungl. biblioteket respektive Lunds universitetsbibliotek. (Jfr 2.6.5.1 och 2.6.5.6.) Det förefaller troligt att redan en begränsning av antalet pliktexemplar från sju till två för dessa produkters del skulle främja leveransskyldighetens fullgörande. Öppnas dessutom möjlighet till ersättning för de levererade exemplaren borde effekten kunna bli än bättre. Det är möjligt att det även beträffande andra dyrbara produkter än de två nu nämnda slagen skulle kunna vara lämpligt med en kombination av begränsning av antalet pliktexemplar och en rätt till ersättning för det som levereras. Jag har dock inte funnit flera näraliggande kategorier i detta sammanhang än de två nämnda. Detta utesluter givetvis inte att det senare kan komma att visa sig att lösningen med fördel kan tillämpas också på andra kategorier än dessa. I så fall kan det önskade resultatet emellertid uppnås med tillämpning av dispensinstitutet. Dispens kan meddelas från levererande av andra pliktexemplar än nationalexemplaren för produktkategorierna i fråga. Frågan om rätt till ersättning påverkas inte härav. Tanken är att samma regler skall gälla i detta hänseende, oavsett hur många exemplar pliktleveransen omfattar.

Ställning måste då tas till vid vilken framställningskostnad ersättning skall kunna komma i fråga. På vilken nivå upphör kostnaden för pliktexemplaren att vara en marginell kostnad eller i vart fall en kostnad som det inte ter sig oskäligt att låta branschen bära? För att inte någon oacceptabel marginaleffekt skall uppstå måste ersättningssystemet läggas upp så att rätt till ersättning medges för den del av framställningskostnaden för en skrift som överskrider visst be-

1/ Det bör observeras att vissa dyrbarare uppslagsverk, av typ t. ex. Focus, som utkom i en 2:a rev. upplaga 1975, ej redovisas i Svensk bokförteckning eftersom Bibliografiska institutet ej erhåller förlagsleverans, utan först i femårskatalogen Svensk bokkatalog.

lopp. Med denna konstruktion kommer detta belopp då också att bli ett uttryck för hur långt man utan ekonomisk förpliktelse bör kunna ströcka sina krav från det allmännas sida gentemot framställare av leveranspliktiga skrifter. Beloppsgänset i fråga kan inte sättas på annan grundval än en skönlighetsbedömning. Ett bokhandelspris på 500 kronor motsvarar ett förlagsnettopris på ca 300 kronor. (Därförande begreppet förlagsnettopris kan hänvisas till dess användning i Förordning om statligt litteraturstöd, SFS 1975:493.) År 1975 var det enligt Svensk bokförteckning endast sex verk som nådde upp till denna framställningskostnad. Här till kan man räkna med ytterligare ca tre verk av tidskriftskaraktär (enligt Svensk tidskriftsförteckning 1973/74). Det vill synas som om 300 kronor i 1977 års penningvärde skulle vara ett lagom belopp när gränsen skall sättas för gratis leverans. Mitt förslag innebär alltså, att om förlagsnettopriset på ett verk överstiger 300 kronor per exemplar ersättning skall utgå för levererade pliktexemplar med belopp motsvarande den del av förlagsnettopriset som ligger över 300 kronor. Avgörandet av om rätt till ersättning föreligger och i så fall med vilket belopp kommer att innefatta en viss prövning bl. a. av förlagsnettoprisets beräkning. Avgörandet kan därför lämpligen inte decentraliseras till de sju leveransberättigade biblioteken utan bör vara centraliserat till sakkörställande av enhetlig bedömning och ligga antingen hos regeringen eller hos en myndighet till vilken regeringen helt eller delvis delegerar beslutanderätten. Den myndighet som i så fall ligger närmast till hands att mottaga sådan beslutsdelegation är kungl. biblioteket eller det organ som kommer att träda i forskningsbiblioteksrådets ställe.

Med den utformning som föreslagits för ersättningsrätten kan ersättning inte utgå automatiskt utan en ansökan kommer att behövas i vilken bl. a. underlaget för ersättningens beräkning lämnas. Av praktiska skäl bör ansökan om ersättning inte ges in och än mindre prövas förrän leveransskyldigheten fullgjorts. Som förutsättning för ansökan bör därför uppställas att pliktexemplaren är levererade.

En särskild fråga är hur rätten till ersättning bör bedömas då ett verk framställs i flera band, som ju vanligen är fallet med t. ex. uppslagsböcker. Det naturliga synes då vara att se verket som sådant som ett pliktexemplar och grunda prövningen av ersättningsfrågan på en bedömning av förlagsnettopriset för detta. Utkommer verket successivt under en följd av år, bör ersättningsfrågan lämpligen anstå till dess verket är komplett levererat. Det bör observeras att detta gäller s.k. flerbandsverk men ej s.k. oändliga serier eller förlagsserier där varje band utgör en bibliografisk enhet och numrereringen endast fyller en administrativ funktion (t.ex. Acta radiologica, Bonniers uggleböcker).

2.8 Centraliserad eller decentraliserad leverans

Ordningen för pliktleverans av tryck varierar mellan olika länder. I vissa stater tillämpas centrala leveransmottagningar. Så är i Norden t.ex. fallet i Finland, där plikt-exemplaren levereras till friexemplarbyrån vid Helsingfors universitetsbibliotek, som därefter sprider dem vidare. På i princip samma sätt sker mottagandet i exempelvis Bulgarien (där nationalbiblioteket erhåller upp till 17 exemplar, varav 2 användes för byte och 10 distribueras till andra bibliotek), i Rumänien (där nationalbiblioteket erhåller 9 exemplar - 6 av förlaget och 3 av boktryckaren. Tre exemplar behållas av biblioteket och de övriga 6 distribueras till 4 bibliotek) och i Ungern (där nationalbiblioteket erhåller 16 exemplar av bokmaterial, varav 14 sprids till andra bibliotek). I flertalet europeiska länder sker dock leveranserna decentraliserade till de bibliotek som har rätt till dem. Detta system tillämpas sålunda i Danmark, Norge och Sverige. I Frankrike åligger det förläggarna att lämna 4 exemplar till Bibliothèque Nationale, medan det är boktryckarnas uppgift att distribuera 3 exemplar till lokala bibliotek i närheten av tryckeriorten. I Italien emottar provinsprefekten 4 exemplar från de lokala tryckerierna, varav 2 exemplar överlämnas till de nationella centralbiblioteken i Rom och Florens och 1 exemplar går till biblioteket i respektive provinshuvudstad. I Polen föreskriver en lag från 1967 att tryckerierna skall lämna två exemplar direkt till vardera nationalbiblioteket och det offentliga biblioteket i Warszawa och därtill 1 exemplar till 6 universitetsbibliotek. Tryckerierna bör även lämna friexemplar till biblioteken i sin egen provins. I Östtyskland skall förläggarna leverera 5 exemplar, varav - utöver 1 exemplar till Kulturministeriet - 2 exemplar skall sändas till Deutsche Bucherei, 1 exemplar till Deutsche Staatsbibliothek och 1 exemplar till det Landesbibliothek som är beläget närmast utgivningsorten. I Västtyskland gäller, att förläggarna skall leverera 1 exemplar till Deutsche Bibliothek i Frankfurt, medan det i delstaterna finns lokala pliktleveransbestämmelser.^{1/}

^{1/} Uppgifterna är i huvudsak hämtade ur P. Avicenne, a. a. (1972), samt ur olika årgångar av tidskriften Bibliography, documentation, terminology. Jfr 1.4.1, s. 53.

I Sverige var centraliserad leverans av universitetsbibliotekens exemplar i bruk på ett tidigt stadium. Genom ett kungligt brev 1707 föreskrevs nämligen, att pliktexemplaren skulle insändas till riksarkivet för att därefter fördelas till universitetsbiblioteken. Bestämmelsen bör bl. a. ses mot bakgrunden av de föga utvecklade kommunikationerna, som även återspeglas i förordningarnas anvisningar om boktryckarnas möjligheter att "nyttja sjölägenheter eller vinter-före" vid insändande av leveranser.^{1/} Systemet med centraliserade leveranser var inte populärt hos biblioteken, som kunde konstatera avsevärda brister både på innehåll och ordning i de paket som sent omsider nådde dem. Ener-giska försök gjordes redan på 1700-talet att få till stånd direkta leveranser till biblioteken eller deras kommissionärer. På 1860-talet övertog kungl. biblioteket för några decennier uppgiften att fungera som central sedan riksarkivets uppgift härvidlag ifrågasatts och tryckeriernas leveransskyldighet genom 1866 års ändring i tryckfrihetsförordningen inskränkts till att utöver granskningsexemplaret endast gälla kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket.^{2/} En genomförd decentraliserad leverans kom dock till stånd fr.o.m. 1886 i samband med införande av portofrihet för försändelser innehållande pliktexemplar (SFS 1885:67)^{3/}

I arbetsrationaliserande syfte föreslog riksbibliotekarie Isak Collijn 1921 en central vid kungl. biblioteket, varifrån arkivleveranserna, sedan de kontrollerats och kompletterats skulle distribueras till de olika biblioteken. Förslaget ledde ej till något resultat, och det ifrågasattes om ej olägenheterna skulle

1/ Lars Tynell, a.a.(1963), s. 85.

2/ Jfr även ovan kap. 1.2. Kritik av riksarkivets funktion vad beträffar pliktleveranser av tryck framfördes av sedermera kungl. bibliotekets chef, G.E. Klemming, i skriften "Är det skäl att belasta Rikets arkiv med ett exemplar af hvad som årligen tryckes i Sverige?" (Utg. av) O.E.L. Dahm, Stockholm 1862.

3) För en redogörelse se även Sven Ågren, Till arkivleveransernas historia. Några anteckningar. Donum Grapeanum. Uppsala 1945, s. 338 ff.

vara så stora med en sådan centralisering att de skulle uppväga fördelarna.^{1/}

Frågan blev ånyo aktuell i samband med genomförandet av central-katalogiseringen av svenskt tryck inom bibliografiska institutet vid kungl. biblioteket fr.o.m. 1958. Avsikten var att man på detta sätt skulle kunna effektivt koordinera böcker och katalogkort på ett tidigt stadium. Trots ett avståndstagande i den s.k. Kanslersutredningen 1963^{2/} rekommenderades i Forskningsberedningens promemoria nr 4 samma år en med central-katalogen kombinerad leveranscentral som "en rationell åtgärd för att därigenom frigöra personal för andra uppgifter inom biblioteken."^{3/} Planer förelåg även 1968 inom kungl. biblioteket på en försöksverksamhet med en dylik central.^{4/} Förslaget ledde ej till ett realiserande.

När statskontoret i sin utredning om biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift (1972) ånyo tog upp ämnet hade de tekniska förutsättningarna ändrats. En automatisering av katalogiseringsrutinerna inom ramen för LIBRIS-projektet kunde skönjas och standardnumrering av böcker hade införts. Förslaget om en central avlämning av pliktleveranserna avvisades med ett uttalande, att insikten om "att fördelarna med att diversifieringen av leveranserna åvilar tryckaren - eller i varje fall utgivaren - och inte biblioteken torde numera vara allmän."^{5/}

-
- 1/ Collijn förslag i kungl. bibliotekets handlingar 39 [:3], 1921, s. 53 f. Jfr Ågren, a a (1945), s. 348.
 - 2/ Universitetsbibliotekens tillstånd och behov. Anslag för inköp och bindning av böcker m.m. Personal. [Utg. av] Kanslern för rikets universitet. Stockholm 1963, s. 42 ff.
 - 3/ [B. Tell,] a.a. (1963), s. 13 f.
 - 4/ PM ang eventuell central för tryckleveranser vid kungl. biblioteket 1968-11-25. [Skrivelse av riksbibliotekarie Willers i samband med statskontorets utredning om de vetenskapliga bibliotekens inre organisation. Kungl. bibliotekets ämbetsarkiv.]
 - 5/ Statskontoret, a.a.(1972) s. 16.

Enligt min mening har den utveckling som skett inom informationsområdet såväl när det gäller kommunikationer som bibliografisk och biblioteksadministrativ teknik medfört att de fördelar som står att vinna med en leveranscentral starkt minskat i aktualitet, medan nackdelarna i form av förseningar, dubbelarbete och ökade krav på personal och lokalresurser är uppenbara. Jag har stärkts i denna uppfattning genom de uppgifter som inhämtats rörande erfarenheter från den finska leveranscentralen. Om övergång skulle ske till central leverans ligger det närmast till hands att förlägga den erforderliga leveranscentralen till kungl. biblioteket. En sådan central skulle emellertid kräva stora lokalutrymmen och mycket personal. Kungl. biblioteket har inga möjligheter att hysa centralen inom någon av sina nuvarande byggnader. Vad som talar för en leveranscentral i dagens läge är egentligen endast, att det skulle kunna innebära en viss förenkling för de leveransskyldiga att endast ha en adress att sända materialet till i stället för sju sådana. Denna synpunkt har även framförts av Svenska tryckeriföreningen i en skrivelse till MMU 1976-09-29. Med hänsyn till såväl portofriheten, det trots allt mycket begränsade antalet adressater samt de uppenbara nackdelar, som en centraliserad leverans skulle medföra, har jag dock svårt att finna inrättandet av en sådan central tillräckligt motiverat.

2.9 Leveransbevakning och leveransfrekvens

2.9.1 Leveransbevakning

Som framgått ovan under 1.5.1 utgör producenterna av leveranspliktiga skrifter en mycket omfattande och delvis heterogen krets. Utöver tryckerierna, på vilka huvuddelen av leveransskyldigheten vilar, finns ett varierande antal förlag, utgivare av periodiska skrifter och enskilda som under vissa förhållanden är leveransskyldiga, när det gäller utrikes tryckta skrifter. (Tryckåret 1975 kom till kungl. biblioteket 1568 exemplar som förlagsleveranser.) Genom mitt förslag (2.6.1) att leveransplikt även skall gälla för stencilerade, fotokopierade eller genom liknande tekniskt förfarande mångfaldigade skrifter, som faller under TF:s skydd, ökar kretsen av producenter ytterligare. Mängden av producenter är ett starkt skäl för att bestämmelserna om pliktleveranser skall vara utformade på ett så enkelt och entydigt sätt som möjligt för att systemet i praktiken skall fungera.

En viktig fråga är information om leveranslagen till de leveransskyldiga. För att förbättra denna har fr.o.m. 1962 en informationsbroschyr framställts vid kungl. biblioteket - Tryckeri och bibliotek, senaste upplaga 1970 - med råd och anvisningar rörande tryckleveranser. Broschyren - som även utnyttjas av de övriga biblioteken - utsänds till alla nyttillkomna tryckerier så snart dessa blir kända. Det är numera också vanligt att tryckerier själva rekviderar broschyren.

För att systemet med pliktleveranser skall bli effektivt fordras även tämligen omfattande insatser för leveransbevakning. Sådan sker även vid berörda bibliotek. Arbetet kan sägas bestå dels i att spåra upp de leveransskyldiga - i första hand tryckerierna - dels att kontrollera att dessa verkligen levererar allt vad de är skyldiga att insända.^{1/}

1/ För synpunkter i ämnet hänvisas även till de översikter och diskussionsinlägg som redovisats i Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet (NVBF), Pliktavleveringen og dens problemer. Innledninger og diskusjon. 9de rundabordskonferense, Oslo 5te - 7de oktober 1964. Oslo 1965.

Bibliotekens olika kontrollmöjligheter är av stor betydelse för systemets effektivitet. De sinsemellan oberoende kontrollåtgärder som kungl. biblioteket vidtager för att hålla bibliotekets kartotek över rikets f.n. ca 1 885 tryckerier (varav 1976 354 utan leveranspliktigt tryck) är följande:

- o Biblioteket genomgår fortlöpande den förteckning över nyetablerade tryckerier som varje månad publiceras i branschtidskriften Grafiskt forum. Denna förteckning bygger i sin tur - via Post- och inrikes tidningar - på uppgifter som hämtats ur patent- och registreringsverkets stora register över nyetablerade firmor.
- o Biblioteket får en gång varje år uppgifter om nyanmälda tryckerier, namnförändringar etc. från tryckfrihetsexpeditionen vid justitiedepartementet, som också håller ett centralt register över tryckerier. Detta register bygger på de anmälningar till länsstyrelserna som alla nya företag i branschen är skyldiga att lämna enligt 4 kap. 3 § TF. I samband med att den nuvarande tillsynsorganisationen upphör och departementets register avvecklas kommer dock denna kontrollmöjlighet att försvinna.
- o Vidare genomgås på biblioteket branschorganisationernas medlemsförteckningar och rikstelefonkatalogens yrkesregister för hela landet med avseende på tryckerier.
- o När det gäller periodiska skrifter och deras tryckare studeras även den inländska tidningstaxan, justitiedepartementets kartotek över inregistrerade tidskrifter (som av MMU föreslagits överflyttad till patent- och registreringsverket), publikationer av typ Tidningsnytt (pressbyråernas organ) och Sveriges personaltidnings förenings matrikel samt specialbibliografier av olika slag. Besök görs även hos tidningsförsäljare och på bokkaféer.

Genom tillkomsten av bibliografiska institutet (1953) har kungl.

biblioteket fått ytterligare viktiga kontrollmöjligheter. Som ovan redovisats (1.6) mottar institutet fortlöpande merparten av alla svenska förlagsartiklar direkt från utgivarna. (Ca 600 förlag finns registrerade i Svensk bokförteckning.) Vid katalogiseringen tas en extra katalogkorts-kopia, som lämnas till svenska avdelningen och där inordnas i ett tryckerivis upplagt kartotek. På detta sätt avslöjas en hel del förut okända tryckerier, som försummat att anmäla sig i föreskriven ordning. Givetvis får man på detta sätt även möjlighet att kontrollera att tryckeriet i sinom tid avlämnar leveransexemplaret av skriften ifråga. Ytterligare en kontrollmöjlighet har tillkommit genom den gemensamma katalogisering - numera inom ramen för LIBRIS-systemet - som institutet bedrivit fr.o.m. 1958. Leveranserna till de leveransberättigade biblioteken borde teoretiskt sett vara identiska. Den mänskliga faktorn orsakar dock, att vissa bibliotek ibland får försändelser som ej levererats till de övriga. (Leveranserna sänds, som framgår nedan under 2.9.2, i viss utsträckning med olika leveransfrekvens till de olika biblioteken). Av ännu större betydelse är kanske att biblioteken genom sina lokala kontakter får en hel del publikationer i gåva, som aldrig insänds som leveranstryck. Den gemensamma katalogiseringen av de svenska publikationerna antingen den sker inom LIBRIS-systemets ram eller som tidigare på ett mer centraliserat sätt innebär att dylika oregelbundenheter förr eller senare blir upptäckta.

De kontrollåtgärder som ovan beskrivits vid kungl. biblioteket - och som ej gör anspråk på att vara uttömmande - tillämpas även vid de övriga biblioteken i varierande utsträckning. Samtliga dessa för sålunda register över tryckerier, där leveranserna noteras och med vars hjälp revision och krav kan göras (se nedan).

När det gäller att kontrollera leveranserna utgör de s.k. trycklistorna ett viktigt hjälpmedel. I kungl. bibliotekets

ovan omnämnda informationsbroschyr heter det om dessa, (s. 8 f):

Varje leveranssändning bör lämpligen åtföljas av ett reversal ("trycklista"), helst i format A 4 och på svenskt arkivpapper nr 100. Innehållet i större sändningar bör förtecknas alfabetiskt efter författarnamn resp. titel. Reversalet bör uppta varje särskild trycksak. (Obetydligare tryck förtecknas dock givetvis endast med angivande av tryckslag och antal, t.ex. "Affischer 25 st.") Tryck från olika leveransperioder bör ej sammanblandas.

Biblioteken erkänner mottagandet av varje ingången leveransförsändelse. Om reversalet insändes i två exemplar återfås det ena efter granskning kvitterat.

Ett studium av inkomna trycklistor vid de skilda biblioteken visar, att dessa växlar mycket tryckerierna emellan till utförande och kvalitet. Vissa större tryckerier framställer listorna som tryckalster, medan andra tryckerier insänder ytterst provisoriska förteckningar eller helt underlåter att bifoga några listor. I det senare fallet gör biblioteken upp egna trycklistor men returnerar ingen kopia som kvittens. Ett försök till standardisering med förtryckta reversal har kommit till stånd på initiativ av tryckfrihetsombudet i Göteborg men tycks ej ha fått någon riksomfattande spridning.

I de övriga nordiska länderna finns det särskilda föreskrifter i anslutning till lagen som föreskriver att trycklistor skall bifogas försändelserna i ett visst antal exemplar. (I Danmark och Norge är det 2 och i Finland 3 exemplar. Enligt friexemplarkommitténs betänkande bör antalet trycklistor öka till åtta för sådant material som lämnas i fem exemplar och vara två för övriga produkter.) Enligt min uppfattning är det önskvärt att för ändamålet lämpliga trycklistor bifogas leveranserna. Jag har även föreslagit att i lagtexten skall intagas en bestämmelse om att de levererade exemplaren skall vara åtföljda av en leveransförteckning. Ansvar för att dylika bestämmelser liksom även andra tillämpningsföreskrifter blir meddelade bör dock kunna läggas på myndighetsnivå.

De luckor som kontrollerna avslöjar kräver ett reklamations-system. Vid de svenska biblioteken har man brukat skilja på allmänna krav och krav som avser särskilda skrifter. De sistnämnda kommer till användning när biblioteken på ett eller annat vis spårat specificerade skrifter som ej levererats. De förstnämnda gäller krav på respektive tryckeriers hela produktion. För bägge typerna av krav gäller att de normalt ej kan ske förrän respittiden för leverans gått ut, d.v.s. i regel i april och oktober. (Jfr 2.9.2.). Antalet reklamationer av hela leveranssändningar uppgick vid kungl. biblioteket 1976 till 1 241 (1975: 1 081). Siffror för samtliga typer av reklamationer var vid universitetsbiblioteket i Lund för 1976 5 213 (1975: 5 892). Motsvarande senast redovisade siffra, som avser verksamhetsåret 1973/74 var för Uppsala universitetsbibliotek 2 248 reklamationer. Om reklamationerna ej leder till att verken inkommer, föreskriver gällande leveranslag att böter kan utdömas efter vitesföreläggande, meddelat av domstol på talan av allmän åklagare. Systemet är tungrott men behöver sällan utnyttjas i sin helhet, då redan hotet om åtal - trots synnerligen lågt satta böter: lägst 50 och högst 300 kr - i regel leder till att felande tryck levereras. Under hela perioden 1970 - 76 har sålunda endast två tryckerier i praktiken anmälts till åtal av kungl. biblioteket. Jag har nedan (2.10) föreslagit ett enklare tillvägagångssätt så att vitesföreläggande skall kunna meddelas i administrativ ordning och att denna uppgift för samtliga berörda bibliotek skall åligga kungl. biblioteket. Det bör dock i detta sammanhang påpekas att det sällan är de större tryckerierna, som ger anledning till problem och reklamationer. Det allmänna omdömet är att samarbetet mellan biblioteken och flertalet tryckerier, liksom mellan biblioteken och Svenska boktryckareföreningen, löper mycket bra. Problemen koncentrerar sig i stor utsträckning till en grupp småtryckerier som uppenbarligen ofta saknar administrativa och kontorsmässiga resurser för att sköta pliktleveranserna.

En grupp av publikationer som ovan endast inledningsvis berörts är de som mångfaldigas genom stencilering, fotokopiering eller

annat liknande tekniskt förfarande och försetts med sådana uppgifter att de faller under TF:s skydd. Enligt mitt förslag (jfr 2.6.1) skall dessa skrifter vara leveranspliktiga. I likhet med de på motsvarande sätt framställda skrifter som saknar dessa avgörande beteckningar och därför ej är leveranspliktiga men som på grundval av materiella kriterier borde införlivas med bibliotekens samlingar torde bevakningen erbjuda särskilda svårigheter utom ifråga om periodiska skrifter, för vilka utgivningsbevis finns och som därför är registrerade. För bägge kategorierna vill jag här eljest endast erinra om de förslag till en vidgad bevakning via specialbiblioteken av dylikt material som tidigare diskuterats (jfr t.ex. NVBF, a.a. (1965) s. 14) och som torde ligga väl i linje med de synpunkter på bl. a. s.k. ansvarsbibliotek som f.n. dryftas inom BIDOK.

2.9.2. Leveransfrekvens

Den nu gällande leveranslagen föreskriver (4 §) att leverans av biblioteksexemplar "skall för varje halvt kalenderår ske inom tre månader från halvårets utgång". Detta innebär att skrifter tryckta under januari - juni skall vara inlevererade senast den 30 september samma år och skrifter tryckta under juli - december samma år senast den 31 mars påföljande år. Bestämmelserna i de nordiska grannländerna - Island undantaget - föreskriver en snabbare leveranstakt. I Danmark skall leveranserna sålunda "foregaa i Begyndelsen af Januar og Juli Maaneder i hvert Aar for det forløbne Halvaars Vedkommende". I både Norge och Finland gäller att leveranserna skall ske före utgången av januari respektive juli. I det förslag som nyligen lagts fram om en ny lag i Finland är tiden minskad till att leverans skall äga rum inom en månad efter det kvartal under vilket exemplaret färdigställts. Ännu snabbare takt föreskrivs i Frankrike, där leverans skall ske så snart tryckning avslutats och i Västtyskland, där det föreskrivs att leverans skall ske "innerhalb einer Woche nach Beginn der Verbreitung durch den Verlag". (Jfr även 1.4).

I praktiken levererar de större tryckerierna redan nu i Sverige

enligt enskilda överenskommelser ofta litteraturen månadsvis. Leveranstätheten för övriga tryckerier varierar såväl mellan tryckerier som mellan bibliotek. Medeltalet av pliktleveranser till kungl. biblioteket var 1976 per tryckeri 2,55 enligt bibliotekets årsberättelse. Motsvarande tal kan för Lunds universitetsbibliotek beräknas till ca 1,6.

En tätare leveranstakt innebär ett ökat arbete på tryckerier och bibliotek när det gäller avsändande och mottagande av pliktleveranser. Samtidigt medför den dock uppenbara fördelar. Med nuvarande långa leveranstider uppstår lätt problem vid reklamering av saknad litteratur, eftersom denna redan kan ha blivit svåråtkomlig. Mera avgörande är dock att det från brukarsynpunkt måste anses vara mycket otillfredsställande, att de leveranspliktiga publikationerna kan inkomma så sent som upp till nio månader efter framställning.

Sätts leveranstiden mycket kort drabbas främst små och medelstora tryckerier, vars produktion av leveranspliktigt material kan vara tämligen obetydlig. Samtidigt har det visat sig, att det går att komma fram till frivilliga överenskommelser om tätare leveranser med de stora tryckerierna. Jag har vid ett övervägande av för- och nackdelar stannat för en lösning motsvarande den som föreslagits i Finland. Jag föreslår alltså, att leveranserna skall ske för varje kvartal och inom en månad från kvartalets utgång.

2.9.3 Sammanfattning

Sammanfattningsvis vill det synas som om biblioteken i dagens läge har ett leveransbevakningssystem, som i allt väsentligt fyller sin uppgift. Därmed är ej sagt att biblioteken alltid lyckas få in alla leveranspliktiga skrifter. Orsaken till detta är ofta bristande information och kunskap om leveranslagen hos de leveransskyldiga med åtföljande missuppfattningar om vad som är leveranspliktigt material m.m. Samarbete har i viss utsträckning etablerats mellan de leveransberättigade biblioteken genom informella kontakter och genom ett gemensamt utnyttjande av kungl. bibliotekets informationsbroschyr. Därligt min uppfattning bör

detta samarbete kunna byggas ut vidare, framför allt när det gäller information, standardisering av exempelvis trycklistor och genom central bevakning av tillkommande tryckerier och kravverksamhet. Det är mycket angeläget att allt som är möjligt görs för att genom ytterligare samordning nedbringa de totala personalkostnaderna för leveransbevakning och kravverksamhet. Jag har sålunda nedan (2.10) föreslagit ett förenklat och centraliserat förfaringssätt, när det gäller frågan om vitesförelägganden vid uteblivna leveranser. Samtidigt visar erfarenheten att det är nödvändigt att bibehålla en viss leveransbevakning decentraliserad till de olika biblioteken. För detta talar bl. a. såväl oregelbundenheter inom de olika leveranssändningarna som värdet av en lokal överblick. De föreslagna leveranstiderna minskar icke behovet av leveransbevakning.

2.10 Sanktionssystem

Som framgått av vad som i föregående avsnitt anförts om leveransbevakning kräver ett pliktleveranssystem ganska omfattande insatser i fråga om bevakning av leveransskyldighetens fullgörande för att systemet skall fungera på rätt sätt. Tryckerier och andra framställare av leveranspliktiga skrifter är inte alltid medvetna om sin leveransskyldighet utan måste göras uppmärksamma på denna och uppmanas att fullgöra den. Andra är visserligen medvetna om den men försummar den av glömska, slarv eller vrånghet. Har någon försummat att fullgöra sin leveransskyldighet, torde det i regel räcka med en uppmaning eller påminnelse för att få rättelse till stånd. Alla kan emellertid inte antas handla lika lojalt. Bland så många leveransskyldiga som det gäller måste man räkna med åtskilliga som tredskas eller försöker komma undan. Gentemot sådana förslår inte uppmaningar och påminnelser. Medel måste finnas med vilka dessa kan förmås att fullgöra sina skyldigheter. Som allmänt verkande sanktion stadgas i 6 § gällande leveranslag bötesstraff och som individuellt verkande sanktion vite. Vitesföreläggande kan emellertid meddelas endast av domstol på talan av allmän åklagare. En sådan ordning ter sig i våra dagar helt föråldrad och mycket opraktisk. Skall möjlighet finnas att medelst vite förmå en leveransskyldig att fullgöra sina skyldigheter - och det finner jag självklart att så skall vara fallet - bör vitesföreläggandet kunna meddelas i administrativ ordning utan medverkan av allmän åklagare och domstol. En annan sak är att för försuttet vites utdömande anmälan lämpligen bör ske till allmän åklagare, som sedan får föra talan härom hos allmän domstol. Man kan ju här knappast tänka sig att det vitesföreläggande förvaltningsorganet också ges rätt att utdöma försuttet vite.

Om såsom föreslås vitesföreläggande skall meddelas i administrativ ordning, uppkommer fråga vilken administrativ

instans som skall ha befogenhet att utfärda sådant föreläggande. Man kan tänka sig att varje leveransberättigat bibliotek tilläggs sådan befogenhet, men man kan också tänka sig, att befogenheten centraliseras till nationalbiblioteket, som ju är det bibliotek som har den mest omfattande bevakningsuppgiften. Enligt min mening talar övertvägande skäl för det senare alternativet. Skall en leveransskyldig förmås till leverans genom ett vitesföreläggande, bör detta naturligen avse leverans av samtliga sju pliktexemplar. Teoretiskt skulle annars kunna inträffa att han drabbades av vitesförelägganden beträffande viss skrift eller viss omgång skrifter från sju håll samtidigt. Jag föreslår alltså att befogenhet att meddela vitesföreläggande tilläggs endast kungl. biblioteket.

En ordning, som innebär att endast kungl. biblioteket skall kunna meddela tredskande leveransskyldiga vitesföreläggande och att ett sådant vitesföreläggande skall avse leverans inte bara till kungl. biblioteket utan också till de övriga leveransberättigade biblioteken, förutsätter ett väl fungerande samarbete mellan bevakningsenheten på kungl. biblioteket och bevakningsenheterna på de övriga biblioteken. När kungl. biblioteket inte kommer till rätta med en leveransskyldig och inte kan få honom att leverera pliktexemplar till kungl. biblioteket, skall kungl. biblioteket sålunda innan vitesföreläggande meddelas ta reda på om och i vad mån den försumlige underlåtit leverera också till de andra biblioteken och sedan utforma vitesföreläggandet i enlighet härmed så att det kommer att öva tryck på den försumlige att fullgöra också det han underlåtit gentemot dessa bibliotek. Vitesärendet skall sedan ej heller avskrivas hos kungl. biblioteket förrän visshet vunnits om att den försumlige i allo fullgjort sina skyldigheter. Det räcker alltså inte med att han efterkommit föreläggandet gentemot kungl. biblioteket. Har föreläggandet inte fullgjorts mot ett eller flera av de övriga biblioteken på föreskrivet sätt och inom föreskriven tid, är vitet försuttet och anmälan

till allmän åklagare om vitets utdömande skall övervägas. Det blir på kungl. biblioteket som utfärdare av vitesföreläggandet ansvaret härför faller. Skulle det i stället vara så att det är ett universitetsbibliotek som finner sig inte kunna komma till rätta med en leveransskyldig utan hjälp av vite, skall biblioteket göra anmälan till kungl. biblioteket och hemställa om vitesföreläggande. I övrigt blir ordningen i tillämpliga delar densamma som då initiativet tas av kungl. biblioteket.

När vite föreläggs någon skall det bestämmas "till belopp som med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antagas förmå honom att iakttaga föreläggandet" (9 kap 8 § rättegångsbalken). Det skall alltså avpassas individuellt till person och sak. Föreskrift om vitesmaximum, t.ex. 5 000 eller 10 000 kronor, skulle kunna meddelas. Jag har dock inte ansett mig böra föreslå någon sådan föreskrift med tanke å ena sidan på att förhållandena ibland kan tänkas vara sådana att endast mycket höga vitesbelopp ger effekt och å andra sidan på att någon risk knappast föreligger att en praxis med onormalt höga viten utbildar sig i avsaknad av en maximeringsföreskrift.

Vitesföreläggande är ett överklagbart beslut. Kungl. bibliotekets vitesföreläggande enligt den föreslagna bestämmelsen härom bör kunna överklagas genom besvär till kammarrätten i Stockholm, jämför 1 § p. 11 lagen (1971:309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål. Bestämmelse härom bör lämpligen tagas in i lagen och inte i någon administrativ författning. Exempel på vitesföreläggande ges i bilaga 2.

Ett vitesföreläggande är verkningslöst gentemot en leveransskyldig, då han ej längre har tillgång till något exemplar av den efterfrågade skriften att fullgöra skyldigheten med. Det enda medel som står till förfogande till förebyggande av uppkomsten av en sådan situation är kriminalisering av underlåtenhet att iaktta leveransskyldigheten. En sådan kriminalisering kan också antas rent allmänt främja leve-

ransskyldighetens fullgörande. En effektivisering av vitesförfarandet onödiggör därför ingalunda förekomsten av ett bötesstraff. Ett sådant bör därför fortfarande också finnas föreskrivet.

2.11 Frågor om gallring

2.11.1 Bakgrund

Frågan om gallring av leveranspliktiga tryckalster har aktualiserats alltmer under 1900-talet, beroende på materialets snabba ökning. Vid en mätning av kungl. bibliotekets bestånd av litteratur 1903 uppgick detta till ca 10 000 hyllmeter, varav ca 3 000 utgjordes av svenskt tryck.^{1/} Motsvarande mätning 1975 gav ett resultat av drygt 56 000 hyllmeter, varav ca 22 000 beräknades utgöras av inhemskt tryck. År 1903 uppgick enligt bibliotekets statistik antalet levererade biblioteksexemplar till ca 24 700.^{2/} 1976 var motsvarande siffra ca 218 400.

Som framgår av de redogörelser, som har lämnats under 1.5 och 2.6 utgör endast en mindre del av leveransmaterialet bokmaterial, räknat i exemplar. Även denna kategori har dock ökat kraftigt och fortsätter att göra det. Antalet registrerade titlar i Svensk bokförteckning har sålunda ökat från 3 921 år 1953 till 9 925 år 1975. Av en inom kungl. biblioteket 1975 uppgjord prognos i samband med en av Magasinsgruppen inom LUP utsänd enkät rörande bibliotekens magasinsförhållanden framgår, att man räknar med en fortsatt tillväxttakt för de svenska samlingarna med ca 3 % per år under den närmaste 15-årsperioden.^{3/}

Diskussionen om gallring av leveranspliktigt tryck tog fart under 1920-talet. I samband med ett föredrag av förste biblio-

1/ Kungl. bibliotekets årsberättelse för år 1903. Stockholm 1904, s. 29 ff.

2/ Kungl. bibliotekets årsberättelser från åren 1903 och 1904, Stockholm 1904 och 1905. Siffrorna på tillväxten 1903 och 1975 är ej helt jämförbara, då man 1903 ej räknade tidskriftshäften separat utan i volymer. Antal tidningar och tidskrifter var 1903 740. Motsvarande siffra 1975 var 4.163. Antalet leveranser var 1903 523 från 430 boktryckerier. Motsvarande siffror var 1975 3 642, från 1 508 boktryckerier.

3/ [Thomas Tottie,] A. a. 1976-02-02, s. 34, 37 och 107.

tekarien Axel Nelson hävdade sålunda sedermera danske riksbibliotekarien Svend Dahl att det ifråga om småtryck var onödigt att ha en komplett samling på mer än ett ställe i landet.^{1/} Frågan kom i synnerhet att drivas av danska biblioteksmän. Sålunda gav dåvarande underbibliotekarien vid det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn Lauritz Nielsen 1923 ut en debattskrift i ämnet.^{2/} Nielsen pläderade här för en begränsning av pliktleveranserna till två exemplar och f.ö. införande av ett system med rekvisitionsrätt. Han framhöll även, att biblioteken borde få oinskränkt rätt att gallra bland inkomna trycksaker och att leveransplikten borde begränsas bl.a. vad beträffar oförändrade omtryck, särtryck och vissa grupper av småtryck.

I den lag från 1927, som fortfarande reglerar de danska pliktleveranserna (med vissa senare tillägg), infördes ett rekvisitionsförfarande för ett av exemplaren (universitetsbiblioteket i Köpenhamn, jfr. även under 2.4.) samt vissa begränsningar i leveransskyldigheten för de övriga två exemplaren (till Det kongelige Bibliotek och Statsbiblioteket i Århus) varvid bl. a. särtryck och oförändrade omtryck uteslöts. Av praktiska skäl ansågs det dock f.ö. vara lämpligast att det var biblioteken själva, ej tryckeri eller förlag som gallrade och att endast vissa klart definierade kategorier togs med

1/ Axel Nelson, Statsbibliotekens förvärv av den inhemska bokproduktionen med särskild hänsyn till Sverige. Biblioteksbladet 5 (1920), s. 49 ff. Nelson betonade i ett genmäle (s. 58) småtryckets betydelse för forskning och ansåg att det i varje fall var nödvändigt att ha kompletta samlingar på två ställen.

2/ Lauritz Nielsen, Pligtafleveringen til vore biblioteker. Et reformforslag. København 1923. (Statens bibliotekstillsyns publikationer nr VIII.)

bland de undantag som f.ö. gjordes för leverans.^{1/} Som komplettering till lagen utarbetades särskilda gallringsbestämmelser för de leveransberättigade statliga biblioteken av det danska Faellesraadet for de videnskabelige biblioteker under Undervisningsministeriet.^{2/}

I proposition med förslag till 1949 års leveranslag anförde departementschefen (prop 1949:11 s. 9) att vissa undantag från leveransplikten borde föreskrivas men att de inte borde omfatta

- 1/ Betaenkning vedrørende statens biblioteksvassen afgiven af det af Undervisningsministeriet under 11 oktober 1924 nedsatte udvalg. København 1927, s. 70 ff. I tillämpningsföreskrifterna för lagen av den 15 juli 1927 gjordes följande begränsningar (§ 2):

For Bogtrykkernes Vedkommende skal Afleveringspligten ikke gøres gældende med Hensyn til:

1. nye uforandrede Optryk efter staaende Sats,
2. lokale eller andre Saerudgaver af Tidsskrifter uden redaktionelle Aendringer i den egentlige Tekst.
3. Saertryk (dog afleveres Saertryk af Afhandlinger i Dagblade),
4. Skematiske og andre Tryksager bestemte till Udfyldning.
5. Køre- og Fartplaner
6. Sange ved Familiebegivenheder (Konfirmation, Bryllup, etc.).
7. Begravelsessange, der er Optryk efter Salmebogen
8. Kalendere af enhver Art uden Tekst.

For Litografernes og Kunsttrykkernes Vedkommende skal Afleveringspligten ikke gøres gældende med Hensyn til løse Billeder, medmindre disse hører til afleveringspligtige Tryksager eller er Portraetter, historiske eller topografiske Billeder. Undtagne fra Aflevering er endvidere alle Slags Reklameartikler og Emballager.

For Nodetrykkernes Vedkommende skal Afleveringspligten ikke gøres gældende med Hensyn til uforandrede Optryk af Musikalier.

- 2/ Den danske afleveringslov 1927. Naermere bestemmelser om kassation af afleveringstrykk ved Statens biblioteker. København den 26 maj 1928. [Dupl.]

annat än sådant som uppenbarligen ej behövde samlas och bevaras i biblioteken. "I den mån tvekan härom föreligger, bör det tillkomma biblioteken att själva företaga erforderlig gallring och således något generellt undantag icke föreskrivas." Vid Uppsala universitetsbibliotek föreskrevs vissa interna regler redan 1950 rörande gallring av småtryck. Ytterligare en skärpning av bestämmelserna vidtogs 1962 i avsikt att minska mängden av bevarade särtryck. Motsvarande riktlinjer finns även vid andra universitetsbibliotek. Småtryckskonferenser har även ägt rum vid skilda tillfälle mellan föreståndarna för de svenska avdelningarna vid universitetsbiblioteken, varvid bl. a. gallringsfrågorna berörts.^{1/}

I statskontorets rapport Biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift (1972) föreslogs, att forskningsbiblioteksrådet skulle få i uppdrag att närmare utreda universitetsbibliotekens praxis vid utgallring av levererade tryckta skrifter. Rådet har även sedan erhållit detta uppdrag.^{2/} Arbetet har på rådets uppdrag bedrivits inom en arbetsgrupp bestående av cheferna för de svenska avdelningarna vid kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund och Uppsala samt en representant från riksarkivet. Gruppen som inriktat sitt arbete på småtrycket vid de tre universitetsbiblioteken, har redovisat sina synpunkter i ett protokoll 1975-02-28. Härvid har man sammanfattningsvis anfört:

1. Samtliga tre berörda universitetsbibliotek (GUB, LUB, UUB) är enligt sina instruktioner ålagda att bevara svenskt tryck i största möjliga omfattning. Kungl. biblioteket är skyldigt att bevara allt svenskt tryck.

1/ Sådana konferenser har bl.a. ägt rum i Uppsala 1958 och 1967. Från den sistnämnda föreligger en skrivelse (1967-11-01) med rekommendationer rörande behandling av vissa kategorier av svenskt tryck. Rekommendationerna innefattar även vissa förslag till riktlinjer för gallring av småtryck.

2/ Statskontoret, a a (1972), s 22. Regeringens skrivelse av 1973-12-07.

2. Generella gallringsföreskrifter saknas men tillväggångssättet är likartat vid de tre universitetsbiblioteken. Principer för gallring inom arkiv kan ej oförändrade tillämpas inom bibliotek.
3. En gallring av småtryck utöver vad som redan är brukligt skulle reducera småtryckets värde som källmaterial för främst samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning. Även lokala synpunkter måste beaktas (t.ex. önskemål från SAOB:s redaktion i Lund.)
4. Av småtryck gallras ca. 15 % vid GUB och UUB med undantag av särtryck, vilka överallt gallras till största delen. Småtryckets tillväxt var vid UUB 1971 - 1972 ca. 55 hm/år, oberäknat icke gallringsbart periodiskt småtryck (huvudsakligen kommuners protokoll och handlingar) vilket på grund av magasineringsförhållanden ej kunnat mätas men vilket under året torde ha uppgått till 15 - 20 hm, vid LUB 1974 ca. 90 hm (inklusive kommunaltryck).
5. Att begränsa tillväxten av småtryck genom att endast bevara två exemplar, det ena vid KB, det andra växelvis vart tredje år vid här berörda universitetsbibliotek, skulle medföra olägenheter. Tanken härom avvisas av arbetsgruppen. Ansvaret att särskilja småtryck från böcker skulle komma att vila på boktryckarna. Forskarna vid de tre universitetsbiblioteken skulle ej ha tillgång till obrutna sviter. De lokala aspekterna skulle ej kunna tillgodoses.
6. Genom mikrofilming av vissa kategorier av småtryck, särskilt handlingar från kommuner och landsting skulle behovet av magasinstrymme kunna minskas. Arbetsgruppen fann sig här skymta en framkomlig väg.
7. Vid en bedömning av personalkostnader för arbetsinsatsen vid inordnande respektive gallring av småtryck måste en avvägning ske mellan de resurser som krävs för att å ena sidan bevara och inordna materialet och å andra sidan gallra det.

I direktiven till föreliggande utredning har chefen för utbildningsdepartementet anfört följande:

Varje år framställs enligt uppgift ca 200 000 leveranspliktiga tryckalster. Till följd av vidningen av begreppet svenskt tryck kommer tryckmängden att öka. Hanteringen och förvaringen av detta ökande material kommer att medföra såväl personal- som ekonomiska problem. Det är enligt min mening inte rimligt att samtliga bibliotek som får tryckleveranser skall bevara allt tryck. Utredaren bör undersöka möjligheterna att gallra i materialet, t.ex. genom selektiv rekvisition eller utgallring efter leverans. Han bör därvid beakta de vidgade möjligheter till samordning mellan biblioteken, som LIBRIS-systemet ger.

2.11.2 Synpunkter och förslag

2.11.2.1 Allmänt

I vilken utsträckning skyldighet bör vara ålagd biblioteken att bevara svenskt "tryck" har behandlats under 2.5. Mitt förslag innebär att olika regler här skall gälla för nationalexemplaren och de fem regionsexemplaren. Kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek skall sålunda i princip bevara allt, medan de övriga leveransberättigade biblioteken skall ha frihet att gallra ut material. Frågan är då hur stor friheten skall vara och vilka riktlinjerna bör vara. Uppenbart är att, även om endast kungl. biblioteket instruktionsenligt varit skyldigt att som nationalbibliotek bevara det svenska trycket, i varje fall också de äldre universitetsbiblioteken i viss utsträckning har upplevt rätten till leveranspliktigt tryck, även som en skyldighet att i överensstämmelse med vissa uttalanden i samband med förarbetena till leveranslagen i största möjliga omfattning bevara allt svenskt tryck.^{1/}

Som framhållits i 2.5.4.4 bör målsättningen för de fem universitetsbiblioteken som berättigas till regionsexemplar i framtiden ej vara att i största möjliga utsträckning bevara allt levererat svenskt tryck utan att inom framför allt envar sin region tillgodose behovet av material för utbildning, forskning och utvecklingsarbete i såväl samtid som framtid. Med hänsyn till detta bör såväl gallring som fördelning av material kunna ske på det sätt som bedöms mest ändamålsenligt utan beaktande av arkiveringssynpunkter. En långt driven utgallring av pliktlevererat material kan måhända upplevas som stötande och motsägelsefull. Varför leveransplikt, om materialet omedelbart slängs bort? Det kan emellertid inte hjälpas att en pliktleverans till ett universitetsbibliotek kommer att innehålla mycket, som inte är värt att bevaras vare

1/ Jfr ovan (punkt 1) den av FBR:s arbetsgrupp citerade bestämmelsen ur universitetsbibliotekens reglementen. Ännu 1967 kunde även en svensk biblioteksman i internationellt sammanhang hävda universitetsbibliotekens nationella uppgifter i samband med det svenska trycket. (Lennart Grönberg, University libraries - national libraries: Aspects of the problems in Scandinavia, especially Sweden. Libri 17 (1967), s. 59 ff).

sig på själva universitetsbiblioteket eller på något fackbibliotek inom regionen. Det går inte att åstadkomma någon sovring före leverans. Det är under sådana förhållanden så mycket viktigare att en sovring i stället verkligen görs vid de leveransberättigade biblioteken och att inte några slags moraliska betänkligheter försvårar ett rationellt handlande. Också en mycket stark sovring skall kunna göras på sakliga grunder. Att stora delar av det levererade då måste gå upp i rök får inte ses som ett hinder. De praktiska svårigheter som föreligger när det gäller att bedöma om ett material kommer att vara relevant för forskning inom ett bibliotek eller en region på längre sikt eller ej får dock ej bagatelliseras. Sedan dessa frågor började diskuteras mera intensivt i början på 1920-talet har sålunda en förskjutning skett där framför allt representanter inom samhällsvetenskap - men även inom andra discipliner - starkare än tidigare börjat intressera sig för material, som förut bedömts som mer perifert. Utöver egna samtal med olika forskare har jag här tagit del av en enkät om utnyttjande av svenskt småtryck riktad till de olika fakulteterna och institutionerna vid Uppsala universitet hösten 1969. Enkäten exemplifierar hur en betydande del av det okatalogiserade trycket bedöms ha stor relevans för nuvarande och framtida forskning inom en rad ämnesområden. (Jfr. även 2.3). Dessa synpunkter bör dock ej förhindra att även här kan göras en avvägning, kanske lämpligen just med utgångspunkt i dylika undersökningar. Den omständigheten att praktiskt taget allt material som bevaras förr eller senare kan bli efterfrågat bör därvid ej föranleda, att det bevaras på alla biblioteken, när ändå rimlig säkerhet föreligger om en central arkivering inom nationalbiblioteket. Likaväl som ett urval är nödvändigt, när det gäller det utländska forskningsmaterialet av såväl ekonomiska som lokalmässiga skäl, bör även här en bedömning ske av vad som är motiverat att spara på lokalt med hänsyn till såväl bedömd frekvens när det gäller efterfrågan som till den inriktning och specialisering av samlingarna, som numera måste gälla vid bibliotek även med en allmänvetenskaplig inriktning.

Jag har studerat den gallring som nu sker vid samtliga bibliotek som erhåller biblioteks- (inklusive gransknings-) exemplar av tryckt skrift. Vid kungl. biblioteket sker f.n. i princip ingen gallring. (Undantag görs dock för vissa kategorier av särtryck.) Samtliga universitetsbibliotek genomför viss gallring, när det gäller upplagor av enklare kiosklitteratur m.m. Särtryck gallras genomgående i stor utsträckning. (Enligt FBR:s arbetsgrupp upp till 95 %). När det gäller småtrycket i övrigt gallrar Lunds universitets bibliotek endast ca 1 %, medan motsvarande siffror i Göteborg och Uppsala är 10 - 15 % och i Umeå 25 %. Trots visst samråd i form av konferenser äger ingen formaliserad samordning rum mellan biblioteken i form av gemensamma regler, ämnesvis genomförda fördelningsplaner o. dyl. Däremot finns en viss regional uppdelning framför allt vid de två yngre biblioteken, där Göteborgs universitetsbibliotek inom vissa kategorier tar särskild hänsyn till västsvenska förhållanden, medan Umeå universitetsbibliotek särskilt beaktar norrländska förhållanden. (Man bör observera, att en dylik regional bevakning ej sammanfaller med en regionsindelning av tryckerier. Ett tryck av exempelvis västsvenskt intresse kan vara framställt var som helst inom landet.)

Vid bedömning av gallringsfrågor bör hänsyn tagas till frågor såsom:

- o vem skall gallra?
- o hur kan mängden av leveranspliktigt tryck minskas genom exempelvis mikrofilmning av material?
- o hur påverkas gallringen av en utökad registrering inom exempelvis LIBRIS-systemets ram? samt
- o hur kan nuvarande gallringsstandard förbättras?

2.11.2.2 Vem skall gallra?

En begränsning av leveransplikten i fråga om vissa kategorier av skrifter kan ske redan i själva lagen. Jag har förut föreslagit vissa sådana begränsningar när det gäller leverans av

tidningar (2.6.4), mycket stora affischer (2.6.5.1), skrifter uteslutande för internt bruk (2.6.7.3) och oförändrade upplagor och omtryck (2.6.2.2). Vidare har jag specificerat de undantag som bör gälla beträffande s.k. tillfällighetstryck (2.6.7.2). Möjligheten föreligger även (genom lagens 4 §) för punktvisa dispenser utfärdade av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer (2.6.8).

När det gäller övrigt leveranspliktigt material har jag övervägt möjligheten att viss gallring skulle kunna ske redan hos levererande part, d.v.s. i första hand hos tryckerierna. I likhet med tidigare överväganden i denna fråga har jag dock funnit, att praktiska skäl talar för, att gallringen sker hos mottagande parten, d.v.s. hos biblioteken. Jag har stärkts i denna uppfattning vid överläggningar med tryckeribranschens organisationer, där man understrukt, att man bör undvika bedömningsfrågor vid själva leveransen och att reglerna för undantag måste vara enkla och entydiga.

2.11.2.3 Mikrofilmning av material

Mikrofilmning av tidningar är ett bra exempel på ett sätt att nedbringa det leveranspliktiga materialet och samtidigt öka dess tillgänglighet för forskning. En förutsättning för att metoden skall bli ekonomisk är dock dels att materialet är omfattande och skrymmande dels att efterfrågan motiverar filmningskostnaderna. Som ovan anförts (2.6.5.1) bör förslaget om en mikrofilmning av det kommunala trycket allvarligt prövas. För detta talar såväl tryckets omfattning som den omständigheten att betydande delar av detta nu ej blir tillgängliga genom leverans beroende på publiceringsättet (stencilering och motsvarande). Vid en framtida filmning av detta eller annat material kan undantag göras för vidare leverans genom utnyttjande av dispens enligt 4 §.

2.11.2.4 Ökad registrering

En ökad registrering av nu icke katalogiserat tryck eller av tryck som ej redovisas i de nationalbibliografiska förteckningarna får två delvis motsatta effekter, när det gäller bibliotekens bedömning av vilket material som kan gallras lokalt. Å ena sidan medför registreringen, att materialet blir mera känt och därför kanske mera utnyttjat. En del av förklaringen till att stora delar av det okatalogiserade trycket är så litet utnyttjat torde sammanhånga med att det trots allt är så föga känt. Jag har ovan (2.2.3 och 2.3.4) framfört synpunkter på en centralt framställd guide över småtryck. Å andra sidan medför en ökad faktisk registrering av enskilda tryckalster, att dessa blir enklare att överblicka och därför också lättare att vid behov låna i original och kopior från andra bibliotek. Mycket av det nuvarande småtrycket har sådan karaktär att det rimligtvis aldrig kommer att bli förtecknat annat än på ett mycket summariskt sätt (exempelvis i en småtrycksguide eller i ett småtrycksindex.) Vad som framför allt kan komma att beröras är olika former av seriepublikationer. Det förefaller sannolikt, att man ur LIBRIS-systemets databank på sikt även skall kunna göra uttag av olika serier som på sin höjd nu endast registreras vid interna fortsättningsregister av olika slag inom biblioteken av typ församlingsblad, föreningsblad, skoltidskrifter, vissa typer av personaltidningar, periodiskt förvaltningstryck, företags verksamhetsberättelser etc. F.n. måste biblioteken i viss utsträckning hålla dessa tryck tillgängliga på sina hyllor för att över huvudtaget kunna lämna sina kunder uppgift om vad som finns. Det vore önskvärt att bedömningen i stället skulle kunna grundas på att alstren är av en sådan karaktär, att användningsfrekvensen motiverar att de hållas lokalt vid biblioteket.

2.11.2.5 Förbättring av nuvarande gallringsstandard

Som framhållits ovan bör gallringen bedömas lokalt, d.v.s. vid de mottagande biblioteken. Härvid bör hänsyn tagas inte

bara till vilket material som bör makuleras utan även till frågan om eventuell spridning av visst material till andra enheter inom regionen. Detta förhindrar ej att det även bör finnas vissa centralt utfärdade riktlinjer för gallring, som bl. a. bör syfta till en ökad samordning mellan biblioteken i dessa avseenden. Enligt min mening bör dylika riktlinjer utarbetas av forskningsbiblioteksrådet (eller av det organ, som kan komma att ersätta detta) mot bakgrunden av den situation som uppstått vid ett realiserande av utredningens förslag. Dessa riktlinjer bör i sin tur kompletteras och samordnas med föreskrifter, där lokala och regionala biblioteks-nämnder och andra intressenter kan göra sig gällande. Jag har ej ansett det ingå som min uppgift att närmare precisera formerna för sådana riktlinjer, men vill som min åsikt framföra, att såväl regionala som ämnesmässiga principer bör kunna komma i fråga. Givetvis måste även en avvägning ske mellan de personalresurser som krävs för att å ena sidan gallra materialet och å andra sidan kostnaderna för att bevara och inordna det. Ett framtida målinriktat budgetsysteem som förutsätter lokal resurstilldelning även till biblioteksverksamheten kommer här att ge möjligheter till ökad uppföljning och styrning även av kostnader i samband med leveranserna av svenskt "tryck".

Utgallring av skrifter innebär, att skrifterna skall förstöras. Någon försäljning av det utgallrade bör inte få förekomma. Vad som är pliktlevererat kan inte få konkurrera med de exemplar som finns i handeln. Några motsvarande skäl talar däremot inte mot att utgallrade pliktexemplar skänks till utländska bibliotek eller används som bytesobjekt gentemot dem.

I den tidigare debatten (jfr exempelvis 2.6.2) har en synpunkt framförts att biblioteken i stället för att gallra i ovanstående bemärkelse skulle ha rätt att returnera tryck, som de ej önskade behålla. Ett sådant system skulle dock lätt kunna medföra rätt omfattande och dyrbara hanteringskostnader på såväl bibliotek som på tryckeri respektive bok-

förlag. Mina samtal med representanter för såväl biblioteken som branschorganisationerna har styrkt mig i uppfattningen att biblioteken under inga förhållanden bör åläggas att returnera utgallrat tryck och att de heller ej bör tilläggas någon rätt att mot leverantörens vilja återställa något. En annan sak är, att det givetvis bör stå bibliotek fritt att tillmötesgå en framställan från en leverantör om återfående av levererat tryck som biblioteket ej vill behålla.

2.12 Kostnader

2.12.1 Allmänt

Kostnaderna för det leveranspliktiga trycket kan fördelas dels på kostnader för den leveransskyldiga parten, d.v.s. framställnings-, hanterings- och lagringskostnader, dels kostnader hos de mottagande biblioteken. Därtill kommer vissa portokostnader, som i dagens läge bestrids av staten så snart tryckeriet är beläget på annan ort än det leveransberättigade biblioteket. Som källor har bl. a. utnyttjats officiell statistik, uppgifter ur Litteraturutredningens branschstudier, bibliotekens anslagsframställningar och årsberättelser, Arbetsbeskrivning över kungl. bibliotekets avdelningar (1975) samt vissa delstudier i statskontorets utredning om biblioteksexemplar av svensk tryckt skrift (1972). Till förfogande har även stått en inom BIDOK-sekretariatet upprättad diskussionspromemoria - Pliktleveranser av tryckt skrift (1976-08-14) - som även tar upp kostnadsbedömningar jämte vissa specialstudier utförda i Umeå och Göteborg.

2.12.2 Kostnader för den leveransskyldiga parten

2.12.2.1 Framställningskostnader

De sammanlagda framställningskostnaderna i Sverige för tryckta böcker, häften, broschyrer m.m. uppgick enligt industristatistiken för 1974 till ca 346 mkr. Motsvarande kostnader för tidskrifter av skilda slag uppgick till ca 840 mkr. Hela framställningskostnaden för 1974 års tryckproduktion uppgick till 4 917 mkr, varav 2 088 mkr för dags-tidningstryck och 1 378 mkr för lito-offset (exkl. tidningar).^{1/}

Kostnaderna för ett exemplar av varje tryckalster, d.v.s. ett biblioteksexemplar, kan ej utläsas ur statistiken. För en uppskattning av denna summa är man hänvisad till individuella beräkningar. Dylika har också gjorts bl.a. inom Umeå och

^{1/} Sveriges officiella statistik. Industri 1974. Stockholm 1976.

Göteborgs universitetsbibliotek. Man har därvid utgått från skrifternas salupris - där sådant kunnat fastställas. Dessa uppgifter kan sedan omräknas till tekniska framställningskostnader (d.v.s. vad förläggaren har att betala till tryckeri och bokbinderi och för material, t.ex. papper) efter de normer, som anges i Litteraturutredningens branschstudier i En bok om böcker (SOU 1972:80). De tekniska framställningskostnaderna anges där uppgå till 15 à 20 % av bokens salupris.¹⁾

I sitt remissvar över statskontorets utredning om biblioteks-exemplar av tryckt svensk skrift (1972) gjorde Umeå universitetsbibliotek vissa beräkningar för inköpskostnader för de 2/3 av det producerade trycket (böcker, tidskrifter o.d. med undantag för oförändrade omtryck, enklare underhållningslitteratur, viss uppbyggelselitteratur etc.) som biblioteket ansåg sig behöva om granskningsexemplaret ej längre skulle tillfalla biblioteket. I 1971 års priser uppgick kostnaderna till 145 000 kr. När biblioteket återkom till ämnet i sitt remissvar över MMU:s förslag till massmediegrundlag (1975) konstaterades att motsvarande kostnader enligt 1976 års prisläge ej torde underskrida 250 000 kr. Detta belopp innefattade dock ej tidningar och småtryck, vilket senare saknar saluvärde.^{2/}

Hela det producerade tryck, som Umeå universitetsbibliotek hade som utgångspunkt för sina beräkningar kan således i 1976 års priser beräknas ha ett saluvärde av ca 330 000 kr och motsvara en framställningskostnad av ca 50 - 66 000 kr.

I oktober 1976 gjordes en undersökning vid Göteborgs universi-

1/ SOU 1972:80, s. 189

2/ Remissvar från Umeå universitetsbibliotek 1972-12-20 och 1975-10-16.

tetsbibliotek, varvid en summering företogs av priserna på samtligt i svenska kronor prissatt material (utom fonogram o.d.) i Svensk bokförteckning. En motsvarande beräkning gjordes för tidskrifter med utgångspunkt i Svensk tidskriftsförteckning. Summan för böcker och tidskrifter blev - i 1975 års priser - (275 000 + 60 000 =) 335 000 kr., alltså en ganska nära överensstämmelse med det belopp, som Umeå med något annorlunda urvalsmetod kommit fram till.^{1/}

Kostnaderna för den kommersiellt tillhandahållna litteraturen, tidningar ej inräknade, i ett biblioteksexemplar kan alltså något grovt uppskattas till ca 335 000 kr (i 1975 - 76 års priser) i salupris räknat motsvarande en framställningskostnad på ca 50 - 67 000 kr. Motsvarande årlig kostnad för 7 exemplar skulle alltså vara ca 2 345 000 (saluvärde) respektive 350 000 - 470 000 kr (framställningskostnad).

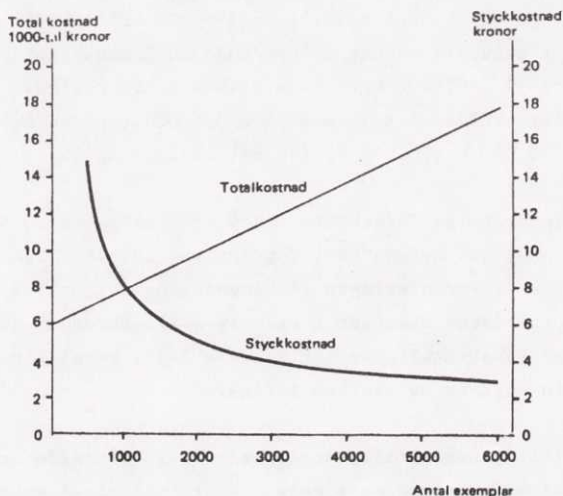
I 1949 års leveranslag föreskrivs i 1 § att boktryckaren skall "från upplagan avtaga" det föreskrivna antalet biblioteksexemplar. Formuleringen får anses innebära, att kostnaderna för dessa exemplar i princip skall bäras av utgivaren /trycksaksbeställaren och i sista led i regel får anses belasta köparna av alstren ifråga.

Med hänsyn till genomsnittlig upplagestorlek, beräknade friexemplar samt att upplagorna i regel lämnar ett visst antal överexemplar, som ej kan säljas till fullt pris måste pliktleveranserna även med ovanstående räkneexempel sägas utgöra en procentuellt sett mycket liten utgift för producenten. Härtill kommer emellertid att man kan ifrågasätta om inte

1/ Resultatet har redovisats för utredningen i brev från bibliotekarie T. Hag, Göteborgs universitetsbibliotek 1977-02-15. Även i undersökningen i Göteborg räknade man ej med kostnader för tidningar och småtryck. Däremot togs priserna för upplagor med, medan sådant material som först blir redovisat i femårskatalogen Svensk bokkatalog genom metodiken ej kunde beaktas.

kostnaderna för biblioteksexemplaren egentligen är att se som en marginalkostnad för producenten.

Litteraturutredningen har i ett diagram påvisat relationerna mellan den totala tekniska framställningskostnaden och styckkostnaden för en textbok om ca 150 sidor i ordinarie utförande. Marginalkostnaden, som vid långa serier endast gäller den rörliga kostnaden, är ännu lägre än dessa styckkostnader. Beräkningarna utgår från priserna 1972.^{1/}

1/ SOU 1972:80 s. 192. För i utredningen redovisade uppgifter om genomsnittsupplaga samt försäljning till fullt pris av producerade böcker se a.a.s. 86 och 88. Det kan tilläggas, att enligt i utredningen redovisade uppgifter antalet friexemplar, d.v.s. de exemplar, som sändes ut som recensionsexemplar till tidningar m.m., som läseexemplar till bokhandelsmedhjälpare, som biblioteksexemplar och som gratisexemplar till författare varierar från 5 % av de större till 10 % av de mindre upplagorna. (De av utredningen redovisade medianvärdena av upplagor av 1966 års bokhandelsböcker - ett urval av skönlitteratur, facklitteratur samt barn- och ungdomslitteratur - uppgick till 4 450 ex.)

Undantag från ovanstående resonemang gäller dock för dyrbara böcker i små upplagor. Den senare synpunkten har även framhållits av Svenska bokförläggareföreningen i dess remissvar över MMU:s betänkande DsJu 1976:18.^{1/}

2.12.2.2 Hanterings-, lagrings- och portokostnader

Svenska tryckeriföreningen har i sitt remissvar över MMU:s betänkande DsJu 1976:18 framhållit, att en utökning av antalet pliktexemplar från nuvarande fem (inklusive granskningsexemplaret) till sex eller även sju inom nuvarande system vore att föredraga framför ett rekvisitionsförfarande.^{2/} Bakgrunden är att med totala pliktleveranser blir hanteringskostnaderna för tryckerierna relativt obetydliga. Krävs däremot en selektion utan att helt entydiga sorteringsregler finns, kan leveranserna komma att bli en avsevärd belastning från arbetssynpunkt.

Även lagringskostnaderna för att med nuvarande system under en begränsad tid förvara fem eller sju leveransexemplar i avvaktan på översändande torde vara ganska obetydliga. Också i nuläget håller åtskilliga tryckerier därutöver en uppsättning av den egna produktionen. Mera betydande skulle dock sådana kostnader kunna bli om producenterna ålades att under en längre tidsrymd hålla exemplar i reserv för eventuell rekvisition.

Fri postbefordran för paket och brev innehållande tryckleveranser har gällt fr.o.m. 1885, när tryckeri och bibliotek är belägna på olika orter. Försändelsen skall då vara försedd med påskrift "Biblioteksexemplar". Bestämmelser om portofrihet finns numera intagna i Allmänna poststadgan.

1/ Svenska bokförläggareföreningens remissvar 1977-03-18.

2/ Svenska tryckeriföreningens remissvar 1977-03-29.
Jfr även ovan s. 122.

2.12.2.3 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan mot bakgrunden av ovanstående redogörelse sägas att, även om nuvarande pliktleveranser givetvis medför kostnader för de leveransskyldiga, belastningen i flertalet fall måste bedömas som mycket marginell från kostnadssynpunkt. Samma sak gäller vid en utvidgning från nuvarande fem till föreslagna sju exemplar. Undantag kan dock gälla för dyrbara bokverk i små upplagor. Jag har ovan (2.7.2.) föreslagit att ersättning i sådana fall skall utgå.

2.12.3 Bibliotekens kostnader

I princip kan ett bibliotek förvärva litteratur på tre olika sätt, nämligen genom köp, genom rekvisition (eller en kombination av dessa två metoder) eller genom lagstadgade pliktleveranser. En kortfattad översikt ges i det följande över bibliotekens kostnader vid olika alternativ med tyngdpunkt dock lagd på förslaget om i huvudsak tryckerileveranser av sammanlagt sju exemplar, varav ett national-exemplar och ett reservexemplar till detta.

2.12.3.1 Förvärv genom köp

Förvärv genom köp innebär, att den berörda svenska litteraturen skulle inköpas inom ramen för ordinarie anslag från bokhandel eller förlag på samma sätt som man nu gör med stora delar av den utländska litteraturen. Som framgår av tidigare redogörelse finns dock mycket av det för forskningen intressanta materialet ej kommersiellt utgivet utan måste i sådana fall bevakas och anskaffas på annan väg. Eftersom dylik bevakning är personalkrävande har detta ekonomiska konsekvenser även i sådana fall, då själva skriften kan erhållas gratis. Härtill kommer vissa nya

kostnader som man saknar idag. Varje köpt post skall nämligen fakturabehandlas, konteras, betalas och kostnadsuppföljas. I gengäld bortfaller vid köp kostnaderna för mottagning och kontroll (och ev. reklamation) av tryckleveranser, vilka på grund av materialets storlek innebär ett väsentligt arbete idag samt därutöver insatser för gallring. En grov uppskattning ger närmast vid handen, att hanteringskostnaderna vid förvärv genom pliktleverans eller förvärv genom köp är jämförbara. Därtill kan dock vid pliktleverans komma ökade kostnader på grund av högre ambitionsnivå än vad som troligtvis skulle ha gällt vid köp. Detta sammanhänger, som ovan påpekats, med att en hel del av de från avnämarsynpunkt intressanta delarna av småtrycket ej finns till salu och skulle ställa så omfattande krav på personal (utöver övrig icke kommersiellt utgiven litteratur) för att uppsåras och begäras, att biblioteken i stor utsträckning skulle tvingas att avstå från förvärv. Med hänsyn till att även med sänkt ambitionsnivå den för biblioteken aktuella litteraturen i dagens prisläge beräknas till 300 000 - 400 000 kr förefaller det dock fullt klart, att en övergång till köp från ekonomisk synpunkt skulle ställa sig väsentligt mindre fördelaktig för staten än nuvarande system. Samtidigt skulle den oundvikligen medföra en försämrad forskarservice.

2.12.3.2 Förvärv genom rekvisition

Jag har i 2.4 behandlat frågan om pliktleverans eller leverans efter rekvisition och därvid bl. a. påpekat, att rekvisition kan ske antingen direkt från förlag och tryckeri eller via ett centralt statligt organ. Kostnadsmässigt innebär ett rekvisitionsförfarande krav på snabbare och mera fullständig bibliografisk förteckning över framför allt den icke kommersiella litteraturen än vad som nu är fallet. Liksom vid köp kvarstår bibliotekens kvalificerade bibliografiska bevakning, medan däremot själva förvärvet givetvis ställer sig billigare. Rekvisition via en central innebär, att tidspressen minskar på biblioteken när det gäller själva beställningen och att möjligheterna ökar för stående

order av olika slag. Samtidigt ökar då också den centrala kostnaden. Det förefinns en klar risk att de lokala vinster-na uppvägs av centrala utgifter. Även om rekvisitionsför-farandet från bibliotekens och statens synpunkt skulle ställa sig billigare än köp, så utgör det ändå ekonomiskt sett ett sämre alternativ än nuvarande pliktleveranser. Därtill kom-mer, att det hanteringsmässigt troligen ställer sig dyrare än detta för de leveransskyldiga. Som ovan redovisas har bokbranschens organisationer också avvisat rekvisitionsför-farandet.

2.12.3.3 Förvärv genom pliktleverans

Bibliotekens kostnader för pliktexemplar kan närmast jäm-föras med kostnaderna för deras även f.ö. mycket omfattande förvärv genom byte och gåva.^{1/} Liksom vid bytet bortfaller en del arbetsmoment som bibliografisk bevakning, individuell beställning, fakturering etc. I gengäld tillkommer vissa andra kostnader. När det gäller pliktleveranser kan kost-naderna hänföras till: mottagning och kontroll av tryck-leveranser (separat tidnings- och tidskriftskontroll), behand-ling av småtryck, viss katalogisering (och katalogrevision) och i samband därmed behandling av s.k. CK-kort eller infor-mationskort ur LIBRIS' databas. Särskilt utmärkande för plikt-leveranserna är dock endast formerna för mottagning och kontroll och själva omfattningen av förvärv av småtryck. Övriga ovannämnda funktioner finns även vid andra former av förvärv men behandlas här något utförligare för att ge en tydligare kostnadsbild av förslaget om sju pliktexemplar.

2.12.3.3.1 Personalkostnader

Statskontoret har i sin utredning om biblioteksexemplar av tryckt skrift (1972) i bilaga 4 redovisat personalkost-

1/ Vid samtliga de äldre universitetsbiblioteken (GUB, LUB och UUB) utgör den på detta sätt erhållna lit-teraturen mer än hälften av den utländska accessionen. För redogörelse för verksamheten hänvisas bl.a. till De svenska forskningsbibliotekens bytesverksamhet, Stockholm 1968. (Forskningsbiblioteksrådets skrift-serie. 1.) samt Scandiplanen. Informationsblad Årg. 2 (1975): nr 4.

nader - i 1968 års löneläge - för ovannämnda funktioner vid de svenska avdelningarna vid kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund och Uppsala. Jag har sommaren 1977 inhämtat motsvarande uppgifter, varvid lönerna beräknats i 1976 års löneläge (efter andra kontrollstationsavtalet) och med 39 % lönekostnadspålägg. Härvid har även förhållandena vid Umeå universitetsbibliotek medtagits. Resultatet framgår av nedanstående tabell.

Personalinsats (PI i årsverken) samt personalkostnader (PK i 1000-tal kronor) för funktioner inom svensk tryckavdelning (motsv.) 1/

Funktion	Kungl. biblioteket		Uppsala univ.bibl.		Lunds univ.bibl.		Göteborgs univ.bibl.		Umeå univ. vers.
	PI	PK	PI	PK	PI	PK	PI	PK	PI
1. Avdeln.chef	1	134	1	134	1	117	1	129	
2. Mottagn.o.kontroll av trycklev.	4,25	300	2	126	4	278	3	252	
3. Tidningskontroll	1	73	-	-			1	63	
4. Periodica kontroll	3,85	249	3	185	1,5	143	1,5	99	
5. Duplettkontroll (KB)	1	75							
6. Behandl.av småtryck	4,65	282	2	155	3	229	1	63	9
7. (Varav musikallier, KB)	(0,5)	(44)							
8. Förvärv vid sidan om tryckleveranser	2,75	186	1	73	0,5	53	1	71 ^{2/}	
9. Katalogisering och katalogrevision	1	70	3,75	287	på kat. avd.				
10. Behandling av CK-kort alt. inf.kort					på kat. avd.		1	71	
11. Skrivarbete	1	42	1	48					
12. Ofördelat	1	61							
Summa ca	21,50	1472	13,75	1008	10,00	820	9,50	748	9,00

1/ Viss arbetskraft avlönad av AMS har ej redovisats

2/ Ingår även under funktion 1

3/ Vid Umeå UB görs ingen åtskillnad vid behandling av svenskt och utländskt material. Enda undantag utgör funktion 2 och 6, där personalinsatserna utgör ca 2,5 årsverken (ca 144 000 kr). Uppskattningsvis utnyttjas ca 9 årsverken för de 12 funktionerna till en kostnad av ca 571 000 kr.

Vid jämförelse mellan uppgifterna från de olika biblioteken bör beaktas att huvuddelen av katalogisering av det svenska trycket f.n. sker vid bibliografiska institutet och inom LIBRIS. Behandlingen vid de olika biblioteken består därför huvudsakligen av påförande av lokala uppgifter (sekundärkatalogisering). I den mån primärkatalogisering förekommer sker det i regel vid särskilda katalogavdelningar. (Undantag utgörs här framför allt av Uppsala universitetsbibliotek, som av lokala skäl har allt rörande svenska trycket centraliserat till en avdelning.) Den i tabellen redovisade katalogiseringen vid kungl. biblioteket utgörs av katalogrevison och katalogisering av äldre tryck.

Kostnaderna för mottagning och behandling av det leveranspliktiga trycket är givetvis i hög grad beroende av vilken ambitionsnivå som gäller för förvärvet och uppordnandet av detsamma. I dagens läge gäller den högsta ambitionsnivån för kungl. biblioteket, vilket instruktionsenligt har att bevara det svenska trycket "i dess helhet". Universitetsbiblioteken i Göteborg, Lund och Uppsala skall enligt sina reglementen "i största möjliga utsträckning" samla och förvara all inhemska litteratur. I praktiken innebär det att - med undantag för Lund universitetsbibliotek - man gallrar ca 10 - 15 % inom framför allt småtrycket och behandlar viss litteratur (exempelvis barnböcker, skolböcker) på ett förenklat sätt. I bestämmelserna för Umeå universitetsbibliotek finns särskilt föreskrivet, att biblioteket får avhända sig sådant tryck som ej fordras för utbildning och forskning vid universitetet. I praktiken har detta inneburit en gallring av småtrycket med ca 25 %, vartill kommer att gransknings-exemplaret i vissa avseenden (tidningar, statligt tryck) är mindre komplett än övriga biblioteksexemplar.

I mitt förslag ingår, att exemplaret vid kungl. biblioteket skall betraktas som ett nationalexemplar (och det vid universitetsbiblioteket i Lund som ett reservexemplar till detta). För kungl. bibliotekets del har framförts förslag om viss utökad service, när det gäller ytterligare förteckningar som exempelvis en småtrycksguide, central service

vid bevakning av boktryckerier samt möjlighet till vitesföreläggande för såväl sin egen som för övriga biblioteks räkning vid uteblivna leveranser. Jag har ej kostnadsberäknat dessa särskilda förslag, bl. a. med hänsyn till att kungl. bibliotekets organisation även i andra sammanhang befinner sig under översyn och att avvägningar bör göras i ett gemensamt sammanhang. Vad Lunds universitetsbibliotek beträffar innebär uppgiften att hålla ett reservexemplar även en utökad skyldighet att fungera som ett interurbanlånebibliotek för svensk litteratur med hänsyn framför allt till sådant material (visst småtryck, oförändrade upplagor etc.) som i framtiden kan komma att saknas vid de övriga universitetsbiblioteken. Med hänsyn till att man kan utgå från ett fortsatt regionalt lånesamarbete biblioteken emellan av nuvarande slag innebär nämnda uppgift dock till att börja med i praktiken endast att i möjlig mån avlasta kungl. biblioteket från dess nuvarande interurbana utlån av svensk litteratur framför allt mot utlandet i den mån detta inte också kan ske genom insatser från de övriga biblioteken.^{1/} Denna uppgift är f.n. tämligen begränsad, och merkostnaderna för Lunds universitetsbibliotek bör därför lämpligen redovisas på sedvanligt sätt i de årliga anslagsframställningarna, sedan ytterligare erfarenhet vunnits.

För övriga pliktexemplar gäller att de enligt mitt förslag skall stå till fritt förfogande inom respektive bibliotek och högskoleregion utan samtidig arkivbevarande funktion. En sålunda minskad ambitionsnivå innebär givetvis möjligheter till besparingar i fråga om kostnader för sortering, registrering och övrig hantering. Mot detta skall dock ställas kostnader för själva gallringen och kostnader för en ökad regional spridning eller regionalt tillhandahållande på annat sätt. Mot denna bakgrund har jag räknat med, att hanteringskostnaderna vid nuvarande leveransberättigade bibliotek i Göteborg och Uppsala blir oförändrade. Samma sak torde i stort gälla Umeå

1/ Kungl. bibliotekets nuvarande interurbana utlån av svensk litteratur kan uppskattas till ca 1 350 vol./år. (Thomas Tottie, a.a 1976-02-02, s. 56). Som jämförelse kan nämnas, att det totala fjärrlånet vid Lunds universitetsbibliotek 1975 uppgick till ca 35 000 volymer. (Svensk statistisk årsbok 1976, s. 326).

universitetsbibliotek, även om övergången från gransknings-exemplar till fullgånget pliktexemplar kommer att innebära en viss ökning av materialet i förhållande till nuvarande läge, bl. a. beroende på att det statliga trycket tillkommer. Vid förfrågan har dock universitetsbiblioteket uppgivit att en övergång i och för sig inte skulle få driftskostnadskonsekvenser i form av krav på personalökningar. Anledningen till detta är, att den arbetsinsats som idag krävs för att erhålla statligt tryck och komplettera bristerna i granskningsexemplaret och som bortfaller vid pliktleverans anses motsvara ökningarna vid mottagande av ett komplett pliktexemplar. Samtidigt har man dock understrukt att biblioteket även i dagens läge har mycket knappa ekonomiska resurser, när det gäller hanteringen av granskningsexemplaret, något som f.ö. även framgår av ovanstående sammanställning. Behov av detta slag bör dock redovisas i sedvanlig ordning i de årliga anslagsframställningarna.

När det gäller de två tillkommande regionala biblioteken - universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm - måste givetvis en viss kostnadsökning uppstå som en följd av utredningens förslag om pliktleveranser även till dessa bibliotek. En pliktleverans innebär nämligen en avsevärd ökning av förvärvet - även efter omfattande gallring - i jämförelse med dagens läge. (Inköpsbudgeten för svenskt material inklusive extra referensexemplar, kurslitteratur m.m. uppgår f.n. till ca 170 000 kr i Linköpings universitetsbibliotek och ca 200 000 kr i Stockholms universitetsbibliotek). Enligt en inom Linköpings universitetsbibliotek gjord uppskattning skulle en övergång till pliktleveranser medföra ett ökat personalbehov, motsvarande en lönesumma på ca 300 000 kr, sedan kostnaderna för viss personal avräknats för delar av det förvärv, som nu erhålles genom köp. Motsvarande utgifter kan beräknas gälla även för Stockholms universitetsbibliotek. Det är dock att märka att summorna inkluderar kostnader på personalsidan, som redan har begärts eller kommer att begäras för en höjning av den nuvarande förvärvsnivån av svenskt tryck. Från kostnaderna bör för att

bilden skall bli rättvisande även avräknas ca 105 000 kr per bibliotek motsvarande en reducering av anslagsbehovet för köp av svensk litteratur (exklusive kursböcker, referenslitteratur och extra exemplar), netto alltså 195 000 kr.

2.12.3.3.2 Bindningskostnader

Ett ökat förvärv medför även vissa ökade bindningskostnader,^{1/} huvudsakligen då vid universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm.^{2/} Bindningskostnaderna vid ett normalt europeiskt universitetsbibliotek brukar beräknas till ca 25 % av inköpskostnaderna. Med utgångspunkt häri skulle merkostnaderna för vardera biblioteket kunna uppskattas till ca 50 000 kr/år.

2.12.3.3.3 Magasinskostnader

Förslaget måste anses innebära endast marginella kostnadskrav i fråga om ökade magasinsutrymmen i kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket i Lund och troligtvis i stort sett oförändrat läge i Göteborg och Uppsala (beroende på hur stor tillströmningen av tidigare ej leveranspliktig skrift blir - visst stencilmaterial m.m. - alternativ ökning av gallringen), om man bortser från de vinster som görs genom att tidningsleveranserna upphör. Oberoende av förslaget har man under alla förhållanden dock som ovan redovisats (s. 64) att räkna med en viss årlig ökning av tillväxten i jämförelse med dagens läge.

-
- 1/ Vid samtliga leveransberättigade bibliotek utom kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek bortfaller leveranserna av oförändrade omtryck. Denna typ av material torde dock i rätt liten utsträckning nu bindas. Bortfallet lär därför inte i nämnvärd mån minska bindningskostnaderna. Vid samtliga bibliotek tillkommer sådana skrifter som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering och liknande tekniskt förfarande och därvid försetts med vissa uppgifter. Denna typ av alster torde i varje fall i ett inledande skede ej innebära någon volymökning av betydelse från kostnadssynpunkt av pliktleveranserna.
 - 2/ Linköpings universitetsbiblioteks bindningskostnader uppgår enligt bibliotekets anslagsframställning till ca 9 % av inköpsbudgeten, medan motsvarande procentsiffra för universitetsbiblioteket i Stockholm budgetåret 1976/77 var ca 28 %. I stockholmsbibliotekets kostnader ingick då dock en omfattande retroaktiv bindning av litteratur i bibliotekets omfattande äldre samlingar.

Ett ökat förvärv innebär ökade kostnader för magasin-lokaler, hyllor m.m. Att här ange någon kostnad är svårt beroende på att byggnadskostnaderna varierar beroende på typ av bokförvaring (närmagasin, fjärrmagasin, öppna samlingar, slutna samlingar etc.) hyllinredning (fast hyllinredning, rörlig hyllinredning etc.) byggnadskostnaderna på orten m.m. Den s.k. Magasinsgruppen inom LUP har våren 1977 lämnat vissa uppgifter som kan tjäna till vägledning i en särskild rapport.^{1/} Problemen har också nyligen belysts från en teoretisk sida i en inom Scandiaplanen utförd specialstudie.^{2/} Om man i enlighet med de av LUP tidigare publicerade utrymmesnormerna^{3/} räknar med 6,5 hyllmeter per m² och byggkostnaderna i Stockholm får man en årlig hyllmeterkostnad på ca 36 kr med en 60-årig avskrivningstid. Hela det svenska tryckets årliga tillväxt är som ovan redovisats (s. 63) ca 290 hyllmeter/år sedan tidningarna frånräknats. Lokal- och hyllkostnaderna för detta skulle alltså enligt exemplet uppgå till ca 10 500 kr. Jag beräknar att, med hänsyn till gallring och redan befintlig accession, den ökade tillväxten vid vardera biblioteket (eller andra enheter inom regionen) skulle uppgå till ca 150 hyllmeter motsvarande en merkostnad för magasin och bokhyllor på ca 5 400 kr. Med hänsyn till vad som ovan sagts om olika typer av magasin m.m. skall summan uppfattas som ungefärlig. Räkneexemplet är också gjort med utgångs-

1/ Magasinsbehov vid universitets- och högskolebiblioteken. En utredning av en arbetsgrupp inom LUP-nämnden. Stockholm 1977.

2/ Nils Mark: Problemer og omkostninger i forbindelse med bogmagasinering og bogpleje. Scandiaplanen. Skriftserie 2. Århus, Hovedkommittén for Scandiaplanen 1976.

3/ Samarbetsnämnden för lokal- och utrustningsprogram - kommittéerna för universitet och högskolor. Behovet av läs- och arbetsplatser inom universitetsbiblioteken, utrymmesbehovet för dessa samt utrymmesbehovet för uppställning av bokmaterial m m. Slutrapport. Stockholm 1973.

punkt i dagens ambitionsnivå. I verkligheten torde det vara så att, även om inte pliktleveranser skulle komma till stånd vid berörda bibliotek på det sätt jag föreslagit, förvärvet ändå skulle behöva ökas genom köp, varvid differenserna vad magasinskostnaderna beträffar torde bli obetydliga.

2.12.3.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas, att ekonomiska skäl talar för leverans direkt från tryckerierna av dagens modell framför en övergång till förvärv genom rekvisition eller köp. En utökning av antalet pliktexemplar från fem till sju skulle (inklusive omvandlingen av det nuvarande granskningsexemplaret till pliktexemplar) dock även från statens synpunkt få vissa ekonomiska följder. Dessa kan uppskattas till storleksordningen $2(195\ 000 + 50\ 000 + 5\ 400) = \text{ca } 500\ 000$ kr. För att nå samma grad av litteraturförsörjning på annat sätt skulle dock staten få göra avsevärt större resursinsatser.

3. Specialmotivering till lagförslaget

Förslaget till lag om pliktexemplar av skrift

Under årens lopp har på ifrågavarande område utbildat sig en tämligen fast terminologi. Man talar sålunda om pliktleveranser av skrifter och om pliktexemplar. Vidare begagnas termen leveransskyldighet för att beteckna den subjektiva sidan av saken och termen leveransplikt och leveranspliktig i samband med föremålet för leverans. I 4 kap 4 § TF talas visserligen om skyldighet att lämna exemplar av skrift till bibliotek eller arkiv men termerna biblioteks- och arkivexemplar används ej. Enligt min mening är dessa ej heller särskilt lämpliga som jag utvecklat under 2.1.1. En annan term har därför valts för lagens rubrik, nämligen den förut nämnda av alla i biblioteksväsendet insatta väl kända termen pliktexemplar, som har sin motsvarighet i andra språk, t.ex. legal deposit copy, exemplaire de dépôt légal, Pflichtexemplar och skyldueintök.

Pliktexemplar skall enligt lagen levereras inte bara av tryckta skrifter utan också av stencilerade, fotokopierade eller genom liknande tekniskt förfarande mångfaldigade skrifter, i den mån TF är tillämplig på dem. Med tanke härpå har man att välja mellan att i rubriken skriva pliktexemplar av tryckt skrift m.m. eller pliktexemplar av skrift. Jag har stannat för det senare alternativet.

Gällande lags rubrik innehåller också orden "skyldighet att avlämna för bibliotek avsedda". Någon motsvarighet härtill synes inte behövlig.

1 §

Skälen till att tillämpningsområdet för lagen och den däri stadgade leveransplikten begränsats till skrifter, på vilka TF är tillämplig, och till att skrifter i övrigt får falla utanför har angetts i 2.6.1. För att TF skall vara tillämplig på en skrift krävs dels att den är av sådant slag som sägs i 1 kap 5 § TF, dels att den enligt 1 kap 6 § TF är att anse som utgiven. Att som förutsättning för att en skrift skall vara leveranspliktig alltså också gäller att den enligt 1 kap 6 § TF är att anse som utgiven får betydelse på två sätt. För det första bestäms härigenom tidpunkten då en skrift blir leveranspliktig. Även om hela upplagan av en skrift ligger färdig för distribution, är den inte leveranspliktig förrän spridningen påbörjats. I 8 § lagförslaget står att pliktexemplar av skrift skall levereras för varje kalenderkvartal inom en månad från kvartalets utgång. Avgörande för om pliktexemplar skall levereras av en skrift efter visst kvartals utgång blir alltså om skriften utlämnats för spridning detta kvartal eller ej. För det andra sätts genom kravet på att skriften skall vara utgiven en gräns mellan för rent privat bruk framställda skrifter, som ej kan anses utlämnade för spridning och därmed ej blir leveranspliktiga, och skrifter som sprids till utomstående, vilka blir leveranspliktiga. Den gränsdragning, som hittills skett vid tillämpningen av TF, har emellertid inte utmärkts av någon större skärpa. Å ena sidan har sålunda såsom spridning och därmed utgivning betraktats även utdelning inom en sluten krets, t.ex. en förening, vilket är naturligt om föreningen är stor men mindre naturligt om föreningen är liten, medan såsom spridning och utgivning ej betraktats utdelningen inom ett företag av skrift som framställts inom företaget uteslutande för internt bruk, vilket är naturligt om företaget är litet och skriften gått till blott ett mindre antal personer men mindre naturligt om företaget är stort och skriften delats ut på många händer. Erinras kan här också om att i regeringsbeslut den 2 mars 1973 om viss befrielse från skyldighet att avlämna granskningsexemplar av tryckt skrift m.m. föreskrivits att statsdepartementens offsetcentraler skall vara leveransskyldiga endast för vissa uppräknade

slag av produkter "som inte är avsedda uteslutande för myndighets eget bruk", en reservation som inte hade behövt göras om saken varit fullt klar. Även om gränsen mellan rent interna, för privat bruk avsedda skrifter och utåtriktade skrifter ibland kan vara svår att dra, torde svårigheterna i fortsättningen liksom hittills kunna bemästras utan hjälp av några särskilda regler. Några sådana föreslås därför inte utom i fråga om skrifter som framställts uteslutande för internt bruk, som är det praktiskt mest betydelsefulla fallet sedan kontorsoffset kommit i allmänt bruk, se 5 §.

Det kan antas att, när de nya reglerna i TF träder i kraft den 1 januari 1978 som gör TF tillämplig också på stencilerade, fotokopierade m.fl. skrifter om de är försedda med beteckning som utvisar att de är mångfaldigade samt i anslutning därtill tydliga uppgifter om vem som har mångfaldigat skriften i fråga och om ort och år för mångfaldigandet, åtskilliga företag, institutioner m.fl. finns som sedan länge åsatt sina stencilerade, fotokopierade eller på liknande sätt framställda publikationer beteckningar som fyller kraven för TF:s tillämpning. Publikationerna blir då fr.o.m. den 1 januari 1978 leveranspliktiga, om den tidigare använda beteckningen inte ändras. Det kan befaras att alla framställare av sådana skrifter inte kommer att vara medvetna om det val de måste träffa. Det synes rimligt att under en övergångstid lagen tillämpas mildt i sådana fall och att krav inte ställs på leverans utan att framställaren först haft tillfälle att överväga om han skall ändra sin beteckning så att skrifterna klart faller utanför TF:s tillämpning eller om han skall behålla beteckningen och underkasta sig leveransskyldigheten.

I såväl den nyligen antagna isländska lagen om pliktleverans till bibliotek som i den föreslagna finska friexemplarlagen anges i en inledande paragraf ändamålet med den leveransskyldighet som föreskrivs och att så sker överensstämmer med önskemål uttalade av NVEP 1973, se 2.1.1. Att ge en sådan ändamålsbestämning i själva lagen är inte

vanligt i svensk lagstiftning. Denna brukar i stället ges i motiven till lagen. Så har också skett i 2.1.

2 §

I gällande leveranslag anges som leveransskyldig beträffande inom landet tryckt skrift "boktryckaren". Leveransskyldig enligt den föreslagna lagen skall emellertid vara inte bara den som mångfaldigar en skrift genom tryckning, boktryckaren, utan också den som mångfaldigar en skrift genom stencilering, fotokopiering eller liknande tekniskt förfarande, om utgivningsbevis gäller för skriften eller den är försedd med viss beteckning. Som gemensam benämning på de två kategorierna av leveransskyldiga har valts termen framställare. Jag ansluter mig här till internationella rekommendationer (jfr IFLA, a.a. 1977, s. 31). I 3 § gällande leveranslag föreskrivs att, om boktryckare i fall som avses i 4 kap. 5 § TF låtit utsätta uppgift om sitt boktryckeri å skriften, ehuru denna helt eller delvis framställts å annat tryckeri, skyldigheten att avlämna biblioteksexemplar skall åvila honom. Föreskriften i 4 kap. 5 § TF upphör att gälla den 1 januari 1978. I motiven till de lagändringar i vilka detta upphävande ingår (prop 1975/76:204 s. 135) anförs att en viss valfrihet skall råda när det gäller att å en skrift utsätta vem som står för mångfaldigandet, t.ex. författaren eller den som skött den tekniska framställningen. Sätts författaren ut som framställare av skriften, är det författaren som blir leveransskyldig, medan om som framställare tryckeriet eller kopieringsföretaget sätts ut, detta blir leveransskyldigt. Sätts som den som tryckt en skrift ut förlaget och inte tryckeriet, blir förlaget leveransskyldigt. På samma sätt blir då givetvis alltid det tryckeri som sätts ut på en skrift leveransskyldigt, vare sig det tryckt skriften själv eller låtit annat tryckeri göra det. Någon motsvarighet till 3 § gällande leveranslag har under sådana omständigheter inte ansetts behövlig.

Leveransskyldigheten skall som i den allmänna motiveringen utvecklats närmare omfatta sju exemplar, varav ett national-exemplar och ett nationellt reservexemplar samt fem övriga pliktexemplar. I lagtexten har nationalexemplaret och det nationella reservexemplaret getts den gemensamma beteckningen nationalexemplar, vilket underlättar skrivningen av föreskrifterna i 4 § om en till nationalexemplar och nationellt reservexemplar begränsad leveransplikt.

3 §

I 1 § gällande leveranslag sägs att boktryckaren skall "från upplagan avtaga och utan betalning" avlämna biblioteksexemplar. I den citerade formuleringen, som går långt tillbaka i tiden, anses ligga att kostnaderna för de levererade exemplaren skall bäras av utgivaren/trycksaksbeställaren. På vem kostnaden för pliktexemplar slutligen skall stanna synes emellertid inte behöva regleras i lagen ens genom en sådan formulering. Frågan synes utan olägenhet kunna lämnas åsido. Det naturliga är att den som lämnar anbud på framställning av en skrift, som faller under leveransplikt enligt lagen, kommer att inkalkylera sin kostnad för leverans av sju ev. två pliktexemplar av skriften.

I lagtexten har använts ordet leverera i stället för det i gällande lag använda ordet avlämna, eftersom leverera är den vedertagna tekniska termen i sammanhanget. Vidare har i stället för "utan betalning" satts "utan ersättning". Att leverera utan ersättning är en pålaga som innebär dels att någon ersättning inte kan krävas för de levererade pliktexemplarens värde, dels att någon ersättning heller inte kan krävas för det arbete och de materialkostnader som är förknippade med leverans. Framställaren bör dock liksom hittills vara befriad från portoavgift för försändelse med pliktexemplar till adressat som ej finns på avsändarens adressort.

Beträffande de fall då ersättning undantagsvis skall kunna utgå för pliktleverans hänvisas till 2.7.2.

4 §

Motiveringen till bestämmelserna i denna paragraf finns i 2.6.5.6, 2.6.5.5 och 2.6.2.2.

5 §

Motiveringen till denna paragraf finns i 2.6.4, 2.6.5.1, 2.6.7.2 och 2.6.7.3.

6 §

Motiveringen till denna paragraf finns i 2.6.8. Tilläggas kan här att inom dispensinstitutets ram olika slag av särbehandling kan erhållas.

Befrielse från leveransplikt kan t.ex. erhållas dels för en viss skrift och dels för en kategori av skrifter. Befrielsen kan vidare antingen vara total eller innebära en begränsning till leverans av nationalexemplar.

7 §

Motiveringen till denna paragraf finns i 2.6.1.

8 §

Motiveringen till vad här föreslås om leveransfrekvens och leveranstid finns i 2.9. För närvarande gäller ingen skyldighet att vid leverans av pliktexemplar bifoga någon reversal, lista e.d. med förteckning över försändelsens innehåll. I kungl. bibliotekets anvisningar rörande tryckleveranserna sägs dock att varje leveranssändning lämpligen bör åtföljas av ett reversal ("trycklista") helst i format A 4 och på svenskt arkivpapper nr 100. Vidare sägs att innehållet i

större sändningar bör förtecknas alfabetiskt efter författarnamn resp. titel. Reversalet bör uppta varje särskild trycksak. Det förklaras också att biblioteken erkänner mottagandet av varje ingången leveransförändelse och att, om reversalet insänds i två exemplar, det ena återfås efter granskning kvitterat. De större tryckerierna efterkommer i allmänhet kungl. bibliotekets rekommendation och bifogar sålunda regelmässigt leveransreversal i två exemplar, vilket i hög grad underlättar arbetet på biblioteken som annars tvingas göra egna förteckningar vid uppackningen. Många tryckerier underlåter att bifoga någon leveransreversal. Erligt min mening framstår det som en naturlig ordningssak att vid leverans av plikt-exemplar en förteckning över det levererade bilägges. I leveransskyldigheten bör därför ingå en skyldighet att bifoga leveransförteckning. En sådan skyldighet torde inte kunna åläggas annat än genom föreskrift i lag. Jag föreslår därför att en sådan föreskrift tas in i 8 §. Leveransförteckningen bör lämpligen lämnas i två exemplar. Det behöver dock inte stå i lagen.

Alldeles som i gällande leveranslag bör i den nya lagen vara föreskrivet att pliktexemplar skall vara fullständigt och felfritt samt i övrigt i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren. Liksom för närvarande kommer i enlighet härmed den leveransskyldige att få själv avgöra i vilket utförande pliktexemplaren skall levereras när flera olika finns att välja mellan. Utges en skrift t.ex. både inbunden i kalvskinnband och som paperback, kan leveransskyldigheten alltså fullgöras i det av dessa utföranden som framställaren själv föredrar. I föreskriften att ett pliktexemplar skall vara fullständigt och i övrigt i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren bör enligt min mening läggas in t.ex. att i fråga om ett läromedelspaket eller en språkkurs inte bara däri ingående skrifter utan också ljud- och bildupptagningar m.m. skall levereras. Eljest kan pliktexemplaret inte anses fullständigt. På samma sätt bör, då pliktexemplar levereras av en konstnär, inte bara därtill hörande skriftligt material utan också själva konstverken, också om de är i original, medfölja. Det nu sagda

innebär en skärpning av praxis, eftersom man hittills inte velat utan särskilt bemyndigande ställa sådana krav. Vid den nya lagens tillämpning bör det vara höjt över varje tvivel att lagens krav på fullständighet täcker också delar av en produkt som inte utgörs av skrift.

9 och 10 §§

Motiveringen till dessa paragrafer finns i 2.10. Genom att möjlighet öppnas till vitesföreläggande mot en tredskande leveransskyldig part vinnns inte bara att de leveransberättigade biblioteken får ett medel att genomdriva leverans med utan också att en väg öppnas att få frågor om leveransskyldighet och leveransplikt prövade av domstol. Anser den som blivit förelagd vid vite att leverera en viss skrift att leveransskyldigheten inte åvilar honom utan någon annan eller att skriften i fråga inte är leveranspliktig eller föreläggandet eljest är oriktigt, är det meningen att han skall kunna överklaga vitesföreläggandet till kammarrätt och därifrån till regeringsrätten. Härigenom kan alltså olika tolknings- och tillämpningsfrågor komma under rättslig prövning på ett enkelt och billigt sätt.

Ikraftträdandebestämmelse

Lagen bör givetvis träda i kraft samtidigt som de nya bestämmelserna i TF träder i kraft, dvs. den 1 januari 1978. Första gången leverans enligt lagen då skall ske blir i april 1978 och den kommer att avse de skrifter som i TF:s mening utgivits under första kvartalet 1978. Lagen får full effekt i alla avseenden på dessa skrifter. Den 1 januari 1978 har leverans ännu ej skett enligt gällande leveranslag av de enligt den lagen för andra halvåret 1977 leveranspliktiga skrifterna. Leveransen i fråga skall enligt leveranslagen vara verkställd senast vid utgången av mars månad 1978. För den leveransen bör i alla delar leveranslagen fortfarande gälla. I övrigt bör leveranslagen upphöra att gälla samtidigt som den nya lagen träder i kraft.

Förkortningslista

A.a.	Anfört arbete
ADB	Automatisk databehandling
AK	Accessionskatalog över utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek
BIDOK	Biblioteks- och dokumentationssamordningskommittén
BUMS	Bibliotekstjänsts Utlånings- och Mediakontroll System
FBR	Forskningsbiblioteksrådet
IDC-KTHB	Informations- och dokumentationscentralen vid Tekniska högskolans bibliotek
IFLA/FIAB	International Federation of Library Associations/Fédération Internationale des Associations de Bibliothécaires
IoD	Information och dokumentation
ISBN	International Standard Book Number
ISO	International Organization for Standardization
ISSN	International Standard Serial Number
KB	Kungl bibliotekekt
LIBRIS	Library Information System
MARC	Machine Readable Cataloguing
MIC	Medicinska informationscentralen vid Karolinska institutet
MMU	Massmedieutredningen
NATIS	National Information Systems
TF	Tryckfrihetsförordningen
UBC	Universal Bibliographic Control
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
UNISIST	United Nations Information System in Science and Technology

Förslag till

Lag om pliktexemplar av skrifter samt vissa ljud- och bildupptagningar

- 1 §. Denna lag gäller
- 1) skrift, på vilken tryckfrihetsförordningen är tillämplig, och
 - 2) ljudupptagning och upptagning av rörliga bilder, som utlämnats för spridning inom landet bland allmänheten.
- 2 §. Av inom landet framställd skrift skall framställaren leverera vardera ett exemplar till kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek (national-exemplar) samt var sitt exemplar till universitetsbiblioteken i Stockholm, Uppsala, Linköping, Göteborg och Umeå.
- 3 §. National- och övriga pliktexemplar av skrift skall levereras utan ersättning. Ersättning kan dock utgå i vissa fall enligt bestämmelser som regeringen meddelar.
- 4 §. Av läromedelspaket och konstmappar med konstverk i original skall endast nationalexemplar levereras. Detsamma gäller skrift som utgör ny framställning av en tidigare framställd skrift och som har alldeles samma innehåll och utförande som denna.
- 5 §. Av tidningar, mycket stora affischer samt visitkort och notifikationer, adresskort, etiketter, blanketter, reklam- och emballagetryck eller därmed jämförliga alster skall intet pliktexemplar levereras. Ej heller skall något pliktexemplar levereras av skrift, som framställts uteslutande för internt bruk hos någon.

- 6 §. Av utomlands framställd skrift, för vilken utgivningsbevis skall finnas eller ändå utfärdats, skall utgivaren leverera exemplar enligt vad i 2 § sägs.

Sprides inom landet annan utomlands framställd skrift, som helt eller till någon del är avfattad på svenska språket och ej införes endast i enstaka exemplar, skall förläggaren eller, om förläggare ej finns, den som låtit utlämna skriften för spridning inom landet leverera exemplar av skriften i samma mån som gäller för inom landet framställd skrift.

- 7 §. Av ljudupptagning och upptagning av rörliga bilder skall den som mångfaldigat upptagningen eller, om mångfaldigandet ägt rum utomlands, den som har infört exemplaren till landet utan ersättning leverera ett exemplar till den institution, som regeringen bestämmer.

- 8 §. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer, äger medge undantag från i 2 och 7 §§ föreskriven leveransplikt.

- 9 §. Pliktexemplar av skrift och av ljud- eller bildupptagning skall levereras för varje kalenderkvartal inom en månad från kvartalets utgång. De levererade exemplaren skall vara åtföljda av en leveransförteckning.

Pliktexemplar skall vara fullständigt och felfritt samt i övrigt i samma skick som de för spridning avsedda exemplaren.

- 10 §. Den som åsidosätter sin leveransskyldighet enligt lagen dömes till böter. Myndighet som regeringen bestämmer, äger förelägga honom vid vite att fullgöra skyldigheten.

- 11 §. Talan mot myndighets beslut enligt 10 § föres hos kammarrätten genom besvär.

Kungl. biblioteket	Beslut	Dnr
Svenska avdelningen	1978-06-15	11-78
Förste bibliotekarien	Rek + mb	
Anders Andersson		

AB Östertryck
Verkskatan 1
999 99 VERKSTAD

Föreläggande att fullgöra leveransskyldighet beträffande
skrifter

Då i lagen (1977:000) om pliktexemplar av skrift föreskrivna pliktexemplar av under första kvartalet 1978 utgivna skrifter, som framställts av bolaget, ej inlevererats hit inom en månad efter kvartalets utgång såsom är föreskrivet i lagen, erinrades bolaget om sin leveransskyldighet genom brev 1978-05-15. Bolaget har inte låtit höra av sig. Kungl. biblioteket har inhämtat att bolaget underlåtit att fullgöra sin leveransskyldighet jämväl gentemot övriga enligt lagen leveransberättigade bibliotek.

Kungl. biblioteket förelägger bolaget vid vite av 2 000 kronor att inom en månad efter delfäendet av detta beslut fullgöra den underlåtna leveransskyldigheten gentemot ettvar av följande bibliotek

Kungl. biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm
Stockholms universitetsbibliotek, 106 91 Stockholm
Uppsala universitetsbibliotek, Box 510, 751 20 Uppsala
Linköpings universitetsbibliotek, Fack, 581 83 Linköping
Lunds universitetsbibliotek, Box 1010, 221 03 Lund
Göteborgs universitetsbibliotek, Box 5096, 402 22 Göteborg
Umeå universitetsbibliotek, Box 718, 901 10, Umeå

Detta beslut kan överklagas hos kammarrätten i Stockholm, se bilagda besvärshänvisning.

Anders Andersson

Bengt Bengtsson

LITTERATURFÖRTECKNING

- Arbetsbeskrivning över kungl. bibliotekets avdelningar.
Stockholm, [Kungl. biblioteket] oktober 1975. [Dupl.]
- Avicenne, Paul, Bibliographical services throughout the world
1965-69. Paris, Unesco 1972.
- Baude, Hans, Förslag till biblioteksorganisation inom östra
utbildningsregionen. FM 1976-06-18. [Linköping,] Organisa-
tionskommittén för östra högskoleregionen. [Dupl.]
- Baude, Hans, Synpunkter på rekvisitionsrätt m.m. som grund
för förvärv av svenska tryckta skrifter. FM 1976-10-01.
Linköpings universitetsbibliotek. [Dupl.]
- Betaenkning vedrørende statens biblioteksvesen afgiven af
det af Undervisningsministeriet under 11 oktober 1924
nedsatte udvalg. København 1927.
- Bibliography, documentation, terminology. Paris, Unesco
1969-1977.
- [BIDOK,] Pliktleveranser av tryckt skrift. Diskussions-
promemoria. BIDOK:s sekretariat 1976-08-14. [Dupl.]
- Bokbindning. Råd och anvisningar utgivna av utrustnings-
nämnden för universitet och högskolor. Stockholm 1973.
- [Bokkatalogkommittén,] FM. Förslag rörande utgivningen av
de svenska nationalbibliografierna avgivet av Bokkatalog-
kommittén. [Stockholm 1952. Dupl.]
- Bourgeois, P., Le dépôt gratuit et volontaire en Suisse.
Bibliothekleeven 47(1962) s. 397-401.
- Brock, Jozef, Le dépôt légal. Bulletin des bibliothèques de
France. 11 (1966):1, s. 15-27.
- Den danske afleveringslov 1927. Naermere bestemmelser om
kassation af afleveringstrykk ved Statens biblioteker.
København den 26 maj 1928. [Dupl.]
- Dataarkiveringskommittén (DAK), Bevara ljud och bild. För-
slag om arkivering av radio- och tv-sändningar, grammofoon-
skivor, spelfilmer m.m. (SOU 1974:94.) Stockholm 1974.
- Davies, Gillian, Compulsory deposit of sound recordings.
Recorded Sound, 62 (April 1976), s. 518-527.
- Deutsche Bücherei 1912 - 1962. Festschrift zum fünfzig-
jährigen Bestehen der Deutschen Nationalbibliothek,
Leipzig, Deutsche Bücherei 1962.
- Dougnac, M.T., & Guilbaud, M., Le dépôt légal: son sens et
son évolution. Bulletin des Bibliothèques de France.
5 (1960), s. 283-291.

- Florin, Sten, Kungl. bibliotekets nya kartarkiv. Globen. Meddelanden utgivna av Generalstabens litografiska anstalt. 7 (1928):5/6, s. 41-44.
- [Forskningsbiblioteksrådet,] Minnesanteckningar och förslag [rörande leveransplikt. Avgivna av en särskild arbetsgrupp för svensktryck inom forskningsbiblioteksrådet]. [Stockholm] 1976-10-04. [Dupl.]
- [Forskningsbiblioteksrådet,] Riktlinjer för interurban utlåning. (BEL-serien 2) Lund, Bibliotekstjänst 1967.
- [Forskningsbiblioteksrådet,] De svenska forskningsbibliotekens bytesverksamhet. (Forskningsbiblioteksrådets skriftserie .1.) Stockholm 1968.
- Forskningsbiblioteksrådet, Det svenska informations- och biblioteksområdet. En lägesrapport. Stockholm april 1975.
- [Forskningsbiblioteksrådet,] Svenska katalogiseringsregler. Stockholm, Forskningsbiblioteksrådet 1974.
- Grönberg, Lennart, University libraries - national libraries: Aspects of the problems in Scandinavia, especially Sweden. Libri 17 (1967), s. 59-62.
- [IFLA,] The national bibliography: present role and future developments. Prepared by IFLA International Office for UBC. International congress on national bibliographies. Paris, 12-15 September 1977 organized by Unesco in collaboration with IFLA. PGI-77/UBC/2. Paris, 8 July 1977. [Dupl.]
- International organization for standardization, Terminology of documentation. Vocabulary of information and documentation. Section 2: Documents. Working document submitted by the French Member Body. ISO/TC 46/SC 3. Paris March 1976.
- [Klemming, Gustav Edvard,] Är det skäl att belasta Rikets arkiv med ett exemplar af hvad som årligen tryckes i Sverige. [Utg. av] O.E.L. Dahm. Stockholm 1862.
- Kungl. bibliotekets handlingar 39[:3], 1921.
- Kungl. bibliotekets årsberättelse för år 1903-04. Stockholm 1904-1905.
- Kurssikirjastojen organisointitoimikunnan 3. osamietintö: Korkeakoulukirjastojen organisaation uudistaminen [Kursbibliotekens organisationskommittés 3:e delbetänkande: Högskolebibliotekens organisationsförnyelse]. (Komiteamietintö 1971: B 130.) Helsinki 1971.
- Lansky, Ralph [utg.], Bibliotheksrechtliche Vorschriften. Erster ergänzungsband. Zweite Auflage. Frankfurt am Main 1971.

- Litteraturutredningen, En bok om böcker. Litteraturutredningens branschstudier. (SOU 1972:80) Stockholm 1972.
- Lunds universitetsbibliotek. Årsberättelse. 1/7 1973 - 30/6 1974.
- Lundstedt, Bernhard, Om aflemandet af arkivexemplar utaf tryckalster till biblioteken i Sverige samt därmed sammanhängande frågor. Tidning for boktryckarkonst 1891, s. 49-51 och 63-64.
- Magasinsbehov vid universitets- och högskolebiblioteken. En utredning av en arbetsgrupp inom LUP-nämnden. Stockholm 1977.
- Mark, Nils, Problemer og omkostninger i forbindelse med bogmagasinering og bogpleje. Scandiaplanen. Skriftserie 2. Århus, Hovedkommissionen for Scandiaplanen 1976.
- Marklund, E., "Svensktrycket". Göteborgs stadsbibliotek. Minneskrift. 3. Göteborg, 1941, s. 20-34.
- [Massmediutredningen,] Förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i tryckfrihetsförordningen. Betänkande av massmediutredningen. (Ds Ju 1976:18). Stockholm 1976.
- [Massmediutredningen,] Massmediegrundlag. (SOU 1975:49.) Stockholm 1975.
- [Massmediutredningen,] Om biblioteks- och arkivexemplar. Diskussionsunderlag. [Sekretariatspromemoria] 1976-06-04. [Dupl.]
- Munthe, Gerhard, Midtveis i 70-årene. Oppgaver og arbeidsmål for norske fag- og forskningsbiblioteker. Bog og bibliotek 1975, s. 152-159.
- Munthe, Wilhelm, Norske avdelningens förhistoria. Norvegica. Minneskrift til femti-årsdagen for oprettelsen av universitetsbibliotekets norske avdeling. Oslo 1933.
- Mustelin, Olof, Friexemplaren och framtiden. Några reflexioner med anledning av ett kommittébetänkande. Finsk tidskrift 1972, s. 117-22.
- [NATIS-National Information Systems,] Intergovernmental Conference on the Planning of National Documentation, Library and Archives Infrastructures. Final report. Paris, Unesco 23 - 27 September 1974.
- Nelson, Axel, Statsbibliotekens förvärv av den inhemska bokproduktionen med särskild hänsyn till Sverige. Biblioteksbladet 5 (1920), s. 49-58.
- Nielsen, Lauritz, Pligtafleveringen til vore biblioteker. Et reformforslag. (Statens bibliotekstillsyns publikationer nr VIII.) København 1923.

- Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet (NVBF),
Pligtavlevering. Byttevirksomhed. Katalogisering. Referat
af NVBF:s rundabordskonference i Reykjavik 9. - 13. oktober
1973. [Reykjavik] 1975.
- Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet (NVBF), Plikt-
avleveringen og dens problemer. Innledninger og diskusjon.
9de rundabordskonferense, Oslo 5te - 7de oktober 1964.
Oslo 1965.
- Omorganisation av forskningsbibliotekens gemensamma arbetsupp-
gifter i Finland. Ett förslag utarbetat av Rådet för
vetenskaplig information. Helsingfors 1975.
- Organisationskommittén för Uppsala högskoleregion, Biblioteks-
organisationen inom Uppsala högskoleregion. Anslagsfram-
ställning 1976-09-23. [Dupl.]
- Ottervik, Gösta, Linköpings högskola. Biblioteksverksamhet.
(Ecklesiastikdepartementet 1967:9). Göteborg 1967.
- Ottervik, Gösta, och Möhlenbrock, Sigurd, Svenska bibliotek.
Historia - Organisation - Funktion. En översikt. (Sveriges
allmänna biblioteksförnings handböcker. 15.) 2:a uppl.
Lund, Bibliotekstjänst 1973.
- Program för bibliotek. 15 konkreta exempel. (Biblioteksdebatt 2.)
Lund, Bibliotekstjänst 1975.
- Rapport sur l'organisation et le fonctionnement du dépôt légal
dans divers pays. Actes du conseil de la FIAF, 27 session
Edinbourg 1961, La Haye 1962.
- Recommendations concerning the international standardization
of library statistics, adopted by the Unesco General
Conference at its sixteenth session, Paris, 13 November 1970.
- Riksbibliotekarien angående anslag för kungl. biblioteket etc.
för budgetåret 1976/77. Stockholm 1975. [Dupl.]
- Riksbibliotekariens ämbetsberättelse 1975-1976. Stockholm
1976-1977.
- Riktlinjer för lån från lånecentralerna. [Stockholm,] Skol-
överstyrelsen 1969-11-26. [Dupl.]
- Ryberg, Anders, Bibliotek i Stor-Stockholm. Vägledning ut-
arbetad vid Kungl. biblioteket. Stockholm 1969.
- Samarbetsnämnden för lokal- och utrustningsprogram -
kommittéerna för universitet och högskolor, Behovet av
läs- och arbetsplatser inom universitetsbiblioteken, ut-
rymmesbehovet för dessa samt utrymmesbehovet för uppställ-
ning av bokmaterial m.m. Slutrapport. Stockholm 1973.

- Sandels, Marianne, LIBRIS. Library information system. En presentation av de svenska forskningsbibliotekens data-system. (Dokumentation och data. 8.) Stockholm, Kungl. biblioteket 1975.
- Scandiaplanen, Informationsblad. 2 (1975):4.
- Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek med redogörelse för verksamheten under budgetåret 1965/66. [Dupl.]
- Statistisk årsbok för Sverige 1976.
- [Statskontoret,] Biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift. Rapport 1972-09-22.
- [Statskontoret,] LIBRIS. Ett informationssystem för bibliotek. Rapport 1972-12-20.
- [Statskontoret,] Mikrofilmning av den svenska dagspressen. Rapport 1972-01-21.
- [Statskontoret,] SINFDOK-utredningen. Statskontorets delutredning. Rapport 1976-10-07.
- [Statskontoret,] De vetenskapliga biblioteken. Organisation och administration. Rapport 1973-11-20.
- Sträng, Arne, LIBRIS-bibliografi 1965-76. Dokumentförteckning och litteraturöversikt. (Linköpings universitetsbiblioteks publikation nr 9.) Linköping 1977.
- Styffe, C. G., Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finnland. Föranstaltad af Kongl. samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. I. Stockholm 1856.
- Svensk bokförteckning 1975-1976.
- Svensk tidskriftsförteckning 1973-74. Supplement 1-2, 1975.
- Sveriges officiella statistik. Industri 1974. Stockholm 1976.
- Tell, Björn, Internationell och nordisk IoD-politik samt försök till riktlinjer för en svensk samverkanspolitik. (Rapport TRITA-LIB-6010.) Stockholm november 1976.
- [Tell, Björn,] Vetenskaplig information. Forskningsberedningen. Promemoria nr 4. Stockholm oktober 1963. [Dupl.]
- Tema. Ny väg för forskning vid universitetet i Linköping. Betänkande av Forskningsorganisatoriska gruppen. (FOG). Linköping, Linköpings universitet 1976.

- [Tidningsfilmningskommittén,] Dagspress på mikrofilm. Filmning-arkivering-lösning. Tidningsfilmningskommitténs andra rapport. (DsU 1976:14) Stockholm 1976.
- [Tidningsfilmningskommittén,] Dagspress på mikrofilm. Tidningsfilmningens omfattning och organisation. Rapport av tidningsfilmningskommittén. (Utbildningsdepartementet 1975:4). Stockholm 1975.
- [Tottie, Thomas,] Promemoria rörande den yttre organisationen av de vetenskapliga biblioteken vid de statliga högskoleenheterna i Stockholms högskoleregion. Stockholm, H75-S Biblioteksgruppen 1976-05-17.
- [Tottie, Thomas,] Utredning och förslag rörande kungl. bibliotekets nuvarande service till utbildning och forskning. Stockholm, H75-S Biblioteksgruppen 1976-02-02.
- Tryckeri och bibliotek: Anvisningar rörande tryckleveranserna utgivna av Kungl. biblioteket. Stockholm. 3:e översedda upplagan 1970.
- [Tynell, Lars,] Betänkande angående utnyttjandet av granskningsexemplar av tryckt skrift. Avgivet av särskild tillkallad sakkunnig. (Ecklesiastikdepartementet 1966:1.) [Stockholm] 1966. [Dupl.]
- Tynell, Lars, Biblioteksexemplar - när, hur och varför. Grafiskt forum, 1963, s. 84-87.
- UNISIST, Intergovernmental Conference for Establishment of a World Science Information System. Paris 4 - 8 oktober 1971. Final report. Paris, december 1971.
- Universitetsbibliotekens tillstånd och behov. Anslag för inköp och bindning av böcker m.m. Personal. [Utg. av] Kanslern för rikets universitet. Stockholm 1963.
- Uppsala universitets biblioteks årsberättelse för räkenskapsåret 1974/75. Uppsala 1976.
- Vapaakappalettoimikunnan mietintö. [Friexemplarkommitténs betänkande]. Komiteamietintö 1973:128. Helsinki 1973.
- Vedi, Sten F., Lov om avleveringsplikt av trykksaker till offentlige biblioteker av 9. juni 1939. Praksis og aktuelle problemstillinger ved DKNVSE. Rapport 17. Trondheim, Universitetsbiblioteket avd. B, Fellesbibliotek for Det Kgl Norske Videnskabers Selskab, Museet og Norges Laererhøgskole 1977.
- Wikland, Tord, Widstrand, Irene, och Norén, Bror, Databas för svenska forskningsrapporter och -projekt. Kartläggning av material och system i Stockholm, AB Teleplan 1973-11-15 (RTA T00001).

- Willers, Uno, Biblioteksfrågan. Rapport. I: Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader. II Specialutredningar. Avdelning 5. (SOU 1965:12.) Stockholm 1965, s. 652-678.
- Wiman, Kerstin, Interurbanlån vid svenska bibliotek. Lund, Bibliotekstjänst 1974.
- Ågren, Sven, Till arkivleveransernas historia. Några anteckningar. Donum Grapeanum. Uppsala 1945, s. 338-349.
- Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. 42 (1972). Stockholm 1974.
- 1944 års tryckfrihetssakkunniga, Förslag till tryckfrihetsförordning avgivet av 1944 års tryckfrihetssakkunniga (SOU 1947:60.) Stockholm 1947.
- 1962 års umeåkommitté, Högre utbildning och forskning i Umeå. II. Huvudbetänkande (SOU 1963:76.) Stockholm 1963.

